

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm II

- 1996 -

NOTES A LA SECCIÓ PRIMERA

1. Nota 31 de la Primera Part.
2. Notes 186, 187, 193, 194, 203 i 204 de la Primera Part.
3. Notes 127 i 158 de la Primera Part.
4. Nota 87 de la Primera Part.
5. Notes 67 i 69 de la Primera Part.
6. Notes 88, 95 i 96 de la Primera Part.

7. Amb una relació sucinta de les Cartes de població que es concedeixen a la nostra zona, podem veure els seus aspectes més destacats que s'hi recullen pel que fa a les relacions dominicals que s'estableixen: 1) De concessió reial: 1^a. Horta, 1165: El document l'atorga Alfons el Cast a "vobis hominibus populatoribus de Orta", amb la reserva del castell; els dóna els termes d'Horta i Bene "quales fuerunt ibi in tempore sarracenorum" perquè els poblin, facin cases i treballin amb la deguda fidelitat al rei i als seus descendents, la qual cosa hauran de declarar sempre que així siguin requerits ("irati et paccati"); es contenen breus disposicions penals de seguretat de la nova població i del mercat local, així com l'exempció de tot tribut per trànsit de mercaderies; se'ls permet disposar de l'"acequia" concedint-los el privilegi de designar entre els veïns l'encarregat d'aquell servei ("çavaçequia"); i finalment el rei es reserva la designació del "çavalmedina" com a representant seu ordinari al lloc. En darrer terme diguem que no s'estableix cap cens, i que se'ls concedeixen els furs de Saragossa. 2^a. Algars i Batea, 1181: El mateix rei atorga dos documents en la mateixa data: Un adreçat als pobladors dels llocs: se'ls dóna perquè els poblin i millorin, amb els "castra et villas (..) et omnes terminos eorum (..) atque imperpetuum concedo vobis et omni generationi et posteritati vestre, franchum et liberum et ingenuum, ad vestram propriam hereditatem (..) per facere inde omnes vestras voluntates", també segons furs de Saragossa; pel que fa als termes es concedeixen tots ells, "heremis et populatis", "cum aquis et pascuis, et pratis et lignis et silvis et cum omnibus directis et pertinentiis suis que ad usum hominis pertinent vel pertinere debent, totum ex integrum"; en tot cas la donació es fa salvant la fidelitat deguda al rei i els seus descendents; i tmpoc s'estableix cap cens; en un segon document Alfons I concedeix els castells d'Algars i Batea amb llurs termes a Bernat Granell i els seus "et omni generationi et posteritati vestre", amb el deure principal de poblar-los i millorar-los. Es fa la donació dels termes d'igual manera a com es feia en la Carta anterior, però "ad fuerum Barchinonae"; i s'imposa al beneficiari que "custodiat inde predicta castra et donetis inde mihi et meis potestatem, irati et paccati, ad fuerum Barchinonae quotiens a nobis et nostris requisiti fueritis, et faciatis inde guerram et pacem quotiens mandavimus". El rei es reserva dues terceres parts dels drets que

s'obtinguin i deixa l'altra a Granell i els seus "francham et liberam per propriam hereditatem". 2) De concessió senyorial: 1ª. Altra d'Horta, 1192: L'Orde del Temple atorga aquesta Carta amb la fórmula de "donamus et in perpetuum concedimus populatoribus Orte presentibus et futuris eorumque successoribus", i concedeix a cadascu una parellada de terra equivalent a 24 "kafizatas" o jovades amb un cens anual d'un cafís de gra, mig de blat i mig d'ordi segons mesura de Lleida, més els delmes i primícies; l'Orde es reserva en monopoli "ad nostrum proprium dominium molendina et aqueductus et furnos et placita et exercitus et cavalcadas et firmamenta et carnicerías et mensuras et forum et fabricas et que ius nostrum pertinent", i es prohibeix que els veïns puguin coure pa a casa seva si no és per necessitat; tots els pobladors podran tenir i posseir "potenter" la terra assignada "ad usum hominis", i en podran disposar lliurement segons llur voluntat; se'ls permet vendre i empenyorar la terra concedida "exceptis militibus et sanctis" i sempre a favor de "suis equalibus vicinis"; malgrat l'anterior, l'Orde es reserva el dret de fadiga per 10 dies, de manera que abans de disposar-ne "voluerint prius nobis denunciare ut sit nobis licentia retinendi infer X dies eo precio quod alius legitime dare voluerit"; es fa també la reserva general del domini i dret o jurisdicció de la Senyoria a favor del Temple; en qualsevol cas se'ls prohibeix que alienin i empenyorin la terra cedida en un termini de 5 anys; i finalment l'Orde promet defensar els pobladors com a "nostros homines" i els eximeix de tot "malum usaticum". 2ª. Gandesa, 1192: L'Orde fa donació dels termes del lloc ("donamus et concedimus") a 5 cristians que se citen i els seus, assignant-los talment una parellada de terra de 24 cafissades, amb un cens com l'anterior d'Horta; l'Orde es reserva però, dins el terme que es dona, tota "illa nostra dominicatura qui ibi habemus"; se'ls fa donació d'aquell terme perquè amb la fidelitat deguda a l'Orde, el poblí i "mittatis et statuatis" en una parellada de terra de 24 cafissades de cultiu, en termes similars als de la Carta d'Horta; l'Orde també es reserva el monopoli sobre molins i forns "sive dominia et firmamenta de directo" així com la facultat de fer exercit "super gentem sarracenorum", i "forias et quintas et cavalcadas et leudas et pedaticos sive plateas, et alios senioraticos nostros"; s'afegeix que no se'ls grava amb cap altre "usatico ac servitio"; se'ls exigeix ser "fideles et recti" a la jurisdicció de l'Orde i que "non eligatis alium dominum neque patronum nisi nos nostrosque successores" fent-los en tot cas "inmunes et liberi" de qualsevol altra càrrega o servei; i en tot cas l'Orde declara que els defensarà a tots, homes i dones, "salvo nostro iure perpetuo et nostro senioratico quem ibi retinemus". Res s'assenyala sobre la disponibilitat dels béns cedits, però entenem que se'ls concedeix en tant que s'assenyala que puguin fer d'ells segons llur voluntat, i en qualsevol cas el document es remet en termes generals a la Carta d'Horta. 3ª. Altra de Gandesa, 1194: És pràcticament igual a l'anterior, afegint-se expressament a favor dels pobladors la facultat de disposar de la terra assignada lliurement "vendendi et impignorandi omnibus hominibus", a excepció en tot cas de persones militars o eclesiàstiques, amb la reserva

del dret de fadiga i salvant sempre els drets del Temple. 4^a. Pinell, 1198: Es concedeix el terme als pobladors del lloc presents i futurs, citant-ne nominalment a 3 d'ells i "nostris omnibus et universis aliis populatoribus ibi populantibus"; la formula que s'usa és també de "donamus et in perpetuum concedimus vobis dictis et vestris et aliis populatoribus"; es concedeix doncs el terme "cum ingressibus et egressibus suis, cum herbis et pascuis, pratis et nemoribus et cum silvis et heremis et populatis et cum venationibus et piscatis et aquis et fontibus et rupibus et cum arboribus fructiferis et infructiferis et cum omnibus que ad usum hominis videntur expedire et proficere"; se'ls assigna també una parellada de 24 cafissades amb les reserves generals de delmes i primícies, "et cavalcadas et exercitus super sarracenos et omnes fabricas et loceds et omnes molendinos et furnos et calumpnias et iustitias et forum et leudas"; es fixa un cens com a Horta i Gandesa, amb el deure de dur-lo al castell de Miravet a càrrec dels vassalls; se'ls permet disposar-ne lliurement amb la reserva de la fadiga per 10 dies i sempre que no es faci a favor de clergues i militars; l'Orde promet defensar-los com a "homines nostros"; i en un últim paràgraf, per primera vegada en les diferents Cartes que s'atorguen a la zona, s'assenyala "indulgemus etiam vobis ut non demandemus vobis exorchias, ne cocucias nec intestias". 5^a. Altra de Batea, 1205: S'adreça als pobladors del lloc presents i futurs (s'indica que en aquell moment són 60), i se'ls assigna també una parellada de terra com en les anteriors; el cens és el mateix que en els altres casos, més els delmes i primícies, i els vassalls han de dur-ho tot al castell de Batea; l'Orde es reserva també el monopoli de determinats serveis, referint-se a "molendina et aqueductus et furnos et placita et exercitus et cavalcadas et firmamenta et carnicerías et mensuras et forum et fabricas et quod ius nostrum pertinent"; pel que fa al forn se'ls obliga a anar al de l'Orde, eximint de tota pena a aquell que cogui el pa a casa seva si és per al seu consum i no hi ha altre forn; es concedeix el terme com en els altres casos, amb les aigües, llenya, etc., afegint els camins o vies de comunicació; se'ls autoritza a establir nous pobladors si resta terra cultivable lliure; talment se'ls permet de disposar de la terra concedida lliurement, amb reserva de la fadiga, però solament a favor dels seus veïns i sempre que no siguin cavallers o clergues; en qualsevol cas, se'ls prohibeix disposar-ne en un termini de 5 anys; i finalment l'Orde promet defensar-los com a "nostros homines", compromentent-se a no exigir-los cap "malum usaticum". 6^a. Rasquera i On, 1206: Es concedeix a favor de 4 pobladors que se citen "et aliis populatoribus ibidem advenientibus et omni progenie vestre et cui volueritis", fins un màxim de 15 i tots aquells que els puguin heretar; se'ls fa donació general del terme amb la formula habitual; s'imposa un cens especial pel pa consistent en "duas deçimas et unam primiciam", i els delmes i primícies generals dels altres fruits; l'Orde es reserva també el monopoli sobre "fabricas et loçedos, et furnos et unum quarterio cervis et capris et porcis (..) silvestris (que es cacin, suposem, al terme) et omnia molendina", així com el dret a fer cavalcada "super sarracenos" a requeriment del rei o del gran mestre del Temple;

altres imposicions són donar un pa de cada 25 que coguin de "compania", i 1 de cada 30 si són de blat, així com un mesura d'ordi com a dret de barcatge i en funció de que els pobladors tinguin un parell de bèsties per a llaurar o no (1 fanega si la tenen, i mitja fanega si no); l'Orde es compromet a no demanar-los mai "cuguçias, nech exorquias neque intestamenta (...) pro melioratione eiusdem loci"; i se'ls permet disposar dels béns cedits, amb la reserva del dret de fadiga de 10 dies, però amb llibertat de fer-ho a favor de qualsevol persona ("cui volueritis") i salvant sempre els drets de l'Orde. 7^a. Altra de Pinell, 1207: Es concedeix a favor de 7 pobladors i els seus (no figuren els de 1198), i de qualsevols altres que s'hi instal·lin en el futur (fins a 30, o més "si ibi collocari poterint"); concretament s'atorga "illum locum qui vocitatur el Pinellum, castrum et villam, cum omni territorio suo heremo et laborato"; es dóna el terme "cum ingressibus et regressibus, suisque pertinentiis et melioracionibus, de celo usque in abisum, cum omni ademperamento aquarum et pascuorum, nemorum et lignorum, patrarum, viarum, garrigarum, et cum omnibus que ad usum hominis pertinent vel pertinere debent ullo modo"; el cens és de 15 cafissos, la meitat de blat i l'altra d'ordi, i l'han de dur al castell del lloc; es recull per primera vegada el deure de contribuir amb delmes i primícies a l'Església; l'Orde fa retenció "ad nostrum proprium alodium" del castell i del seu domini, així com la facultat de formar exèrcit si el rei o el mestre de l'Orde ho reclama per anar "in terra paganorum"; l'Orde també es reserva "fabricam et locedos et furnos"; es disposa que dels porcs i dels cèrvols i cabres salvatges que es matin o cacin al terme correspon a la Senyoria una quarta part; es concedeix la lliure disposició de les terres cedides però a favor dels veïns, amb la reserva de la fadiga de 10 dies, i amb aquella excepció de a cavallers i clergues; s'estableix que a l'Orde li correspon "quintam partem de rebus a vobis ibi adquisitis"; es disposa que cadascún ha de fer residència i veïnatge al lloc; talment se'ls prohibeix elegir cap altre senyor "neque patronum"; i així mateix s'estableix que "nullum usaticum a vobis vel vestris ullo tempore exigemus". 8^a. Camposines, 1209: Es concedeix a Ponç de Busca i els seus, i a tots aquells nous pobladors que es vulguin instal·lar al lloc amb ell, fent-los donació perpètua de tot "illum locum", amb un cens anual de 10 cafissos (meitat d'ordi i meitat de blat) que s'ha de dur al castell d'Ascó; un dels límits, a més d'altres termes veïns, és "in honor" de Ponç de Colabor i Tomàs de Pons; la donació comprèn tot el lloc, "cum omnibus ingressibus et egressibus, et planis et montaneis, et pascuis et erbis et silvis et lignis garrigiis, aquas et petras et terminis et pertinentiis suis et cum omnibus rebus que ad usum hominis pertinent vel pertinere debent ut melius dici et intelligi potest"; es disposa que han de satisfer els delmes i primícies a l'església d'Ascó; els atorgants fan retenció "ibi ad proprietatem et donationem nostram fidelitatem omnium hominum ibi comorantium et molendinos et furnos et fabricas et firmamentos et calumpnias, et pascuis et edempravis ad nostrum bestiarum vel ad alium bestiarum sub ducatu nostro ibi venientes et venationes si nobis placuerit, sint ibi venatores nostri comuniter cum

vestros"; se'ls permet de vendre i empenyorar lliurement llurs terres, amb reserva de la fadiga, però a qualsevol persona ("cui volueritis"); i finalment es reserven determinats serveis i drets, com són "carnicerias et ferrum et hostes et cavalcatas". 9^a. Vilalba, 1224: S'atorga a favor dels pobladors del lloc presents (se'n citen 4 nominalment) i futurs i llurs successors ("vestris et quibus volueritis"), amb un cens de 20 cafissos de gra (meitat d'ordi i meitat de blat) que es satisfarà "intus in villa de Villa Alba"; es fa donació del lloc "cum omnibus terminis suis heremis et populatis, pascuis, pratis, lignis et nemoribus, silvis, garricis, venatibus, planis ac montanis, viis, aquis atque ductibus et reductibus, terris cultis et incultis, (..), cum melioramentis cunctisque suis pertinentiis et cum omnibus usui hominibus pertinentibus in loco (..) aliquo iure ibidem spectantibus"; se'ls permet fer com vulguin llurs cases, plantar vinyes i horts, i en general tota la terra i camps que se'ls cedeix; es disposa que han de satisfer delmes i primícies a l'església d'Ascó; l'Orde es reserva l'administració de justícia, així com l'església, cementiri i una cafissada de terra per al capellà del lloc; es fa reserva també dels monopolis de la ferreria (tenint-hi sempre un ferrer), dels forns i molins, i dels "mercatum et firmamentum dominum et rectam iustitiam et mansiones nostras cum nostro catrali loco"; talment es fa reserva per a un període de 15 anys "continue completos faciatis nobis exercitum vel cavalcata[m] set ex tunc in antea faciatis nobis exercitum cum domino rex Aragonum vel cum magistro Templi quotiens fecerint ostem in sarracenis set non alibi"; d'altra banda, i excloent el supòsit de captivitat si un veí abandona el lloc durant 3 anys complets es disposa que "nunquam ex tunc aliqua ratione dictas recuperet possessiones"; s'eximeix en general de tota "questia et aliqua servitute"; se'ls permet disposar-ne en venda, donació o empenyorament a favor de qualsevol, amb les reserves habituals de fadiga i l'excepció de cavallers i clergues; s'estableix per primera vegada un lluïsmen equivalent a la "quincuasegimam partem de pretio venditionis tantum et nihil de pretio pignoris"; i se'ls prohibeix elegir altre senyor o patró. 10^a. Gorrapte, 1237: Es concedeix a favor de "Filiolo et omnibus aliis populatoribus Gorrapte quos tu ibi ad populandum constituere volueris et omnibus succesoribus tuis et quibus volueris in perpetuum"; es dóna a poblar la vila de Gorrapte i els seus termes de manera similar a l'anterior, perquè ho tinguin i posseeixin, es facin llurs cases, explotin i treballin les terres, i ho puguin vendre, donar i empenyorar lliurement, amb la reserva habitual de fadiga però a excepció de cavallers i clergues, i salvant sempre els drets de l'Orde; s'estableix un cens general de 3 cafissos de gra (meitat d'ordi i meitat de blat), així com els delmes i primícies; l'Orde es reserva els monopolis habituals, a excepció dels molins que podran instal·lar els veïns, pagant el cens equivalent a una quarta part dels guanys que s'obtinguin; concedeix també la batllia del lloc amb participació en els drets judicials (la quarta part); i els prohibeix elegir un altre senyor o patró. 11^a. Vall de Batea, 1244: Es concedeix a favor d'un grup de 18 pobladors que se citen i els seus ("et omni vestre proieniei atque posteritati vestre nunc et in perpetuum"), entre els que figura una dona; es fa donació

general del terme, afegint tota la caça "omnium bestiarum minutis vel grossis et etiam cum omni ademprivo"; es concedeix lliure disposició, respectant sempre el dret de fadiga i el domini senyorial; i es disposa un cens de 7 cafissos de gra (meitat de blat i meitat d'ordi), a dur a la vila de Batea. 12^a. Gandesola, 1248: La Carta s'atorga a un grup de 5 pobladors que se citen, amb el deure de treballar les terres cedides com és habitual remetent-se en general als furs i costums segons "aliis nostris populatoribus"; l'Orde es reserva els forns, molins i ferreria; obliga als pobladors a anar a l'església de l'Orde; el cens establert és de 6 fanegues de blat i 6 d'ordi; i l'Orde promet "deffendere et salvare et secundum nostrum posse et omnes personas tanquam res nostram propriam". 13^a. Coll de Balaguer, 1275: La Carta la concedeixen Berenguer d'Entença i seu castlà de Tivissa Bernat de Fonollar a favor de 10 individus citats nominalment i els seus; amb el terme es dona una devessa per a llur bestiar; els eximeix de tot dret de forn i dels lloçols mentre no estigui constituïda la vila i aleshores la Senyoria pugui construir-hi un forn de pa i establir-hi un ferrer amb residència al lloc; també se'ls eximeix de fer obres al castell; els concedents es comprometen a fer la canalització de l'aigua pel consum del lloc a llur càrrec; es garanteix als pobladors la deguda protecció de la Senyoria, sobre llurs persones i béns; i finalment s'assenyala que el poblament es fa segons els bons costums de Tivissa. 14^a. Mudèfer, 1280: La única referència que posseïm d'aquest document indica que es fa donació de "totum mansum" dit Mudèfer, a favor de 2 veïns d'Horta perquè el poblin. 15^a. Pinyeres, 1280: Es concedeix el lloc amb la formula de "damus et concedimus et in perpetuum tradimus" a 5 pobladors citats nominalment i llurs hereus i successors; se'ls exigeix poblar "totum nostrum Mansum" que es troba en terme d'Algars; se'ls fa donació general del terme d'aquell Mas, amb totes les seves cases i casals, vinyes, horts, etc., declarant que els posen en ell "in plenam et corporalem possessionem (..) sine forcia seu violencia domini terrae"; s'estableix el deure de pagar els delmes i primícies que corresponen al castell de Miravet i al Bisbat de Tortosa; s'imposa un cens anual d'un cafís de gra, mig de blat i mig d'ordi, per cada parellada de terra de 24 cafissades, més una gallina per cada solar que es doni per a construir cases (s'eximeix però a 3 pobladors); l'Orde es reserva tots els monopolis, "ibi locedum, furnos, molendinos, carnicerias, fabricas, firmamenta (..) et calonias" i de tots aquells drets i dominis que li corresponen; s'exigeix dels pobladors que siguin "homines et vassalli proprii et fideles et legales" del Temple, i que hi tingui "continua" residència personal; l'Orde també es reserva determinats drets de pastura pel seu bestiar del castell de Miravet, així com uns drets sobre la fusta dels boscos; es fa donació als pobladors per als seus usos de la fusta dels pins del terme, prohibint-los que la venguin a persones estranyes (estrangeres); se'ls atorga la lliure disposició dels béns cedits, amb la reserva de la fadiga de 10 dies i amb la condició habitual de que no ho facin a favor de cavallers i eclesiàstics, sempre però que en disposin a favor de "consimilibus habitatoribus in dicto loco"; i finalment es

declara que els pobladors han satisfet "pro intrata" 700 sous jaquesos. 16^a. Altra d'Algars, 1281: S'atorga als 6 pobladors que s'indiquen i els seus i se'ls cedeix els termes del lloc, a excepció del "castro et barbacana et allacariis usque ad tapias quae circumquaque sunt, et colomario ac molendinis et orto ac vinia et tota terra quae infra tapiatos est"; els atorgants posen als pobladors en possessió de tot el que es dona, "sine forma seu violentia domini terre"; s'estableix per la terra un cens d'1 cafís (mig de blat i mig d'ordi), i d'1 gallina per casa, així com el deure de pagar els delmes i les primícies que corresponen per meitat a l'Orde i al Bisbat (segons han pactat ambdues parts); es fan les reserves generals de monopolis a favor de l'Orde; se'ls exigeix que siguin "homines et vassalli perpetui et fideles ac legales Templi"; s'obliga als pobladors a tenir "continuum residentiam personalem", sota pena de perdre els seus béns; l'Orde es reserva també les pastures per al seu bestiar, i prohibeix donar i vendre fusta de pi a cap persona "extranea" sinó que han de tenir-la per a llur ús; se'ls concedeix aigua per a regar els horts un dia a la setmana, per tot el dimecres, amb el deure de "purgare seu scurare cequiam"; i poden disposar de les terres i altres possessions lliurement, però solament a favor dels seus veïns i amb l'excepció habitual dels cavallers i eclesiàstics, i salvant sempre els drets de fatiga i domini senyorials en general. 17^a. Devesa de Massaluca, 1294: S'atorga amb la fórmula de "damus, concedimus et stabilimus in emphiteosim" en "totam dominicatum" del castell de Miravet a 3 nous pobladors citats nominalment i els seus "nunch et in perpetuum", amb el deure de portar-n'hi entre 18 i 20 de nous; se'ls fa donació de tot el terme, "cum terris cultis et incultis, cum arboribus fructiferis et infructiferis, cum lignis, pesquis, aquis, pratis, pasquis et venasionibus et puscasionibus"; s'exigeix als pobladors que s'instal·lin que siguin "homines et vassalli proprii et solidi, fideles ac legales fratrum Templi"; es fixa un termini de 2 anys a comptar des de la diada de Sant Miquel d'aquell any perquè dits nous pobladors amb les seves esposes i fills ("cum uxoribus et familiis vestris") s'instal·lin al terme cedit, fent-se les seves cases; s'exigeix que allí hi tinguin residència personal i perpètua; s'estableix un cens anual de 10 cafissos, la meitat de blat i l'altra d'ordi, així com els delmes i primícies de tots els fruits que es cullin; en cas que els pobladors no s'hagin establert en el termini indicat treballant ja les terres que se'ls assigni, s'estableix una pena de 100 morabatins, recuperant l'Orde lliurement aquelles terres; l'Orde es reserva els monopolis habituals com els "molendina, furnos, carniseries, fabricas, firmamenta (..) et colonias, exercitus et cavalcas et alia dominia atque omnia jura"; i se'ls concedeix la lliure disposició de tots els béns amb reserva del dret de fatiga per 10 dies, però sempre a favor dels mateixos veïns del lloc ("vestris consimilibus hominibus Templi, habitantibus et habitantes in dicto loco") i mentre no es tracti de "clericis et religiosis alterius regionis quam nostre, militibus, infansonibus adque sanctis". 18^a. Berrús (o Castellblanc), de 1294: El mestre del Temple amb altres comanadors, "donamus et concedimus et stabilimus in emphiteosim" a 4 individus "et

heredibus et successoribus vestris imperpetuum", en tot aquell "mansum et illas tres hereditates" del terme de Berrús, conegut aleshores com Castellblanc, i que foren de Bernat Terroz castlà del mateix lloc. La donació comprèn "cum possessionibus, honoribus, campis, vineis et terris, cultis et incultis, cum arboribus fructiferis et infructiferis, cum pratis, pastuis et cum omnibus aliis que ibi sunt"; s'exigeix als beneficiaris que tots ells siguin "homines et vassalli proprii et solidi fideles et legales fratrem Templi"; han de fer talment residència permanent i personal al lloc donat, doncs en altre cas (un any a comptar des d'aquesta concessió) totes les terres retornaran lliures al Temple; s'estableix un dret d'entrada ("intrata") de 250 sous jaquesos, i un cens anual d'un cafís de blat i altre d'ordi; es disposa que "non eligatis ibi alios dominos vel patronos"; se'ls autoritza a disposar dels béns cedits; han de respectar la fadiga senyorial de 10 dies i en tot cas se'ls prohibeix fer-ho a favor de "militibus, infanzonibus et sanctis ac personis ecclesiasticis et religiosis"; i a més del seu domini i jurisdicció de manera general, i particularment de la fadiga, l'Orde es reserva el "cinquenteno" o lluïisme. 19^a. Mas de Flix, 1345: Arnau del Bosch senyor de Flix, concedeix a 10 pobladors que s'indiquen i llurs descendents ("in perpetuum (...) damus et stabilimus ad bene laborandum et colendum et in omnibus maliorandum et in aliquo non deteriorandum") el seu "Mansum" de Flix per a poblar i treballar les seves terres; entre els límits del seu terme figura altre Mas dit de Pere Joan i Laspartell; se'ls fa donació general del terme i se'ls concedeixen els mateixos usos i costums que a Flix; se'ls permet de disposar-ne lliurement, salvant en tot cas els drets de la Senyoria; se'ls prohibeix que elegeixin altre senyor; se'ls permet disposar dels béns cedits lliurement, no fent-se esment als drets de fadiga ni lluïisme; i s'estableix un cens equivalent a l'onzena part de tots els productes que obtinguin, a dur al dipòsit senyorial que s'instal·li al lloc però a càrrec de la Senyoria (notes 37, 52, 66, 72, 73, 102, 104, 150 i 200 de la Primera Part).

8. En l'ordre dominical, si seguim la mateixa línia descriptiva usada amb les Cartes del primer període, podem destacar de cadascún dels nous documents poblacionals els preceptes que relacionem: 1^a. Benissanet, 1611: El capítol 3 ja fa referència a que els nous pobladors s'obliguen a satisfer per les cases i terres que "su senyoria les dara" el cens que s'estableixi; el 8 assenyalava que els veïns han de moldre al molí de l'Orde; el 9 disposa que els drets senyorials s'han de dur a la casa del senyor o del seu representant; el 16 obliga els pobladors a "enxerir" totes les moreres i figueres "bordes" que es trobin en les terres que els donaràn; el 21 obliga a tot veí a demanar llicència prèvia a la Senyoria per plantar vinyes, moreres, figueres i oliveres, com també per a arrancar qualsevol d'aquells arbres que es trobin secs; el 22 els obliga a replantar aquells arbres secs, però amb la llicència del senyor; el 25 disposa que qualsevol acte de disposició dels immobles cedits s'ha de formalitzar davant el notari de la Comanda; el 26 prohibeix que s'alienin els béns cedits en un termini de 3 anys, i ja passat aquell període podran disposar-ne lliurement

però solament a favor d'altres "vezinos y habitadores" de la vila (afegeix que per veí i habitador del lloc s'entén aquell que hi resideix en persona i amb la seva família); el 27 prohibeix que s'obliguin els béns cedits per "censals ni obligaciones", perquè l'Orde no vol que les seves rendes ni terres es vegin afectades per obligacions de particulars; el 29 obliga a tots els pobladors que tinguin vinyes plantades en camps de moreres (entre aquests arbres), que les arrenquin per a poder-hi sembrar blat u ordi; i el 76 prohibeix que es vengui cap immoble a "cavaleros y otras personas exemptas que gosaren de privilegio militar, ni clérigo, frayres ni conventos". 2^a. Ascó, 1615 (amb altres normes complementàries dictades el 1616): En el seu capítol 17, l'Orde es reserva "los mesones y tiendas"; el 18 declara que "los hornos asi de pan, ladrillo, teja y cal" són de la Senyoria, per bé que la disposició complementària 15 modifica parcialment el capítol anterior de manera que permet als vassalls tenir forns de ges i de calcs sense necessitat d'autorització prèvia, donant en tot cas el cens establert; el 19 disposa que tots els drets senyorials s'han de dur al castell; el 20 estableix que els vassalls han d'anar a moldre als molins senyorials, afegint que si algun d'ells "esta en agua sean obligados a subirlo y bajarlo donde fuere menester, y sacar y meterlo dentro del agua"; el 23 prohibeix als pobladors fer pous i sínies al terme si no és amb la llicència de la Senyoria; el 25 prohibeix als pobladors vendre, empenyorar ni gravar els béns sense llicència de la Senyoria; el 26 i malgrat l'anterior estableix que no es podrà disposar de cap bé cedit en el termini de 8 anys, si no és per cas de matrimoni o herència; el 27 prohibeix en tot cas que es vinguin els immobles a "clerigo, fraile, caballero ni a cualquier otra persona eclesiastica, ni que goze de privilegio militar"; el 39 obliga a que tot acte de disposició dels béns establerts es formalizti davant el notari de l'Orde; el 71 fa reserva de la fadiga a favor de l'Orde; el 88 assenyala que la Senyoria cedeix la fleca i la taverna a la Vila; i en els 90 i 91, l'Orde permet a la Vila que tingui carnisseria i peixateria, donant-los el lloc on instal·lar-los. 3^a. Miravet, 1623: El seu capítol 6 disposa que els vassalls, "siempre que por el señor (..) seran llamados", han de treure la barca del riu o reposar-la en ell; el 8 estableix que els vassalls han de moldre les olives en el molí senyorial; segons el 10, tots els drets de la Senyoria s'han de dur al castell o al lloc on aquella decideixi; el 15 assenyala que el castellà o el seu governador o procurador a la Batllia, pot "hir o enbiar por el termino" per a recollir fruita per a la seva taula; el 18 prohibeix als pobladors alienar les cases ni les heretats que se'ls assignarà en el termini de 12 anys, si no és per raó d'herència o matrimoni; el mateix capítol anterior obliga als nous pobladors ha residir a la vila ja el mes de maig del mateix 1623; el 19, en termes similars a l'anterior, els prohibeix també empenyar ni carregar censals sobre els béns cedits en el mateix termini de 12 anys, i solament es podrà autoritzar si és en cas d'urgent necessitat; el 22 estableix per al cas d'alienació d'un immoble la reserva de la fadiga senyorial i un dret de lluïisme a favor de la Senyoria equivalent al 10%, al temps que disposa que dita alienació solament es podrà fer a favor d'altres "vesinos y

habitadores" de la vila; el 24 disposa que cap veí pugui arrendar les seves cases i heretats "si no es habitando en el presente lugar"; el 26 prohibeix als nous veïns plantar vinyes sense expressa llicència de la Senyoria, i de manera semblant el 27 els prohibeix arrencar sense prèvia autorització els arbres secs que es trobin en llurs heretats; el 35 els obliga a acudir al notari de la Batllia per a formalitzar qualsevol acte de disposició sobre els immobles establerts; i el 37 els prohibeix alienar aquells béns a favor de "cavalleros, frayles, clerigos ni monjas ni otros qualesquiere personas exemptas y que gosan de privilegio militar" (notes 62 i 118 de la Primera Part).

9. Podem referir els documents següents: a) El 9 d'octubre de 1190 el preceptor de Tortosa i Miravet amb el comanador d'Ascó amb la fórmula de "donamus et imperpetuam tradimus donacionem tibi" estableixen a Esteve de Berniç (o Beruç) i els seus en una sèria i "tribus campis" al terme d'Ascó, així com unes cases i "unum casal" de la mateixa vila; se li reconeix la lliure disposició de tot el cedit "ad voluntates tuas et tuorum faciendas", amb reserva de la fadiga per 10 dies si ho vol vendre o empenyorar, però "exceptis militibus et sanctis"; i els censos són d'una quarta part dels fruits per les terres donades, un meravedí d'or per les cases i una lliura de cera pel casal. b) El 27 d'octubre de 1259 el mestre provincial del Temple amb el comanador d'Horta i altres membres de l'Orde, estableix a Bernat de Campredó i la seva esposa en una terra anomenada l'Olivar i 2 horts al terme d'Horta, amb les seves cases i torres; es fixa una entrada de 200 sous jaquesos i un cens anual de la tercera part dels fruits de les terres, i de dos parells de gallines per les cases. c) El 28 de novembre de 1280 el comanador de Miravet i altres cavallers estableixen ("damus et concedimus in emphiteosim") a Ponç Galcerà i els seus perpètuament en una casa de Gandesa per un cens anual de 4 sous jaquesos "monete curribilis llerde"; se li atorga llibertat de disposició, amb la reserva senyorial de la fadiga per 10 dies i la única prohibició de no poder-ho fer a favor de "clericis, religiosos, militibus atque sanctis"; s'afegeix que resten salvats "in omnibus et per omnia censu, condicionibus et pactis predictis, dominio, emparamento, firmamento, districto, fatica, ciquenteno in omni casu et aliis omnibus iuribus Templi"; se'ls exigeix que no eligeixin cap altre senyor ni patró; i el beneficiari per la seva part, després de prometre complir amb les condicions establertes, declara que renuncia expressament "usuy et consuetudini llerdensis quam loquitur de rebus ad emphiteosim datis posse dare ad maiorem censum". d) El 26 d'octubre de 1288 el comanador de Miravet i altres cavallers també amb la fórmula de "damus et stabilimus ad certum censum faciendum", atorguen a Pere Ferrer de Ginestar "et vestris in perpetuum quaodam corralem situm in villa Ginestarii", a cens anual d'una gallina; poden disposar-ne lliurement excepte a "clericis, militibus atque sanctis", respectant però prèviament el dret de fadiga; se'ls exigeix que sempre siguin "homines solidi et legales" del Temple; els atorgants prometen ser-los garants i defensors d'evicció "et garenia legali" front a

tota persona. e) El 31 de juliol de 1300 el comanador de Miravet i altres cavallers templers "damus et stabilimus ad certum censum faciendum" a Esteve Romei i la seva esposa Maria, del Pinell, i els seus "in perpetuum", un pati o solar de terra per a edificar-hi una casa o més, per cens anual de 6 diners jaquesos; se'ls dóna llibertat de disposar, amb la reserva de la fadiga senyorial per 10 dies, però excepte a favor de "militibus, clericis atque sanctis"; i se'ls prohibeix "in ipso pati alium dominum vel patronum non eligatis" sinò l'Orde. f) El 3 de novembre de 1334 el lloctinent del castellà d'Amposta permuta amb Guillem de Serreres i la seva esposa Maria, un hort que l'Orde té al terme de Gandesa, a la partida de Coll Major, per un ferreginal que ells tenien establert pel mateix Orde a la mateixa vila; com sigui que hi déu haver una diferència de valor, l'Orde paga també 20 sous jaquesos; l'Orde es reserva en tot cas la "fatica, cinquanteno et aliis iuribus" que li pertanyen, i declara que aquell hort es troba lliure d'evicció. g) El 14 d'octubre de 1398 el castellà d'Amposta estableix en emfitèusi a Ramon Quexalòs, domèstic seu, una illa sítia a la Mitjana del riu Ebre. El cens establert és la quarta part dels fruits que s'obtinguin; se li permet disposar-ne lliurement amb l'únic límit de la fadiga senyorial de 10 dies; i es disposa que el beneficiari no proclamarà cap altre senyor que no sigui l'Orde de l'Hospital. h) A la primeria del s. XV el comanador d'Ascó cedeix en establiment a la senyora Viveta i la seva filla Saurina una peça de terra al terme d'Ascó, a la Sínia d'en Garcia, amb un cens anual de 5 sous jaquesos, i amb el deure de seguir com a vassalles de l'Orde. i) El 2 de setembre de 1446 el castellà d'Amposta en agraïment a "vobis fideli nostro" Jaume Exarich notari de l'Orde a Ascó, "comendabilem testimonium ac grata et accepta servicia familiariter domini est per vos nobis et Religioni nostre prestita fiduciam habentes quod de bono in melius nobis deservire et Ordini nostro (..) posse", "stabilimus, concedimus et donamus vobis (..) et vestris et quibus volueritis perpetuo", un "trocium terre" al terme de Vinebre, dit "lo riber"; s'estableix un cens d'una quarta part dels fruits que obtingui, a excepció del cas en que el beneficiari decidís plantar-hi vinya en qual cas el cens serà de la sisena part de la collita; els fruits s'hauran de dur al castell d'Ascó francament; l'Orde es reserva també el dret de fadiga per 10 dies; se li reconeix la lliure disposició a favor de qualsevol persona, a excepció de "militibus et sanctis"; se li exigeix que "in dicto strabilimento non proclametis" cap altre senyor que no sigui l'Orde; i el beneficiari accepta i promet complir tot l'acordat, "sub ypotheca et obligacione omnium bonorum meorum". j) El 25 d'octubre de 1543, el castellà d'Amposta "por ciertos buenos servicios (..) hemos recebido y los que cada dia recebimos y entendemos que de aqui adelante hareys en mirar en el util y provecho de nuestra Religion y nuestro", "hos damos" a Juan del Moro "vassallo nuestro y portalero del nuestro casteillo de Miravete", "para vos y los vuestros (..) en meytat del rio Ebro, hun pedasso de glera, si quiere mijana, que el dicho rio de Ebro dexa sitiada en el nuestro termino de Miravete"; i el cens anual establert és el d'una setena part dels fruits que reculli en aquella finca, així com un sou jaquès; l'Orde es reserva els seus

drets per "comiso, luysmo y fadiga y otras condiciones tributarias" (els documents es troben a l'AHN, Ordes Militars/Sant Joan de Jerusalem: a) Batllia de Miravet: Carpeta núm. 609, docs. núms. 54 i 60; Carpeta núm. 610, doc. núm. 72; Carpeta núm. 611, doc. núm. 111; i Carpeta núm. 615, doc. núm. 184; b) Comanda d'Ascó: Carpeta núm. 636, doc. núm. 2; i Carpeta núm. 637, docs. núms. 37, 38 i 45; i c) Comanda d'Horta: Carpeta núm. 672, doc. núm. 6).

10. El 4 de setembre de 1274 l'Orde de l'Hospital apareix com a titular de diferents immobles a Ascó (en aquell moment del Temple); en aquella data l'Orde en la persona de fra Berenguer d'Almenara castellà d'Amposta, estableix a Bernat Quexalòs veí de la mateixa vila d'Ascó en les heretats que aquell posseeix al lloc (cases, terres i censals), a excepció de la partida de la Vall de la Fatarella; es disposa un cens anual de 10 masmudines d'or; i per la seva part el beneficiari a més de l'anterior cens, fa donació del seu cos a l'Orde de l'Hospital i ofereix com a almoïna la suma de 1.000 sous (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 10).

11. Podem citar els documents següents: a) El 19 de febrer de 1174 Guillem de Castellvell i la seva esposa donen a Ponç de Morra i la seva muller "et omni proienei atque posteritati vestre", un hort al terme de Tivissa en règim d'aparceria; l'arrendatari dóna com a dret d'entrada a la finca 20 sous jaquesos; es disposa que l'arrendatari disposarà de fems del castell del senyor i que aquest li donarà la meitat de les llavors per a sembrar; i el cens establert és el de la meitat dels fruits obtinguts. b) El mes d'agost de 1235 Alamanda de Sobirats i Guillem Fonollar, castlà de Tivissa, estableixen a Pere Clergue en un "troç de terra" en el lloc de Darmòs per un cens de "tascha". c) El desembre de 1235 Alamanda de Sobirats i el seu castlà de Tivissa estableixen a Arnau de Santes Creus i Antoni Stalela en el lloc dit de Bescron, amb un cens de "tascha" i sotmès a fadiga i lluïisme. d) El mes d'octubre de 1279 Berenguer d'Entença i el castlà de Tivissa estableixen a Guillem de Sant Vicent en una heretat al lloc d'Aguilar, de Tivissa, amb un cens d'una "tascha". e) L'any 1283 Berenguer d'Entença atorga diferents establiments de terres i cases a Tivissa, amb reserva dels drets de fadiga i lluïisme, i amb uns censos anuals en gallines o "tascha". f) El 8 de febrer de 1285 Berenguer d'Entença permuta amb Pere de Monroig unes finques del terme de Móra, valorades per igual. El primer adquireix una finca que limita amb altra de la seva propietat; però allò important a destacar és que Pere de Monroig posseïa aquella finca i passa a posseir-ne una altra sense subjecció a cap cens. g) El 3 d'octubre de 1288 el mateix Berenguer d'Entença permuta amb Berenguer de Vergantiz altres finques al terme de Móra. El valor d'ambdues és el mateix, i també en aquesta ocasió es tracta d'un terratinent franc i en alou. h) El 10 de febrer de 1294 Guillem d'Entença fa donació a Pere Carbó del lloc de Banyoles en terme de Tivissa, "propter multa et grata servicia". El beneficiari havia de jurar i retre homenatge de

fidelitat al senyor; se li concedeix la lliure disposició sobre lloc, i podria alienar-lo a qualsevol persona de condició social com la seva ("quod positis vendere dictum locum vestris consimilibus"), però respectant el dret de fadiga senyorial; la donació inclou a més de les terres i cases, tots els seus pobladors (majoritàriament sarraïns), i drets econòmics i personals inherents. i) El 3 d'octubre de 1313 Guillem d'Entença i la seva esposa fan donació a Bungarona, filla de Guillem de Vergancie (o Vergantiz) d'un "hospicium et domum", amb tots els seus homes i dones (majorment sarraïns), "et cum honoribus et possessionibus, vineis et aliis locis, (...) cum quantibus opibus, gallinis, alfarrios, blado, de barcha, de guarris et cum aliis iuribus"; i el rei ho confirma el 10 de març de 1321. j) El mes d'agost de 1315 Guillem d'Entença fa donació franca i lliure a Pere Ramon de Mataró d'una vall al terme de Móra, amb tots els seus drets i pertinences, i que Jaume II confirma el juny de 1321 (notes 126 i 152 de la Primera Part; PALET, Capbreu, pàgs. 33 i ss.; ACA, Registres de Cancelleria núms. 220, fol. 26, i 221 fol. 173; i ROMERO, El señorío, docs. núms. 28 i 30, pàg. 579; en tot cas les declaracions que conté el Capbreu del s. XIV publicat per PALET i ROMERO recullen nombroses referències a establiments en immobles similars als indicats).

12. El 23 d'octubre de 1318, Pere de Sant Martí (de la família Sant Martí i Sobirats i cosí dels Entença), estableix sota la fórmula de "dono et stabilio", a Guillem de Miravet en "quondam meum mansum" siti al terme de Móra; les condicions són: pagar una entrada de 100 sous jaquesos; un cens anual de la quarta part dels fruits, i si s'obté blat el cens es lliurarà en garba; es permet disposar-ne lliurement però "tamen vestris consimilibus" (de la seva mateixa condició); i es fa reserva dels drets senyorials del "quarto, laudimio, dominio et fatica (per 10 dies) ac emparamento" (ROMERO, ob. cit., doc. núm. 47, pàg. 582).

13. Nota 221 de la Primera Part.

14. Podem veure aquests exemples: a) El 4 de gener de 1282 el comanador de Miravet autoritza a Miquel Bargalló i la seva esposa Guillema a construir molins bladens i drapers a la ribera del riu Matarranya; l'Orde es reserva la tercera part de les moles i un dret de fadiga de 10 dies segons és costum a Horta. b) El 17 de gener de 1295 el mestre del Temple estableix a Domènec Falconera i els seus en dues ferreries instal.lades a Gandesa i Corbera, per un cens anual de 130 sous jaquesos per la primera i de 70 per la de Corbera. c) El mes d'agost de 1314 l'administrador reial dels antics dominis templers concedeix a Guillem d'Aguiló, de Gandesa, tots els molins instal.lats al terme de Pinell, amb facultat d'edificar-ne de nous; s'estableix un cens anual de 4 barcelles de cereals, segons mesura de Miravet, la meitat de blat i l'altra d'ordi. d) El 13 de febrer de 1318 el castellà d'Amposta concedeix a Jaume Serra l'escrivania pública i de la Cort de Miravet i dels altres llocs de la Batllia, amb un cens de 7 sous jaquesos. e) A mitjans s. XIV el

castellà d'Amposta arrenda el servei del forn i els pesos de la vila de Vilalba a la Universitat del lloc, en la persona del seu síndic i procurador Guillem Santveí, per un cens anual de 500 sous jaquesos; s'eximeix però de pagar cap dret pel seu ús als frares de l'Orde; i s'autoritza a la Universitat a subarrendar dits serveis, amb reserva del dret de fadiga de 10 dies. f) Des de data imprecisa i fins el 9 de març de 1367 el forn de pa de la Fatarella va estar arrendat a Guillem Sores i esposa, que en aquell moment el venen (o reverteixen de nou) al comanador d'Ascó per 100 sous jaquesos. g) El 1535 el castellà d'Amposta autoritza a la Universitat de la Pobla de Massaluca a construir al seu terme un molí d'oli, cedint-li la seva explotació amb les condicions següents: que el "full" del molí es destini a la lluminària dels altars de la Verge Maria i del patró de la vila Sant Antoni Abat; que cada veí hi molgui fins a 7 fanegues d'olives (a raó de 12 almuts la fanega); que en ell hi han de moldre tots els terratinents del terme veïns del poble i els forasters (sens perjudici de que puguin anar a altres molins fora del terme si paguen un dret conegut com de "moltura"); totes les olives que rep el senyor pels drets que obté al terme s'han de moldre en aquell molí francament; i si mai la Senyoria vol recuperar-lo plenament (en qualsevol moment -?-), la Universitat li ha de fer el lliurament sense cap càrrega. h) L'any 1702 l'Assemblea provincial de l'Orde de l'Hospital autoritza que: s'estableixi l'Universitat de la Fatarella en el forn de pa que aquell posseeix al lloc; i que a Riba-roja s'instal·li al lloc un molí de sansa i que s'estableixi a favor de la Universitat. i) L'any 1748 l'Orde estableix a Bernardí Padellàs a la riera del lloc de Camposines, per a edificar-hi un molí fariner ("con su balsa, represa, assequia y demas aparatos necesarios"), a cens d'una quartera de blat cada any, i subjecte als drets de fadiga per 30 dies i lluïsmes (documents de l'AHN: Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, docs. núms. 55 i 62, i Carpeta núm. 610, doc. núm. 93; i Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, docs. núms. 50 i 56, i Caixa núm. 8332, doc. núm. 8. ACA: Registre de Cancelleria núm. 212, fol. 104; i Gran Priorat, Lligall núm. 632, fols. 211 a 222. Vegeu també SERRANO, La Pobla, pàgs. 66 i ss).

15. La informació que ens donen els Capbreus pot resumir-se d'aquesta manera: 1. Batllia de Miravet: Gandesà: Els s. XVII i XVIII la Universitat posseeix dos forns de pa, pels que paga un cens de 20 lliures; i un molí de farina i altre d'oli; i almenys el s. XVIII la Universitat també posseeix: "lo pes y dret del pes" pel que paga 10 sous; una casa de "especier" per 3 diners l'any; altra casa "de la fiança" per 2 sous; i uns molins d'oli i de sansa pels que dóna cada any 2 sous u optativament 2 gallines. Batea: El s. XVII la Universitat posseeix un forn de pa, pel que uns anys es paguen 100 lliures i altres 80, però el s. XVIII el forn torna a ser del ple domini de l'Orde; i el mateix s. XVIII la Universitat té cedits un molí d'oli i altre de sansa pels que paga 50 sous de cens anual; i també el servei de "pes" pel que dóna 24 sous a l'any. Corbera: Existeixen uns molins de farina que "son de particulars y de la Villa", pels que la Senyoria cobra en total 6 quartans de blat; la Universitat també explota un forn de pa, pel

que paga 15 escuts de cens el s. XVII i 15 lliures el XVIII, subjecte a lluïisme però no a fadiga; per un molí d'oli (?) paga 10 sous; també la Universitat posseeix la "cassa del pes y lo dret del pes" pagant 20 sous, subjecte a lluïisme però no a fadiga. Pinell: Hi ha un forn de pa arrendat per 25 escuts; i la Universitat posseeix un molí de sansa pel que paga 1 sou l'any, un molí fariner a cens d'1 fanega de blat, i una "botiga" (magatzem) per la que es paguen 3 sous; però el molí d'oli és del senyor. Ginestar: El forn de pa el posseeix el prior de l'església parroquial (que és de l'Orde), com una font d'ingressos per al seu sosteniment; i la Universitat té cedits uns graners en terme de Miravet pels que paga 25 lliures, i també posseeix un molí d'oli pel que almenys el s. XVIII paga 6 gallines, així com els pesos. Rasquera: La Vila posseeix un forn de pa pel que paga 14 lliures; el servei dels pesos del que desconeixem que satisfà, i un molí d'oli pel que paga 2 canters d'oli. Algars: A mitjans s. XVI hi ha uns molins d'oli cedits a Llorenç d'Heredia, a cens anual de 40 sous; i a la primeria del s. XVII existeix un molí fariner que posseeix el cavaller aragonès Joan d'Heredia (16). Pobla de Massaluga: La Universitat posseeix el molí d'oli abans referit des de 1535 pel que es paguen 6 sous; un forn de pa a cens de 36 sous, i coneixem que també posseeix uns graners (17). Benissanet: El forn de pa està arrendat i la Senyoria cobra una suma que cada any oscil·la entre 80 i 100 lliures. 2. Comanda d'Horta: Horta: La Universitat posseeix: a la darrerria del s. XVII un molí d'oli i el seu casal; un molí fariner dit "del Cup" i dos forns de pa, per tot el que paguen 70 lliures en "moneda plata corrent en dita vila"; un molí de sansa pel que satisfan 20 rals.; unes cases: una destinada a l'"apothecari" per la que satisfan mitja gallina; altra per a "carneseria y soch" per la que paguen 20 sous; altres per la ferreria que són franques; i altra botiga a la plaça on està el pes, que també és franca. Arnes: La Universitat posseeix el molí fariner pel que paga 50 sous, altre d'oli del que dóna 20 sous l'any; i talment es declaren un "moli vell y (altre) novell" pels que dóna 5 gallines, un forn de pa a cens de 10 sous, i "lo pes" pel que paga 8 sous. Bot: També la Universitat posseeix: el molí fariner pel que paga 3 fanegues i mitja de blat i altres d'ordi; i els molins d'oli i sansa pels que dóna 7 canters d'oli; això no obstant, el s. XVIII pels molins d'oli, pel forn de pa i pel pes que té la Vila es paguen 62 sous i 4 diners, i pel molí de sansa se satisfàn 12 sous. Prat de Comte: La Universitat té cedits el molí d'oli per 2 sous i 6 diners anuals, un forn de pa per 5 sous, i altre forn de "vithrio" del que paga 1 sou. Caseres: Aquí la Universitat posseeix un molí fariner i un forn a cens conjunt de 7 fanegues de blat i ordi per meitats, i un molí d'oli i altre de sansa pels que paga 7 canters d'oli. 3. Comanda d'Ascó: Ascó: La Universitat posseeix un forn a cens de 3 lliures a pagar per Nadal i subjecte a fadiga per 10 dies; una botiga o magatzem per 3 lliures l'any; la "casa de la carniseria e taula de aquella" franca però subjecta a lluïisme, i la peixateria per la que es paga 1 sou. Vinebre: La Universitat 2 sitges per les que paga 3 diners. Torre de l'Espanyol: No es declara cap servei per la Universitat. 4. Comanda de Vilalba: Vilalba: La Universitat posseeix un forn de pa, un molí d'oli, el servei del pes i "la

notaria", per tot el que paga 30 lliures l'any; i també té la ferreria amb el seu ferrer ja el s. XVI per la que cada terratinent que té un parell de bèsties per a llaurar dóna 10 almuts de gra. Fatarella: La Universitat posseeix en aquest cas "la notaria o escrivania de la Vila" per la que paga 40 sous l'any, un molí d'oli pel que dóna 10 sous jaquesos per "Carnestoltes", i la ferreria a cens de 20 almuts de gra d'igual manera a com es fa a Vilalba (Capbreus que es troben a l'AHN: a) Batllia de Miravet: Capbreus núms. 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 168 bis -anys 1606, 1646, 1660, 1702, 1732, 1741, 1752 i 1781-; b) Comanda d'Ascó: Capbreus núms. 61/62, 63/64, 65, 66, 67, 68, 69, 70 i 71 -anys 1558, 1607, 1639, 1661, 1689, 1710, 1734, 1761 i 1787-; c) Comanda d'Horta: Capbreus núms. 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191 i 192 -anys 1573, 1624, 1655, 1674, 1674/1693, 1699/1700, 1728 i 1754-; i d) Comanda de Vilalba: Capbreus núms. 242, 243, 244/245, 246/247, 248, 250, 251/252, 253/255 i 254 -anys 1590, 1593, 1635/1636, 1658, 1682, 1718, 1741/1742, 1778 i 1783-).

16. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 615, doc. núm. 187; i ACA, Audiència Territorial, Plets Civils núm. 7655. El primer document es refereix a un litigi entre l'Orde de l'Hospital i aquell Llorenç d'Heredia, i el segon a altre litigi que enfronta a Jeroni d'Heredia (segurament descendent de l'anterior) amb la Universitat de Batea (els seus veïns eren obligats a anar-hi a moldre).

17. Nota 14, i SERRANO, ob. cit., pàgs. 80 a 83.

18. Sobre els tributs i béns d'ambdues comunitats vegeu SERRANO, Notes, pàgs. 26 i ss.

19. Segons aquella llista, l'Orde posseeix: A la Batllia de Miravet: A Batea 2 forns de coure pa; a Benissanet un altre forn de pa; a Pinell un molí d'oli i un forn de pa; a Miravet un molí d'oli; a Rasquera un forn de pa. A la Comanda de Vilalba: A Riba-roja té un forn de pa (AHN, Castellania d'Amposta, Assemblea, Caixa núm. 8074).

20. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, docs. num. 61.6, 61.8, 61.9, 61.10 i 61.11.

21. Es llisten els béns següents: Miravet: Un forn de pa. Torre de l'Espanyol: Dos molins d'oli. Vinebre: Dos molins d'oli. Bot: Un hostel. Caseres: Un hostel, un forn de pa i un molí fariner. Corbera: Un hostel, dos molins fariners, dos forns de pa, i una carnisseria. Fatarella: Un forn de pa. Gandesa: Un molí d'oli, un molí fariner, i dos forns de pa. Pinell: Un molí d'oli, i un molí fariner. Vilalba: Un molí d'oli i un forn de pa (ROVIRA, La desamortització, pàgs. 30 i ss.). En general sobre el procés de desamortització podeu veure el treball de TOMAS Y VALIENTE, El marco político de la desamortización en España.

22. Apareixen els béns següents: Ascó: Un molí d'oli. Benissanet: Un molí d'oli. Ginestar: Un molí d'oli. Rasquera: Un molí d'oli. Torre de l'Espanyol: Dos molins d'oli, un forn de pa, un forn de rajols, i un graner. Vinebre: Un molí d'oli. Arnes: Un molí d'oli, tres forn de pa, un molí fariner, un hostel, un pou de neu i les eres. Batea: Un molí d'oli, un hostel, un pou de neu i una teuleria. Bot: Un forn de rajols, altre de pa, un molí d'oli, un hostel i un molí fariner. Caseres: Un molí d'oli. Pobla de Massaluca: Un forn de pa, i un molí d'oli. Prat de Comte: Un molí d'oli, altre fariner i un forn de pa. Vilalba: Un hostel. Gandesa: Un molí fariner, i un hostel. Horta: Un molí d'oli, dos molins fariners, dos forns de pa, i un pou de neu. Corbera: Un hostel, i un molí d'oli. Fatarella: Un molí d'oli i un forn de pa (ROVIRA, La desamortització de Madoz, pàgs. 352 i ss.).

23. Coneixem aquests establiments: a) El 18 d'agost de 1226 Alamanda de Sobirats dona a Bernat Pascual dos molins sitis a Tivissa, amb les condicions següents: la donant assumeix al seu càrrec els costos de la fusta, les moles de pedra i la feina de ferreria a fer; el beneficiari per la seva part ha d'adaptar-los i tenir-los a disposició dels pobladors de la vila, amb dos moliners; es disposa un cens de la meitat dels guanys que s'obtinguin; i es concedeix també al beneficiari la lliure disposició dels molins, en venda o per a empenyorar-los, amb reserva del dret de fadiga per 30 dies. b) El desembre de 1272 Berengeur d'Entença i el seu castlà de Tivissa estableixen a Pere Clergue, a Llaberia, en un forn de pa per un cens de 10 sous, i subjecte a fadiga de 30 dies. c) El 29 d'abril de 1295 Guillem d'Entença cedeix al seu castlà de Tivissa, Bernat de Fonollar, el forn de pa del lloc, en agraïment als seus serveis. Es fa constar que tots els veïns del lloc han d'anar a dit forn per a coure el seu pa sota pena de 5 sous. d) En data indeterminada, Guillem d'Entença i el seu castlà Bernat de Fonollar estableixen a Ramon Spils en una "caldera de la tintoreria" amb un cens de 12 sous i està subjecte a fadiga i lluïisme. e) Talment existeix a Móra una escrivania establerta el setembre de 1333 a favor d'un particular, Berenguer Guera, per 15 sous de cens anual sense fadiga ni lluïisme. f) També s'estableix un molí d'oli (?) el maig de 1322 per un cens de 5 sous jaquesos. g) Altre molí (potser de farina) es cedeix a favor d'Arnau Estopinyà el 1333, "de nau que ha el flum d'Ebre", amb el cens anual de 320 sous; i altre molí "de nau" establert a favor del mateix Estopinyà el 1334, per cens de 100 sous anuals (PALET, ob. cit., pàgs. 50 i ss.; i ROMERO, ob. cit., pàgs. 534 i 535).

24. Els béns que es llisten són: Garcia: Un molí fariner, altre d'oli, i dos forns de pa. Móra d'Ebre: Dos forns de pa (ROVIRA, La desamortització, pàgs. 32 i 33).

25. Es descriuen els següents: Garcia: Un molí fariner, altre d'oli i dos forns de pa. Móra d'Ebre: Cap. Móra la Nova (els Masos): Un molí d'oli i un forn de pa. Tivissa: Dos forns de pa (ROVIRA, La desamortització de Madoz, pàgs. 355 i ss.).

26. AHCB, Consellers XII, Lligalls núms. 1, 6 i 9.

27. ROVIRA, ob. cit., pàg. 355.

28. Es tracta d'aquests contractes: a) El 17 de desembre de 1227 el comanador d'Algars compra a Ramon Perpinyà i la seva esposa un molí que posseïen a Corbera per 420 sous barcelonesos. b) El 2 de febrer de 1244, Ferrer de Montornès i la seva esposa Escudera venen al comanador d'Ascó "et vestris et cui vulueritis", un camp al lloc d'Exillela (avui Aixalella) i altre camp prop de les vinyes, tots dos al terme d'Ascó, "que fuit domini regis", per 360 sous jaquesos "bone monete curribile in civitate llerde"; es fa la venda de dits camps "cultos et ermos, cum diverse genere arborum"; i es dona al Temple plena llibertat de disposició d'aquelles finques en el futur ("ad facere omnes voluntates vestras omni tempore"). c) El 22 d'octubre de 1269 Pere Gaya i la seva esposa Saurina venen al comanador de Miravet "quandam peciam terre cum vinea" que tenen al terme de Gandesa "loco dicto Cumba Albesie", per 125 sous jaquesos; i declaren que "a nostro nostrorumque posse, iure et dominio eicimus et extrahimus et in vestrum vestrorumque ius, dominium et posse dictam peciam terre cum vinea mittimus et tradimus, absque omni retentu". En el mateix contracte intervé Bernat Messeguer "qui nobiscum et sine nobis (...) dictam peciam terre cum vinea faciat tenere et habere ac semper in pace possidere", el qual "quam fidanciam (...) libenter facio et concedo vobis dicto emptori et vestris". d) El 18 de desembre de 1273 Constantí de Vilanova i la seva dona Dominica venen al comanador de Miravet i a l'Orde del Temple per 170 sous jaquesos, "quasdam domos" que tenen a Gandesa, en ple domini; també en aquest cas hi ha un posseïdor qui renuncia a "quam fidanciam", lliberant les cases d'aquella càrrega. e) El 24 de juliol de 1278 Ramon Davia i la seva esposa Valença, venen al comanador de Miravet i altres frares de l'Orde, unes cases que tenen a Ginestar per 30 sous jaquesos, lliures de tota càrrega; se'ls hi trasmet el ple domini, amb llibertat de disposar-ne lliurement, responent d'evicció i de llur just títol de propietat. f) El 13 de juliol de 1302 el comanador de Miravet en exercici del seu dret de fadiga recupera per preu de 150 sous jaquesos "quodam trocium terre plantatum vinee et plantandum (...) cum omnibus plantis" que es troba al terme de Rasquera, a l'Aguadí, i que era dels cònjuges Berenguer de Montornès i Guillema. g) El 9 de març de 1369, com hem vist més amunt, l'Orde de l'Hospital recupera el ple domini del forn de pa de la Fatarella, per venda dels cònjuges Guillem Sores i esposa i preu de 100 sous jaquesos. h) Els dies 16 i 17 d'abril de 1517, el comanador d'Ascó adquireix diverses finques del terme de Vinebre (documents de l'AHN: a) Batllia de Miravet: Caixa núm. 8260/1, doc. núm. 2; Carpeta núm. 609, docs. núms. 48, 49 i 52; i Carpeta núm. 610, doc. núm. 75; b) Comanda d'Ascó: Carpeta núm. 636, doc. núm. 7, i Carpeta núm. 637, docs. núms. 49 i 50; i c) Comanda de Vilalba: nota 14).

29. Són aquests dos documents: a) El 23 de febrer de 1303 Elisenda, esposa de Joan Altadill, "de consilio et voluntates eiusdem mariti", en nom de tots dos i en el de llurs hereus, i fra Berenguer Albanell cambrer del castell de Miravet signen un conveni "super bonis et singulis sedentibus, moventibus et semoventibus" que tenien a la vila i termes de Ginestar; la causa no és altra que el fet d'haver abandonat la vila de Ginestar i haver-se establert al lloc de Banyoles (terme de Tivissa) de la Senyoria d'Entença "sine voluntate et assensu dominacionis Templi", i justament quan ambdues Senyories es trobaven en guerra. Per aquella raó el Temple va confiscar llurs béns; com sigui que l'Orde va adquirir el "pleno dominio (..) et (..) dicta pars mea bonorum fuit totaliter confiscata", ara els conjuges coneixedors del "delictum vel comissum" en que han incorregut, arriben a un acord sobre dits béns amb l'Orde del Temple i que consisteix en el repartiment per meitats de tots ells. b) El 5 d'agost de 1336, el castellà d'Amposta, fra Sanç d'Aragó, signa un conveni amb els comtes Ramon Berenguer i la seva esposa Blanca de Prades senyors de la Baronia d'Entença, pel que aquests darrers es comprometen i asseguren que en un termini de sis mesos no admetran en llurs dominis de la Baronia a cap vassall cristià, sarraí o jueu de l'Orde de l'Hospital de les Comandes d'Horta, Miravet, Ascó i Riba-roja sinò traslladen "totum seu domicilium infra terram et iurisdictionem" dels comtes; si no ho fan així no els tindran com a "homines et vasallos" (no els defensaran com a vassalls propis), i així ho faran amb tots els homes "cuiusque sexus aut legis aut status" que tinguin (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 74, i Carpeta núm. 611, doc. núm. 116).

30. Coneixem els actes següents: a) Comanda d'Horta, l'any 1348: Es requereix als prohoms d'Horta perquè pretin el degut homenatge al seu comanador i a l'Orde de l'Hospital, i acceptessin aquests extrems: que la Universitat d'Horta ha de ser "condempnada en certa quantitat", és a dir en un cens que els representants municipals han d'acceptar per bé que demanen que la Senyoria tingui en compte la seva pobresa; que la vila d'Horta i els altres llocs de la Batllia siguin "departits" (es prohibeix que facin unions); que hauràn de fer homenatge al senyor cada vegada que seràn requerits; que tots els censataris han de fer noves "cartes"; que si en "la costum (codi) ha algun capitol o capitols" contrari a l'Orde que en puguin ser "levats", que sols l'Orde pot donar-los lleis i solament ell pot atendre les seves "apellacions" i no cap altra persona, de manera que les resolucions del batlle s'impugnaràn al comanador i les d'aquest al castellà d'Amposta, però mai al rei; que els vassalls prestaràn els serveis d'host i cavalcada quan seràn requerits; i que tots els habitants de la Batllia han de moldre el seu gra i les olives als molins que hi ha en ella sota pena de 60 sous. b) Comanda d'Ascó, anys 1348 i 1349: Ascó, Vinebre i Torre de l'Espanyol: Els jurats de cada lloc declaren entre altres coses: que tots els vassalls pagarien els censos que els corresponien; que prestarien l'homenatge degut a l'Orde sempre que així fossin requerits; que solament l'Orde pot dictar lleis per les que regir-se els vassalls, i es reconeix la

jurisdicció de la Senyoria en totes les instàncies (tres: el batlle, el comanador i el castellà d'Amposta, successivament); que estan obligats a servir a la Senyoria en "ost e cavalcada"; i que sempre havien d'anar a moldre i sedassar al molí de gra senyorial, sota multa de 60 sous.- Vilalba: En primer lloc els representants senyorials declaren "estar prets e aparellats de complir (..) et de pagar la condepnnatio" que se'ls faci en referència als censos que se'ls imposin; en segon lloc manifesten que prestaran homenatge a l'Orde sempre que siguin requerits per a fer-ho, pel castellà d'Amposta, el seu lloctinent o el comanador d'Ascó; en tercer lloc s'acorda que s'hagin de fer "certes novelament dels sensals" que es tinguin per l'Orde; en quart lloc es reconeix que els vassalls "no puyen demanar altre ley ni ad appellaciones a nenguna persona sino solament als ffreres de l'Espital"; en cinquè lloc els prohoms del lloc reconeixen que estan obligats a fer "host et cavalcada" quan siguin requerits pel senyor; i en sisè lloc, com ne altres casos, es reconeix que els vassalls del lloc han de moldre als molins de l'Orde. c) Batllia de Miravet, anys 1349 i 1351: Se celebren actes com els anteriors a la Batllia de Miravet; concretament tenim constància dels que es tenen a Batea, Algars i Mudèfer: Batea, 1349: Els representants municipals presten "vere et fidele homagium, ore et manibus", i declaren: que satisfaran els drets econòmics que l'Orde els exigeixi; que retran homenatge de fidelitat al castellà d'Amposta o el seu representant quan així siguin requerits; que si l'Orde no posseeix cartes d'establiment respecte dels béns d'alguns veïns, que es facin novament; que els vassalls del lloc "no puxen demanar altra ley ni aver apelacions neguna (..) sino solament als freres de l'Espital"; que s'obliguen a "ffer ost e cavalcada (..) tota vegada que requests n'e seran" per l'Orde; i que també estan obligats a anar a moldre i sedassar als molins senyorials sota pena de 60 sous. Algars, 1351: Els seus representants declaren: primerament que satisfaran els drets econòmics que se'ls exigeixi; que accepten que es facin noves cartes d'establiment en els béns del terme; que es sotmeten a la jurisdicció de l'Orde en termes similars als de Batea; que s'obliguen a fer host i cavalcada; i que tots els vassalls del lloc estan obligats a moldre el seu gra i les olives en els molins senyorials sota pena de 60 sous. Mudèfer, 1351: En primer lloc es declara que s'accepten les impositcions econòmiques que l'Orde estableixi; també s'admet que es facin novament les cartes d'establiment dels béns de l'Orde; es reconeix la jurisdicció senyorial sobre el lloc i els seus habitants; s'obliguen a fer host i cavalcada; i reconeixen que estan obligats a moldre el seu gra i les olives als molins senyorials, sota pena de 60 sous (AHN: Batllia de Miravet, Carpeta núm. 612, docs. núms. 135, 137, 138 i 139; Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 26; Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288/1, doc. núm. 4.2; i Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, docs. núms. 48 i 49).

31. Succintament, les llistes de drets senyorials que contenen els Capbreus són: 1. Batllia de Miravet: a) El Capbreu de 1495 tingut a

Ginestar i Rasquera: A la Batllia de Miravet se celebra un Capbreu el 1495, el primer que coneixem d'aquells dominis, però comprèn solament Ginestar i Rasquera com a llocs exclusivament cristians, més Miravet i Benissanet que aleshores són dues comunitats sarraïnes quasi exclusivament. Centrant-nos en aquells dos llocs íntegrament cristians, en ells es declaren els drets i béns següents: Dels corders i cabrits una primícia equivalent a la vuitena part, de la que correspon encara al batlle la onzena part com a recaptador, i la resta es reparteix entre el castellà donant-li tretze parts, i al cambrer de la Seu de Tortosa les tres parts restants.- Dels grans satisfan la sisena part, de la que en tot cas l'onzena part correspon al batlle. De la resta: es fan dues parts, una és pel castellà, i de l'altra es fan setze parts que es reparteixen 13 pel castellà i 3 pel cambrer del Bisbat.- Cada veí ha de pagar el dret de primícia sobre tot gra, consistent en una barcella de cada 30, de la qual com en els altres casos l'onzena part correspon al batlle. Del que resti, separat el dret del batlle, es faran dues parts i una serà pel castellà; encara de l'altra restant s'han de setze parts de les que tretze són també del castellà i les tres que queden del cambrer de Tortosa. De l'oli, safrà i verema es satisfà com a primícia la vuitena part; d'aquest delme es fan setze parts, tretze pel castellà i tres pel cambrer de la Seu. Del lli, cànem i hortalises es paga la vuitena part, repartint-la com en els altres casos. Dels pollastres que es crien la setzena part, que es reparteix com els altres drets. Per cada "mulato, potro, vitulo sive venerro et pollino" que nasqui cada anys "unam gallinam bonam, pulcram et receptibilem" per la festa de Sant Miquel. D'aquest dret se'n fan també setze parts, de les que tretze són pel castellà i tres pel cambrer. Per dret del "locen" o "locido" paguen dos cafissos de gra, un de blat i altre d'ordi. Dels "porcells" fan la meitat de cada ún, procedint en la forma expressada en els punts anteriors entre el castellà i el cambrer del Bisbat. Declaren pagar els mateixos drets de corredoria que a Miravet (vegeu la nota 32). Per "dret de carnicer" es paga un diner per cada bèstia que es mata. Es declara que totes les calònies són del castellà. Reconeixen la "mesada de vi" a favor de la Senyoria, que pot establir cada any lliurement en quin mes exerceix aquell dret. La Senyoria ostenta el dret de fadiga per 10 dies. Particularment a Rasquera: Pels llegums es paga la sisena part; la seva onzena part és pel batlle i la resta es reparteix entre el castellà (tretze parts) i el cambrer (tres); per dret de barcatge, aquell que té un parell de bèsties per a llaurar paga una barcella d'ordi; si té una bèstia dona tres almuts; si no té cap bèstia però si casa també paga tres almuts; i es reconeix a favor del senyor el dret d'"herbatges", pel que aquell pot disposar-ne lliurement en el terme (pastures) i fer seves les rendes que obtingui. I a Ginestar: Dels llegums paguen la vuitena part, de la que se'n setze per a repartir-les tretze al castellà i tres al cambrer de Tortosa. Per dret de barcatge cada veí que té un parell de bèsties per a llaurar paga dues barcelles d'ordi; i aquell que té una bèstia com el que no en té cap en satisfan una. b) Capbreus dels s. XVII i XVIII: Hi ha també diferents Capbreus d'entre 1606 i 1781; per la nostra part aquí prenem com a referència el de 1660

quan ja s'ha procedit a l'expulsió dels moriscos i s'han atorgat noves Cartes de població a Miravet i Benissanet, sens perjudici d'algunes mencions particulars a altres (bé que més endavant anirem veient les modificacions o variacions que es van produint). Insistim en tot cas en què les comunitats de Benissanet i Miravet estàn integrades per moriscos fins que s'ordena llur expulsió el 1610; aquells cristians nous de fet mantenen les mateixes relacions dominicals que llurs avantpassats sarraïns, i com a tals moriscos ens hi hem referit a la Tercera Part d'aquest treball (vegeu la nota 33). Gandesa: Per cens del terme ("hierbas, casas, leñas y aguas y el ejercicio que tienen de propio uso") donen 250 fanegues de blat i altres 250 d'ordi en mesura de Lleida antiga, equivalent en total a 222 quarteres dobles i 6 quartans (o a 82 càrregues i 8 fanegues segons mesura d'Aragó). Per censos particulars per terres i cases es reconeix que en general sol pagar-se 39 fanegues i mitja de blat (17 quarteres i 3 quartans), i alguns satisfan 36 fanegues i mitja (16 quarteres i 2 quartans). Els delmes de pa, lli, olives, blat i ordi equivalen a l'onzena part de tot el fruit, i es reparteix en tres parts: una per a l'Orde, altra pel Capítol de la Seu de Tortosa, i l'última part pel cambrer de la Catedral. El delme del vi és una càrrega de cada deu, i es reparteix com els anteriors. Amb l'oli es fa com amb el vi, i es reparteix al molí. Es reconeix que el senyor té un castell que ja està "deribado" a mitjan s. XVII. Els particulars donen també a la Senyoria (sembla que en conjunt) un cens anual de 7 lliures. Es declara que els veïns del lloc no estàn subjectes a fadiga, però sí a lluïisme del "sinquante". La Senyoria ostenta un altre dret especial sobre les terres cedides consistent en un càrrega o mitja càrrega de blat segons suposem la seva extensió o producció. Els drets de la "Heredad de la Vinya" (una partida -?) són pel procurador general de la Batllia. Per les gallines que tenen els veïns, el senyor percep 18 diners per gallina. I finalment es declara que l'església és de l'Orde, i el rector que la regeix "es de sant Pedro" (és a dir designat pel Bisbat). Batea: El senyor posseeix una torre o graner que s'ha de reparar. Pel terme paguen 94 quarteres de blat i 94 més d'ordi. D'una partida del terme l'Orde percep de la tretzena part del gra que es cull, "en grano limpio", la tercera part o la meitat segons la finca. Correspon a la Senyoria el lluïisme de tota transacció com a Gandesa. Per les gallines que tenen els veïns, el senyor rep 7 escuts, 10 sous i 9 diners. L'església es diu que és del Bisbat. Algars: Pel terme es paguen 32 fanegues de blat i 32 d'ordi. Pel drets d'herbes (de pastures) donen 40 escuts, que són pel procurador general de la Batllia. Es declara que la Senyoria hi posseeix un castell derruit a mitjan s. XVII. S'assenyala que hi ha un molí fariner que era de l'Orde i que ara posseeix el cavaller aragonès Joan de Heredia, després d'haver-lo permutat amb la partida de la Torre de la Bassa. Es reconeix el lluïisme com en els casos anteriors. I també es declara que hi ha església aleshores "derribada", que és de l'Orde i que el lloc malgrat tot té rector. Corbera: Per "treudo y censo hierbas" paguen 11 cafisos i 1 fanega i mitja de blat i altres tantes d'ordi (equivalen en cada cas a 59 quarteres i 4 quartans). Es paga el dret de "locios" que és de 24 quarteres de blat i

altres 24 d'ordi (bé que es reconeix que cada any varia, suposem que segons la situació econòmica). Els particulars paguen també 43 sous i 4 diners per finca (?). L'Orde cobra alguns drets d'aquells que crien "pollos". Es declara que la meitat del terme està subjecte a altre tribut de la vuitena part dels fruits que es cullen, i que correspon íntegrament a la Senyoria. Paguen també els delmes que es reparteixen en terceres parts per la Senyoria, pel bisbe de Tortosa i per l'"Arcediano de Corbera". Es declara que l'església és de l'Orde. Pinell: Pels drets de pastura es paguen 5 quarteres de blat i 5 d'ordi. El molí d'oli és del senyor, i percep per cada 14 moltures 1 fanega d'oli i 19 diners (el personal és a càrrec de la Senyoria). Es reconeix que el senyor ostenta el dret de corredoria, però que a mitjan s. XVII el té arrendat i per tal concepte cobra 9 escuts l'any. Del "drecho del termino" sobre el blat, l'oli i els corders es fan parts (semblen ser els delmes): Del blat es fan 16 parts i 10 són pel cambrer del la Seu i 6 pel comanador. De l'oli es fan dos parts una per al cambrer i alaltra pel senyor. Dels corders simplement sabem que el cambrer en rep més que el senyor. Es reconeix a favor de l'Orde el dret de fadiga. Per les gallines, de cada llocada es paga 1 pollastre. I es declara que l'església és de l'"ordinario" (del Bisbat -?-). Miravet: Tothom és lliure d'anar a moldre el seu gra on vulgui, però cada casa paga una fanega de blat. Es paguen 44 quarteres d'ordi per la barca de pas, que és i manté la Senyoria. Dels particulars es reben proporcions dels fruits que es cullen: quarts, sisenes, vuitenes, etc. Satisfan per dret de missatge un almut de tot fruit que es cull. Paguen una rova de figues i de raïm de cada vuit que obtenen. Del forn de pa la Senyoria percep la quarta part del que es cou, però a mitjan s. XVII l'arrenda per una suma que oscil.la entre 8 i 36 escuts. L'Orde percep també els drets de corredoria, però arrenda el servei per 12 escuts. Es reconeixen a favor de la Comanda els drets de fadiga i de lluïisme (que és la quarta part del preu). De les olives el castellà percep una fanega de cada 36; i de l'oli una de cada sis. Per l'ús de l'aigua del molí es paguen dues lliures. Es reconeixen que es paguen alguns drets per gallines, pollastres i porcs. Es reconeix que la Senyoria i el seu procurador a la Batllia tenen unes heretats reservades amb llurs arbres, animals, etc. A més del castell, el senyor té dues cases que ocupen el prior i el procurador de la Batllia (amb un estable), i una botiga dita el "truxar". L'església i el seu prior depenen i són de l'Orde, mentre que els vassalls han de cuidar i fer-se càrrec dels ornaments. Benissanet: Dels particulars es perceben drets diferents segons les finques, i consisteixen en una part dels fruits que es cullen (el quart, la sisena, la vuitena, etc.). Per les figues es paguen els mateixos drets que a Miravet. Els veïns també gaudeixen de llibertat per anar a moldre llur gra on vulguin, però cada casa paga una fanega de blat. El senyor té arrendat el dret d'herbes de la partida de "Boberal" i cobra 11 lliures i 10 sous. Els drets de corredoria "que son peso y medida" també correspon a l'Orde. Es reconeix a la Senyoria els drets de fadiga i lluïisme (de la quarta part del preu). I l'església i el seu rector depenen de l'Orde, però els veïns es fan càrrec del seu manteniment. Ginestar: Els drets de corredoria i de la

mesada del vi la Senyoria els té arrendats a mitjan s. XVII, per 20 sous. Dels delmes es fan sis parts, i una és pel cambrer de la Seu de Tortosa. Es reconeix la fadiga a favor de la Senyoria. El senyor posseeix la "anega del molino" per la qual percep 39 quarteres de blat. Pel servei de barca a Miravet es paguen 24 quarteres d'ordi. I l'església i el seu rector depenen de l'Orde; però els veïns posseeixen una heretat en terme de Miravet (a la partida del "Port") per a destinar els seus fruits al manteniment de la església. Rasquera: Dels delmes es fan sis parts, i una és pel cambrer de Tortosa. Per l'"anega del moli" paguen 10 quarteres de blat. Per dret de barcatge satisfan 7 quarteres d'ordi. Es reconeix el dret de fadiga a favor de la Senyoria. I per l'ús del molí d'oli es paga a l'Orde dos canters d'oli. Pobla de Massaluca: Per la possessió general dels termes, de "totes les heretats hermes, cultius, cases y sitis", es paguen 9 cafissos de gra, meitat de blat i altra d'ordi. També satisfan la desena part de tots els grans, de les olives, de la verema i dels "nadiços" dels cabrits i corders. Paguen 4 diners per "arresa". Donen la setzena part del safrà. I per dret de "lloci": aquells que llauren la terra amb una parella de bèsties satisfan 10 almuts de gra, 5 de blat i 5 d'ordi; qui ho fa un animal sol paga 5 almuts amb els mateixos productes i proporcions; i ja qui no té animals, l'"exader" tributa amb 2 almuts (en les proporcions i grans indicats). Reconeixen que la Senyoria ostenta el dret de fadiga i el de lluïsmes (del sinquenté). Assenyalen que al molí d'oli que posseeix la Universitat es molen gratuïtament les olives del senyor, i que el seu batlle va a recollir l'oli resultant. Particularment pel que fa als tributs que paguen sobre els grans, les olives, verema, safrà, cabrits i corders, es declara: que el batlle els recapta, i que tots ells es reparteixen en parts iguals entre el castellà d'Amposta, el Capítol de la Seu de Tortosa, els "pabordes" de la mateixa Seu i el rector de la Parròquia. En tot cas s'indica que el batlle, com a tal "collector" percep l'onzena part de tot el recaptat, i la resta és allò que es reparteix. Ja en un Capbreu de 1700 es declara també que la Universitat satisfà un cens de 3 sous anuals per un carreró que tenen dins la vila segons un establiment perpetu fet pel castellà al seu favor. Salvaterra (avui al terme de Benissanet): L'Orde cobra la vuitena part dels fruits que es cullen. I es reconeix que la Senyoria ostenta el dret d'herbatge, però que a mitjan s. XVII està arrendat per 50 lliures. "Palau Mudefer" (o Mudèfer o Torre de Mudèfer, avui al terme de Batea): Solament es declara que l'Orde obté 3 lliures de renda anual. 2. Comanda d'Horta: Es tracta de Capbreus tinguts entre 1573 i 1754, i en resum podem assenyalar el següent: Horta: Pels "comuns y fabrica" donen 12 fanegues de gra (a raó de 9 almuts cada fanega). Reconeixen tenir cedides diferents finques per les que satisfan tants altres censos en mesures de gra. Per drets de "locios" o "llossis" declaren el següent: aquell que té dues mules per a llaurar paga 10 almuts (per meitats de blat i ordi); i els altres dos almuts i mig. La Senyoria percep la tercera part del delme del terme, i ostenta el dret de fadiga sobre tota casa i heretat i el lluïsmes que és el "sinquenteno". L'Orde també té un graner; un celler amb dos trulls per a oli i un per a vi; 4 cubes; unes terres mensuals a la "Torre de l'Olibar";

i una heretat a la "Pinera", que és un pinar. Caseres: Pel terme i comuns de la Vila donen 40 fanegues de gra, en meitat de blat i d'ordi.- Els drets de "llossis" com a Horta. Prat de Comte: Pel terme i comuns paguen 36 fanegues, de blat i ordi. Els drets de "llossis" com a Horta. Bot: Pel terme i comuns dónen 100 fanegues de gra, entre blat i ordi. Els drets de "llossis" com a Horta. Arnes: Per tot el terme "vehinal y comuns", 134 fanegues, de blat i ordi. Per unes cases a la Bassa la Universitat paga mitja gallina, i per altres "derrocadas" al Raval, una gallina. I els drets de "llossis" com a Horta. 3. Comanda d'Ascó: En els tinguts a la Comanda d'Ascó entre 1558 i 1787 es reconeixen els béns, drets, prestacions personals i els serveis senyorials que a continuació s'exposen. Pel que fa al cas d'Ascó, recordem que el 1615 es concedeix nova Carta de població i a ella ja ens hi hem referit; però fins aleshores, a diferència del que ocorria a Benissanet i Miravet, al lloc existien dues comunitats perfectament diferenciades amb llurs drets i deures, i aquí ens centrem en la dels cristians vells abans de 1610. Ascó: Per dret de "missatge" satisfan un cafís per cada almut de gra recollit, mesura de Lleida. Del blat, ordi, avena i tot gra i fruit de la partida de les "Mitjanes" es paga la quarta part, fent "coll, baleig e solada", excepte dels llegums (que sols paguen si són de la Mitjana Gran). De les altres Mitjanes del terme i de l'horta, paguen la sisena part de tot fruit i gracom en l'anterior. Del seca la vuitena part, fent també "coll, baleig e solada", i que paguen en diners, blat u ordi. De les olives la sisena part. Les olives s'han de moldre al molí senyorial, i paguen: per molinada sis lliures d'oli, descomptades les que són del senyor. Del lli, cànem, sebes i alls paguen la cinquena part si són de l'horta, i la setena pel que cullen a la muntanya; aquests drets devien durlos els vassalls a llur càrrec al castell. En general assenyalen que tots els drets els han de dur al castell francament per la Senyoria. De les moreres i llur collita han de doanr la quarta part de les de les Mitjanes, i la sisena de l'horta. 24 lliures per Nadal, en concepte de: 17 pel terme, 7 per drets sobre les "menuderies" (fessols, pesols i altres similars). Estàn subjectes a la fadiga senyorial de 10 dies sobre tot immoble, sempre que hagin estat de cristians vells; i paguen de lluíisme 8 lliures (inclosa la corredoria, 4 qui compra i 4 qui ven). Pel que fa a la verema i a tot raïm s'indica que es preuen per "alpharrassatores seu stimatores", i es paga: la quarta part de cada arrova si són de les Mitjanes, la sisena si són de l'horta, i la vuitena al secà o muntanya. Per les figues, es paguen 8 diners per arrova. Del safrà dónen la novena part. Declaren estar exempts per la Casa del Consell. Reconeixen que el senyor ostenta el dret de "mesada del vi". Estàn obligats a anar a "cavar, podar, exarmentar, morgonar" la vinya mensal de Poma, sítia en terme de la Torre de l'Espanyol. Han de moldre el blat al molí senyorial, pagant la setzena part dels grans a moldre. Els vassalls han d'encarregar-se francament dels treballs de pujar i baixar el molí fariner que es troba sobre una barca al riu Ebre, per a adequar-lo al nivell de l'aigua. De manera semblant a l'anterior, han de fer respecte la barca de pas que té el senyor per a travessar el riu, entre Ascó i Vinebre i la Torre de l'Espanyol. Han de donar a la Senyoria la quarta part de tot

animal que matin en el terme i dur-ho tot al castell. Vinebre: Es reconeix el dret de fadiga senyorial de 10 dies. Dels grans, excepte "menuderies" i llegums, es satisfà la sisena part si són de l'horta, i la vuitena si són del secà (havent de fer "coll, baleig e solada"). Per les figues i els raïms es preuen i es paga: la quarta part si són de les Mitjanes, la sisena si es cullen a l'horta i la vuitena al secà. De les olives, donen la sisena part, havent de dur-les al molí instal·lat a Ascó i a càrrec seu. Reconeixen el dret senyorial de la "mesada del vi". De les cebes, lli, cànem i alls donen una cinquena part si són de l'horta, i una setena dels del secà. De les moreres i llur fruit fan com a Ascó. Declaren estar obligats a partir els fruits i separar la part senyorial per a dur-la al castell d'Ascó. Declaren un forn de la Senyoria pel que s'abona un pa de cada 26 que es couen. La Universitat declara també una mesquita (antiga dels sarraïns), per la que paguen un cens anual de 18 diners per Nadal. Declaren també que han d'anar a treballar la vinya de Pomar, al terme de la Torre de l'Espanyol. Talment han d'anar a moldre el blat al molí fariner senyorial siti a Ascó. Han de donar al senyor la quarta part de tot animal que maten al terme. Satisfan el tribut de barcatge. I paguen el tribut de corredoria com a Ascó (vegeu la nota 34). Torre de l'Espanyol: La Universitat paga cada any un cens de 100 sous i una unça de pebre pel terme. El senyor ostenta el dret de fadiga per 10 dies. La Senyoria té també el dret de la "mesada del vi", per quaranta dies l'any (sense concretar l'època). Els veïns estan exempts d'anar a moldre al molí fariner de l'Orde (segons sentència de la Reial Audiència de 1595). Que corresponen a la Senyoria les calònies i els terços de Cort. Que es dona una quarta part de tot animal que es mata al terme, bé que es paga la part equivalent en diners. Declaren un forn, al que tots els veïns han d'anar a coure llur pa, i del que en paguen 1 de cada 26. Reconeixen a favor de l'Orde el dret de lleuda per les mercaderies que transiten pel seu terme, però assenyalen que els veïns n'estàn exempts. Declaren a favor de la Senyoria els drets de pesos i mesures i de corredoria. Paguen el tribut o dret de barcatge. I que amb els vassalls d'Ascó i Vinebre han de treballar la vinya senyorial de Pomar. Però almenys en el seu cas, el comanador devia pagar-los-hi un sou per càrrega de raïm transportada, i un sou per home i jornal treballat així com la despesa (o 18 diners) quan anessin a "cavar, podar, xarmentar e morgonar". Camposines (avui al terme de la Fatarella): Reconeixen que l'Orde ostenta el dret de fadiga per 10 dies. Que el senyor té el dret de la "mesada del vi". Que hi ha un forn de pa, que el 1558 es troba "derruhido". Tributen per la corredoria com a Ascó.- I en un Capbreu de 1787 es declara que: se satisfan els delmes de tot gra, excepte de figues i ametlles; que el senyor ostenta els drets de forns i molins i "hornages (..) y molinages"; i que paguen un cens pel terme de 5 cafisos de blat i 5 d'ordi. 4. Comanda de Vilalba: A la Comanda de Vilalba, en els seus Capbreus tinguts des de 1590 a 1783 ve a declarar-se el següent: Vilalba: Pel terme paguen 11 cafisos de gra, meitat de blat i meitat d'ordi. Satisfan els delmes de tots els fruits, "salvo ametlles, figues, presechs, prunes, albergines, albercochs" i altres "donselles" pels que no es paga

res. Els delmes es reparteixen: 1 part pel comanador, 2 pel cambrer de la Seu, i 1 pel rector i església del lloc. Paguen el dret de llossi que és: 10 almuts de gra (blat i ordi) aquell que té un parell de bèsties per a llaurar; 5 almuts qui té un sol animal; i els que no en tenen cap, els "eyxades", dónen 2 almuts. La Senyoria ostenta el dret de fadiga per 10 dies i el lluïsmo del cinquanté. La Senyoria té reservades unes finques; i hi posseeix un castell i una botiga. Fatarella: Del terme paguen 9 cafissos. Satisfan els delmes de tots els fruits. Pels ases i bous que es crien paguen 4 diners per "pollí". De les gallines, 1 diner per llocada (si en fan més, estar exempts per les altres). Per "pollí mular" dónen 1 sou; i dels porcs "un porcell de cada lletigada" (si "la porca" en té dos, solament es paga per la primera). Dels delmes es fan quatre parts: dos són pel rector de la Parròquia, una pel rector d'Ascó, i la última part pel comanador. Tributen pel dret de llossi com a Vilalba. El senyor ostenta el dret de fadiga i el de lluïsmo com a Vilalba. Berrús (avui al terme de Riba-roja): Pel terme es paguen 100 sous jaquesos, i els han de dur a Vilalba o a on el senyor vulgui. La Senyoria ostenta la fadiga i el lluïsmo com en els casos anteriors. Riba-roja: El terme és de la Senyoria i el pot vendre i herbejar. L'Orde té una devesa al Camí d'Almatret, en la que no es pot caçar sense el seu permís. També té una vinya i altres terres. El senyor posseeix un forn de pa al que tots els veïns han d'anar a coure el pa. La Senyoria ostenta els drets de fadiga i lluïsmo (al sinquanté). De cada cap de bestiar que es cria paguen un diner. Es declara que se paguen diferents proporcions dels fruits obtinguts segons les partides, i que són de la quarta, la sisena i la vuitena part. Es reconeixen els lexius a favor de la Senyoria. Que els raïms i les figues s'alfarrassen o preuen per 4 homes (dos designats pel senyor i altres 2 per la Vila). Els drets senyorials s'han de dur: les figues i el raïm al castell del lloc, a càrrec dels vassalls i en bon estat; i la resta de fruits a la botiga i al graner de la Senyoria. 5. Baronia d'Entença: Segons el Capbreu del s. XIV conservat parcialment: a) De Tivissa i els seus termes figuren algunes declaracions particulars i d'elles es desprén que en general per les cases se satisfà un tribut amb gallines o diners; per les terres és una part dels fruits (el quart o la setena), o un cens en diner; i el senyor ostenta en casos (almenys es reconeix en algú) el dret de fadiga per 10 dies i lluïsmo. b) Concretament pel que fa al lloc de Banyoles, també en terme de Tivissa, cedit a Berengeur de Puig, la Senyoria ostenta la jurisdicció, els drets d'"ost e cavalcada", i els drets de corredoria i de "loçeu". c) A Móra (d'Ebre) es reconeix: Que se satisfà una queta anual de 2.000 sous. Per un forn de pa conjuntament amb els sarraïns paguen 1.000 sous. El senyor té una barca al riu, i tots els drets són seus. Els cristians que posseeixen finques que havien estat de sarraïns, han de pagar la quarta part dels fruits com aquells feien. Per la venda de tota heretat es paga per dret de corredoria quatre diners per lliura (dues qui compra i dues qui ven). Paguen també els drets de corredoria que es declaren. I en general els particulars cristians paguen censos en gallines (mitja, una o dues) si es tracta de cases, i en mesures de fruits o diners si són finques. 6. Baronia de Flix i la Palma: Pel que fa a

la Baronia de Flix posseïm Capbreus dels s. XV, XVI i XVII. A part dels drets generals que es reconeixen de la Senyoria i dels béns i serveis que posseeix la Universitat en cada moment, pel que fa als censos que satisfan els particulars observem l'evolució que han tingut des del s. XIII fins el Capbreu de 1400: Quan Teresa Gil ven la Baronia el 1262 a Arnau del Bosch, fa esment als drets dels terços, quarts i cinques amb referència sens dubte (tot i que no es diu expressament) als tributs que els veïns satisfan per aquells béns. El cap. 3 dels Costums de 1309 al·ludeixen als drets de la "VI, XI, XV, XX" com a drets que "crestia face de la terra"; encara el cap. 27 es refereix a aquell que satisfà un cens consistent en gallines i manifesta que es pot substituir a raó de 6 diners per gallina. I si acudim als Capbreus tinguts i que a continuació resumim als efectes apuntats de drets senyorials i municipals, observem el següent: per terres s'acostumen a satisfer censos equivalents a l'XIa., XVa. i XXa. part dels fruits que s'obtenen, i en ocasions es paguen sumes de diners; i pel que fa a les cases i altres construccions, la norma general sembla ser la de pagar amb gallines (mitja, una, una i mitja, dues, etc.), altres vegades en diners i normalment en són 6 o bé amb perdus (mitja, un quart, etc.). Passant ja als Capbreus i llurs declaracions generals: a) Capbreu de 1400: Flix: El senyor posseeix 2 barques de pas, conegudes com "de la Sirga" i "de Joffa", per les quals percep determinats drets concretament de la segona "dues parts del barcatge de diners dels strangers". Però no ens consta que els vassalls tinguessin que prestar cap servei per treballs de manteniment i conservació. També té un molí "de barcha" (fariner), pel que percep "la XVI mesura". D'altre molí senyorial d'oli, també percep la setzena "mesura munte". Del forn de pa percep un pa de cada vint-i-cinc ("romanen a cascu XXIII ffranques, perque lo dit dret se appella vulgarment la vint-i-quatrena"). Declaren pagar la corredoria, que concreten després. L'escrivania també és de la Senyoria, però "non ha haut algun profit". La Senyoria també ostenta "lo eratge de tot lo terme" i es paguen 11 diners per cada cafís de gra que es recull. Es reconeix que el senyor "per sa auctoritat" pot vendre tot el terme i l'aigua "per erbejar" a qui vulgui excepte a veïns. També assignar a qui vulgui en qualsevol part del riu "ventola o pesquera" i cobrar el dret que fixi. Tot cristià que tingui furó ha de pagar cada any una pell de conill. Es reconeix que el senyor percep la desena part de les olives, així com del lli, cànem, de les hortalisses i dels llegums. La Senyoria ostenta també el dret de "mesada del vi", durant set setmanes. Cada foc de la vila ha de pagar cada set anys un dret de monedatge de set sous. El senyor té altres drets que nosaltres identifiquem com de lleuda: La quarta part de tota fusta o "ffusts quadrats" (taulons -?-) que arriba al terme, com de tots els drets o diners que es paguen pel transport fins al lloc. De tota altra fusta ("maderes") que passi pel riu, pot prendre'n tanta com li convingui i pagant-la al mateix preu que a Tortosa. Pot fer el mateix amb el blat. De tot "ponto de pescar" percep "1 git cascun die de sol a sol", excepte del primer "tor" de l'any; i tot el peix que comprèn aquell "git" el pot vendre lliurement a qui vulgui. Pot "pendre" una rova de tot peix que passa pel

terme (suposem que per a vendre). De cada porc i de tot animal salvatge del terme, percep la quarta part. El senyor ostenta el dret de fadiga i el de lluïisme (del sinquanté), sempre que es tracti d'immobles que facin cens en diners. La Palma: Es declara que el senyor "no pren singularment dret algun sobre los singulars del dit loch", però tota la Universitat paga 7 cafissos de blat. De l'ordi paguen 5 cafissos. El senyor ostenta el dret de fadiga per 10 dies i de lluïisme "en cascuna propietat del loch e terme". Tot aquell veí que té furó, ha de donar-li cada any dues pells de conill (una per Nadal i altra per Carnestoltes). La Senyoria té també escrivania, però no es paga res. Pel forn de pa es paga la quarta part del que es cou.

b) Capbreu de 1511: Flix: Es declara la Casa de la Vila, per la que paguen 1 sou i 6 diners. Per la casa destinada a carnasseria i peixateria paguen el mateix. Per un molí de sansa paguen 12 diners. Per "la facultat de fer pous de glas", donen un sou. I la Vila també té unes heretats: per un llexiu, donen 2 diners; per altra heretat a les Mitjanes del Baró, 6 diners; per dos hortets al Colomer i al Clos del molí d'oli, per altra heretat a l'ermita i pel "salval quere" de Tomàs Galsserà, paguen la quinzena part dels fruits. La Palma: De tots els fruits que s'obtenen es paga la catorzena part, en virtut d'un privilegi concedit per la Ciutat de Barcelona pel que també s'aboleix aquella càrrega anual pel terme. Del forn de pa, es paguen 3 sous i la quarta part del pa. I pel terme i la vila paguen 8 lliures, 12 sous "y tres pureses" moneda barcelonesa.

c) Capbreu de 1624: Flix: Declaren tenir la Casa de la Vila "y Consell", per la que paguen un cens d'un sou i 6 diners. La Vila també té una casa destinada a "carniseria y pescateria", per la que paguen el mateix cens anterior. També es declara un molí de sansa i altre d'oli (des de 1619), pels que paguen 12 sous. La Vila també té establertes varies finques; per una paga 2 sous i de l'altra no consta cap cens.- Els jurats declaren que la Senyoria els va establir al terme de la "Dessa de Flix" per a herbejar. Tenen "acensat" un lloc o dos per a fer un o dos pous de gel (des de 1619), pagant 1 sou per pou. La Vila també té dues teuleries: una a la Creu del molí fariner, per la que no paguen res; i altra al costat del riu "mes enlla de la llonja" per la que no declaren res. Declaren tenir i posseir l'ermita de la Mare de Déu del Remei i una heretat annexa per al seu manteniment i conservació (que van comprar a Joan Tarragó), i per la que paguen la quinzena part dels fruits. Altres immobles: un "pertxe" i dues deveses per a gaudar fusta, dels que no paguen res; un hortet al "Clos" plantat de morera i pel que paguen la quinzena part dels fruits; i un empriu vora el riu del que no declaren cap cens. I finalment assenyalen que mantenen un hospital per als "pobres de Cristo", del que no paguen res. La Palma:- S'assenyala que es paga una quarta part de tots els fruits que es cullen. Que tenen corredor franc (posat segurament per la Senyoria). Que l'escrivania és del senyor, i no es declara cap cens. I que hi ha forn de pa senyorial, pel que paguen la quarta part com abans hem dit. Mas de Flix: Els jurats del lloc (despoblat) declaren una església "dita de Sant Joan", on es fa missa cada diumenge pel sots-prior de Flix o el seu vicari, per la qual cosa cobra 16 fanegues de blat (velles) cada any. Tenen una font davant la capella,

per la que paguen l'onzena part dels drets (potser l'usen per a regar). Es declaren també dues basses, un pou, una altra font i una heretat per les que no es paga res. I per últim assenyalen que tots els terratinents gaudeixen francament de les herbes, la caça, la llenya, l'aigua, etc. (el Capbreu de 1495 tingut en uns llocs de la Batllia de Miravet es troba a l'AHN, Capbreu núm. 159, i sobre la resta vegeu notes 15, 23 i 26 anteriors. En tot cas i pel que fa a aquell Capbreu del s. XV hem de dir que solament es refereix als llocs sarraïns de Miravet i Benissanet, i als cristians de Ginestar i Rasquera).

32. Són els drets que es relacionen a la nota 403 de la Tercera Part; destaquem en tot cas que tals drets també se satisfàn a Benissanet, i que aquest lloc i el de Miravet constitueixen comunitats sarraïnes de manera qüasi íntegra.

33. Vegeu la Tercera Part, pàgs. 354 i ss.

34. Vegeu les pàgs. 771 i 772.

35. Documents que es troben a l'AHN, dels que podem citar els següents: Batllia de Miravet: Caixa núm. 8258/2, docs. núms. 3 i 6. Comanda d'Ascó: Caixa núm. 8172, docs. núms. 6 i 13. Comanda d'Horta: Caixa núm. 8288/2. Comanda de Vilalba: Caixa núm. 8329, docs. núms. 1, 2 i 16. I també podeu veure SERRANO: La Torre, pàgs. 51 a 54 i 215 a 218; i La Pobla, pàgs. 83 a 88.

36. Aquestes disposicions es dicten en els actes de presa de possessió senyorial referits a la nota anterior.

37. Ja ens hem referit a la qüestió fronterera amb l'Aragó a la Primera Part, pàgs. 38 i ss.

38. Nota 289 de la Primera Part.

39. Notes 51, 71, 93 i 94 de la Primera Part.

40. Vegeu la Tercera Part, pàgs. 310 i ss.

41. Vegeu la Primera Part, pàgs. 25 i ss.

42. FONT, Cartas, II, pàgs. 184 i ss.

43. BONNASSIE es refereix al "castrum" com un terme abstracte que no sol limitar-se al castell on resideix el veguer (entès com a delegat local del comte els s. X i XI), de manera que tal expressió designa una fortalesa i els annexos territorials que domina, els pobles veïns, i els drets i poders vinculats al castell; en definitiva es tracta del que es defineix com "castell"

termenat" i que consisteix en una unitat geogràfica dominada per un castell que té unes pertinences i constitueix el centre de comandament d'una zona en un radi equivalent a un dia de camí (considerat segons els paràmetres d'aquella època, i que vindria a incloure entre 4 i 5 parròquies). L'autor posa com a exemple la venda feta l'any 992 del "castrum" de Cervelló pels comtes Ermengol I i Ramon Borrell al veguer Ennec Bonfill, i que inclou les esglésies, els delmes i primícies, terres, roques, cases, patis, vinyes, aous, boscos, garrigues, muntanyes, fonts, etc. (Catalunya, I, pàgs. 151 a 153). Per la seva part, FERRO assenyala que normalment la Baronia comprenia l'exercici dels drets del castell vinculats a l'existència d'un castell termenat, és a dir "amb un territori annex (..) i vagament relacionats amb la subsistència efectiva d'una construcció d'aquesta mena" (El dret, pàg. 141). HINOJOSA refereix que el castell termenat constitueix un districte senyorial, i s'anomenava de tal manera perquè era el centre geogràfic i donava el seu nom al territori que es trobava dins els seus límits de la seva jurisdicció; era doncs una circumscripció territorial amb uns límits fixos en els que el senyor exercia la seva autoritat (límits fixats pel costum des de temps immemorial, o pel mateix rei), i que ja el s. XI es converteix essencialment en el centre d'una circumscripció militar i econòmica (El règimen, pàgs. 118 i 119). Finalment, podem citar a CANCER que assenyala: per costum el castell i la vila "ex statutis et provisionibus superiores" tenen cert territori, i si el castell a més és termenat també té jurisdicció; segueix indicant que per la sola naturalesa de "castrum terminatum" el seu senyor (per "patrie consuetudine") té la que denomina jurisdicció mínima amb la que pot imposar bans de fins a 5 sous i talment exigir als homes del castell el compliment dels drets imprescriptibles; i en tot cas assenyala que els drets del castell termenat són la "quayta, sonus, cornu, bada, opus foraneum ipsius castrum, questia, agrarium, partes expletorum, alberga, locidum, furnaticum, molitura, batara, iova, traginum et alia id genus" (Variarum, III, XIII, 23, 24, 33 i 36). Podeu veure també la recopilació de Costums de Girona feta per MIERES, en concret el cap. XL que talment es refereix al castell termenat.

44. Vegeu la Primera Part, pàgs. 12 a 14, i 17 i 18.

45. Segons BONNASSIE almenys el s. X el terme "villa" es refereix a un conjunt compacte de béns territorials que depenen d'un mateix possessor, que comprèn habitacles i tot un terme per a treballar i viure, amb la infraestructura tècnica necessària (trulls, molins, forns) per a explotar-lo, i que en alguns casos s'hi afegiria l'església i les rendes pròpies que se n'obtenen; el mateix autor però acaba donant dos altres significats a tal expressió: pot considerar-se al·lusiva a un territori amb dimensions variables que comprèn un conjunt d'habitacles i un terme fixat d'antic; o bé referir-se solament a una granja amb les seves dependències (ob. cit., pàgs. 188 i ss). HINOJOSA per la seva part assenyala que la vila subsisteix com a districte rural en el període visigòtic i en els primers

segles de reconquesta, per bé que en ocasions va servir "de núcleo de poblaciones importantes" (ob. cit., pàg. 71). D'altra banda, FONT també s'hi refereix prou llargament i indica que les viles són centres de població, els més nombrosos a l'Edat Mitjana, que representen la major part de les agrupacions humanes ja fossin algunes molt properes al tipus de ciutat fins als simples agregats de pocs habitatges rurals. L'autor es refereix: als antics "vici" de la Reconquesta com a aldea o agrupació depenent d'una "civitas", figura vigent encara el s. IX; fa esment a les "vil.lae" com a unitats d'explotació i cultiu a la manera de Roma, com a districte rural a l'època visigòtica i els primers segles de la Reconquesta, i que acaben fraccionant-se en masos o predis; al·ludeix també a les Parròquies, castells i monestirs com a elements que incideixen especialment en l'evolució d'aquelles viles rústiques en nuclis més grans; i finalment s'ocupa de les "viles noves" i de les "pobles" com a viles de nova creació (Orígenes, pàgs. 74 a 100). Per últim, FONTANELLA indica que "in nostra Cathalonia et in tota Hispania duo sunt nomina qui omnes populi nominetur: civitas et villa", i afegeix que ciutats en són 9, mentre que la resta de "loca et populationes in hoc Principatu ville et oppida appellantur" (De pactis, IV, X.II, 15 i 19).

46. Nota anterior.

47. BONNASSIE, ob. cit., I, pàgs. 183 i ss. Terra de "feo" que segons l'autor s'oposa a la que és propietat privada, en tant que terra fiscal que posseeix un agent públic, i que també s'anomena els s. X i XI com de "fevum", "fiscum" o "terra fedale", conceptes diferenciats doncs de la terra franca; l'expressió substituiria la de "terra beneficiale" o "comitale" usada abans del s. X, com a referent a la terra que els comtes catalans posseeixen en nom del rei franc amb la seva lliure disposició i de la que en poden disposar com si fossin propietaris aloers (per això l'autor encara el defineix com un alou feudal), però per la qual detenten talment una sèrie de responsabilitats d'ordre administratiu, militar, econòmic, etc. D'altra banda, l'Usatge núm. 57 es refereix als "fevos" que tenen cavallers, i s'indica que aquells poden provar la seva adquisició per mitjà d'escriptures, testimonis o en últim terme per jurament i "batalla".

48. Efectivament el document duu data de gener de 1165, mentre que en un dels seus apartats s'indica: "Si vero aliquis malefactor cuiuslibet malefacti quid ad Hortam populare venierit, de ipso malefacto quod usque hodie fecit, scilicet XII kalenda augusti" (FONT, ob. cit., I.1, pàg. 185).

49. Per exemple, s'estableix una multa de 1.000 sous a imposar a aquell que arribant al lloc causi algun perjudici als pobladors i als seus béns, fent esment especial a les mercaderies exposades.

50. Ens hi referim més endavant a les pàgs. 694 a 723 (delmes i primícies), i 810 a 823 (sobre les esglésies parroquials i els clergues).

51. Sobre aquests fets vegeu la Primera Part, pàgs. 12 a 14, i 40 i ss. (vinculant-los a la qüestió fronterera que se suscita al llarg dels s. XII al XIV).

52. El document el publica ALANYA, La Carta, pàgs. 101 i 102. No s'hi contenen condicions especials, i el rei es limita a indicar que aquell castell de Batea "sit infra prescriptos terminos" del castell de Miravet (entendem que tal com es feu la donació de 1153).

53. Sobre aquests tipus de donacions reials vegeu FONT, ob. cit., II: pàgs. 161 i ss. pel que fa a llocs amb l'encàrrec de poblar-los; i pàgs. 171 i 172 quant a les que l'autor qualifica de donacions simples "sin referencia de restauración o repoblación". D'altra banda, atesa la naturalesa formalment i inicialment gratuïta de les donacions (sens perjudici de les reserves o del cens respectivament que disposa el rei), suposem que els donataris han de ser persones properes al comte de Barcelona (sobre Espanyol de Prades, de qui no es coneix res més, podeu veure SERRANO, La Torre, pàgs. 23 a 26 -notes 17 i 18-, i 169 -on es transcriu el document-).

54. El mateix BONNASSIE exposa com el s. XI l'expressió de "fevum" passa a designar tot bé lliurat per un home a un altre a canvi d'obligacions i serveis, la naturalesa dels quals dependrà d'allò que contractin ambdues parts (ob. cit., II, pàg. 26, i vegeu nota 47).

55. També ens hi referim a la Primera Part, pàgs. 48 i ss.

56. La cessió del castell i termes d'Ascó no es produeix fins el 1182 (pàgs. 20 i 21 de la Primera Part).

57. SERRANO, ob. cit., pàg. 22. HINOJOSA assenyala que dins el territori del castell s'hi solen trobar uns districtes especials que s'anomenen "domus, turris o quadra" (ob. cit., pàgs. 119 i 120).

58. BONNASSIE indica que el terme o expressió de "proprietas" és molt freqüent als vols de l'any 1000 en actes d'alienació d'immobles, així com els seus equivalents de "proprialiter", "in proprio" i "iure proprio", i llur significat és el de tenir el dret de posseir i de disposar en venda, donació, permuta, herència, etc. (ob. cit., I, pàg. 179). Això no obstant l'autor s'hi refereix en al·lusió a l'alienació d'alous, mentre que en el nostre cas es tracta d'una cessió pròpiament del domini útil amb subjecció a un cens anual; de fet estem davant d'un establiment feudal, amb el dret de lliure disposició, assimilable en aquell sentit al concepte de propietat però no plena per quant el rei segueix ostentant el domini directe i controla aquella facultat. D'altra banda, CANCER afirma que en cas de dubte sobre el títol de possessió, si alodial o feudal, "praesumitur allodialis" (ob. cit., I, XI, 29).

59. Veurem més endavant com el feudatari no pot disposar del feu a favor de tercers sense el consentiment del senyor directe, i així ho disposen l'Usatge núm. 33, el cap. V de les "Costumas" generals del Principat i el XVIII de les "Commemoracions".

60. A aquestes prerrogatives reials i els deures corresponents dels feudataris ens referim més endavant, i relacionem quins són els costums feudals vigents a Catalunya segons els Usatges de Barcelona, les "Costumas" i les "Commemoracions".

61. SERRANO, ob. cit., pàgs. 26 i ss.

62. Nota 37 de la Primera Part.

63. Nota 53.

64. CARRERAS, La institució, pàg. 10; l'autor refereix que els s. XII i XIII quan el rei lliura la senyoria d'un castell usa l'expressió de "dono". I FONTANELLA afirma que la donació d'un castell termenat (com deu ser el cas dels de Batea i Algars) comporta en principi la cessió de la jurisdicció mínima amb facultat d'imposar bans fins a 5 sous (nota 43).

65. BONNASSIE es refereix a l'aprisió com un dret d'apropiació d'una terra verge, després de 30 anys de possessió ininterrompuda i d'explotació efectiva; talment es refereix a una carta del rei franc Lotari de l'any 832 segons la qual la terra d'aprisió serà tinguda de "iure proprietario", i en cita altres similars dels anys 849, 854, etc. (ob. cit., pàgs. 181 i 182). En tot cas l'origen de l'institució es trobaria en la tradició antiga, després sancionada per la llei visigòtica com assenyala l'autor: exactament en Lex. 10, 2, 4 quan reconeix que "si per tricennii tempus seu fiscus de quorumlibet iure quodcumque tenuerit, sive quilibet de fiscis aut cuiuspiam rebus aliquod fortasse possederit, perenni sibimet iure vindicet et retentet, nec contra hunc numerum in quo etiam veritas perfecte completur etatis, adtemtet conmoveri vox cuiuscumque petitionis". HINOJOSA per la seva part indica que el rei, com a propietari de les grans extensions de territori reconquerit, atorgava la seva possessió a esglésies, monestirs i particulars, els quals per mitjà de la seva ocupació i explotació n'adquirien un cert domini que en el decurs del temps esdevenia plena propietat; en qualsevol cas tal forma d'ocupació rebia la denominació tècnica d'aprisió i la primera vegada que s'esmenta com a títol de propietat és l'any 781. Característiques de l'aprisió que es practica fins el s. XII, eren fonamentalment: que el territori en qüestió es transmetia per herència de pares a fills, i que el seu titular n'exercia la jurisdicció sobre els "patrocinados o arrendatarios"; finalment l'autor indica que en tot cas era precisa la concessió del rei o del seu delegat (ob. cit., pàgs. 62 a 66). També s'hi refereix BROCA, que afirma que l'"aprisio" era l'ocupació de terres fiscals ermes que l'emperador o el rei autoritzava, i es

constituïa per mitjà de l'ocupació i "se fortalecía con la prescripción" prevista al "Liber"; després indica que els que posseïen grans extensions de terreny per simple apriació cercaven després la confirmació reial o comtal, i de produir-se el document en qüestió rebia el nom de "carta precaria" (Historia, I, pàgs. 75, 76, 103 i 104). D'altra banda, el mateix HINOJOSA al·ludeix a que a l'inici de la reconquesta es formen comunitats de petits propietaris aïllats, no subjectes a cap senyoriu eclesiàstic ni secular, amb territori propi i com a circumscripció política independent, amb béns comuns, esglésies i altres elements de vida encara que rudimentària (ob. cit., pàgs. 142 i 143). Aquest deu ser el cas de les comunitats de Batea i Algars el 1181 (des d'abans) com d'Horta i Bene el 1165 quan també se'ls concedeix Carta de població.

66. Aquest document el publica ALANYA, ob. cit., pàgs. 103 i 104. D'altra banda, pel que fa a la intervenció de l'esposa i fills de Granell en el document: quant a la muller suposem que en tant que els béns i drets d'aquell devien estar afectats o podrien estar-hi en garantia dels drets dotals i d'escreix d'ella; i pel que fa als fills, seria d'aplicació allò que CANCER atribueix a l'emfiteusi en el sentit de què tot el que es dona a un individu "pro se" i als seus (fills) el pare no en pot renunciar pel seu compte atès que seria "in prejudicium filiorum" (en definitiva s'havia fet una doble donació: "in persona patris, alia in persona filiorum") (ob. cit., III, III, 23).

67. Sobre l'apriació, ens remetem a allò exposat a la nota 65; però hem de destacar que en aquest cas de Granell s'usa l'expressió d'apriació en els termes emprats per HINOJOSA (com a donació formal i escrita d'Alfons I).

68. Els documents dels anys 1166, 1177 i 1216 es troben a l'ACA, Ordes Militars, Sant Joan de Jerusalem, Gran Priorat, Lligall núm. 197, fols. 2, 3 i 72 (trasllat de 1692); i els de 1182 i 1202 els publica PAGAROLAS, La Comanda, docs. núms. 78 i 122, pàgs. 252 i 253 i 311 a 313.

69. Segons BONNASSIE el fonament de l'autoritat dels senyors radica en el "mandamentum" o "bannum" que ells o els seus avantpassats havien rebut del comte de Barcelona, i llur poder és extensíssim i afecta a tot l'àmbit de la vida pública, amb la facultat de comandar als homes i dones de la comunitat i talment de jutjar-los (implica el "districtum"); en tot cas, i en tant que reben terra fiscal per part del comte esdevenen persones públiques que es denominen "potestates" (ob. cit., I, pàg. 187, i II pàg. 48). FERRO seguint a BONNASSIE es refereix als barons com a receptors de drets reials jurisdiccionals i dominicals en un fenomen que es produeix des d'abans del s. XI (ob. cit., pàgs. 138 i ss.). Pel que fa a HINOJOSA, aquest autor manifesta que quan el rei alienava part del seu territori per qualsevol títol a un particular, església o monestir, "no lo desmembraba de su soberanía, sino que cedía únicamente la jurisdicción y los derechos útiles de la Corona sobre las personas que lo habitaban,

reservándose el revocar la cesión cuando lo tuviera a bien", i d'altra banda assenyala que en dret franc la paraula "bannus" designa tota disposició de caràcter coactiu dictada per l'autoritat i sancionada amb una pena pecuniària (ob. cit., pàg. 131 i 137). FONTANELLA per la seva part assenyala que a Catalunya s'anomenen "barons" als "domini vassallorum inferiores, quibus a rege fuit concessum castrum et iurisdictio aliqua intra certos termino sui regni", i es refereix a la "baronia et baronibus de directo dominio et foriscapiis sive laudemiis, de censibus, censualibus, decimis, taschis et aliis iuribus" (ob. cit., IV, X.I, 6).

70. Nota anterior.

71. Nota 69.

72. Així ho recull el cap. XVIII de les "Commemoracions" en referència a casos de cessió en els que el senyor o el rei en el nostre cas no percep rendes; en qualsevol cas s'insisteix que és així perquè tals establiments no poden perjudicar el domini.

73. Nota 69.

74. De fet les Cartes de població deuen ser fruit d'una certa negociació amb els nous pobladors, per bé que el concedent es troba en situació preminent; ho podem acreditar en el cas de la Carta reial d'Horta de 1165 (nota 48), i ho constatem en les Cartes templeres de la darrerria del s. XIII, com veurem, que apareixen a manera de convinences. D'altra banda, en un conveni que es projecta el 1613 entre el castellà d'Amposta i alguns llocs de la Batllia de Miravet per a crear una milícia local, es fa constar que "lo carrech y obligatio de tenir lo present Principat en deguda pau y quietud y compliment de justicia" correspon al rei en general i particularment al castellà pel que fa a la Batllia (SERRANO, La Pobla, pàg. 71). En qualsevol cas la documentació que hem anat citant i altra que anirem veient, ens dóna a conèixer una extensa varietat de privilegis i concòrdies que s'estableixen entre els senyors i els vassalls de mutu acord; tanmateix també és cert que les Universitats han d'acudir sovint al rei o a la seva Audiència per a reivindicar la efectivitat d'aquells de manera reiterada sobre tot a partir del s. XVI. Justament potser per la conflictivitat que s'observa aquell s. XVI, el XVII quan es concedeixen les Cartes de població de Benissanet, Ascó i Miravet aleshores es constata un enduriment de la posició senyorial i l'establiment d'un major control del senyor sobre els vassalls i les Universitats respectives.

75. Partint del grau de dependència personal d'uns homes respecte d'altre que es considera el seu senyor, HINOJOSA distingeix pel que fa a Catalunya 3 tipus de gèneres de dependència: la personal, la territorial per raó del predi que es conrea, i la jurisdiccional basada en el districte on es resideix. En el nostre cas ens són d'interès la segona i la tercera,

atès el caràcter de la primera (relacions de "clientela" i "patrocinio") que no es dóna pel que fa als nostres districtes entre els vassalls homes lliures que s'hi estableixen i els senyors laics i eclesiàstics; d'aquesta manera: En el senyoriu alodial, establert per raó de la terra que es cedeix, la jurisdicció del senyor es limitava a resoldre les qüestions que se suscitésin respecte a la possessió de la terra cedida i al compliment de les obligacions que se'n derivaven (altra cosa és que el senyor n'abusès; i en el senyoriu jurisdiccional es confereix l'exercici ple de la jurisdicció, amb les facultats de recaptar tributs i d'empresonar i emparar els habitants i llurs béns (ob. cit., pàgs. 111 a 138). FONTANELLA ja es refereix al baró com a senyor de vassalls i afirma que té jurisdicció sobre aquells en virtut de concessió reial (nota 58); CANCER assenyala que en la institució emfitèutica segons dret comú el senyor no té jurisdicció "super rebus quas ab ipso in emphyteusim tenet", tanmateix indica que a Catalunya, per "iure vero municipalis", el senyor directe "habet iurisdictionem in emphyteutam super rebus" cedits en emfitèusi (ob. cit., I, XI, 63 i 64); i PEGUERA manifesta que el senyor directe té jurisdicció sobre "re emphyteuticaria", que l'emfiteuta "declinare non potest nec ipsa iurisdictione ab illo separari", i després declara que els barons "iudices sunt ordinarii" (Praxis, rúb. 4, 6, i rúb. 21, 16).

76. BONNASSIE, ob. cit., II, pàg. 262. Subjecció que d'altra banda permet al rei i als senyors, per "generalitanem consuetudine (...) alienare subditos" amb el traspàs dels territoris que posseeixen (CANCER, ob. cit., III, III, 367).

77. Recordem allò que indicava HINOJOSA en el sentit de que el rei no es desprenia totalment de la seva sobirania sobre els territoris cedits a senyors. D'altra banda, podem citar els Usatges núms. 64 i 65: el primer, de "Quoniam per iniquum", que assegura a tots els homes de la terra, qualsevol que sigui la seva condició social i ètnica, que poden "fiar e creure" en els prínceps; i el segon, "Simili modo", en el que el comte mana que s'observi "treva e pau e seguretat" en la seva terra. I talment podem referir algunes Constitucions de Corts: Una de 1198 que es confirma el 1228, i que declara: "Cives vero et burgenses et omnes homines villarum nostrarum, cum hominibus et rebus eorum mobilibus et immobilibus, judeos etiam cum omnibus rebus suis, pupillos itaque et viduas et orphanos et omnes res eorum, sub pace nostra constituimus"; en altra de 1218 es reitera allò referent als pupils, orfes i vídues; el 1225 s'inclouen els "villani et villane sive pagenses et rustici"; el 1228 es fa referència als "clericos, viduas, monachos, pupillos, orphanos"; i l'any 1225 s'exclouen de la protecció comtal "omnes hereticos et fautores et receptatores eorum, et reptatos qui se de bausia noluerint scindire secundum Usaticos Barchinone et manifestos latrones" (CORTES, vol. 1, pàgs. 73 a 114).

78. FERRO, ob. cit., pàg. 35.

79. Notes 51 i 52.

80. L'11 de desembre de 1694 el procurador fiscal de la Batllia General, i a instància seva el batlle general com a "procurador dels feus reals en lo Principat" s'adreça als jurats i Universitat de Flix. Es remeten dos escrits en els que s'adverteix que en "diferents parts" del país "hi ha edificats molins fariners, drapers, polvorers, molines de serrar fusta y altres semblants, y de oli, per lo us dels quals y altres per regar terras, fer glas y altres usos prenen aygues dels rius, rieras, torrents, fonts y altres ayguas publicas sens tenir titol (..) que llegendim sia. Y altres tenen barcas, ponts, palancas en los rius, (..) y altres tenen forns, carnisseries, escrivanias y usan de altres facultats; y altres posseheixen coses y bens vacants sens titol llegendim, usurpant aquelles y altres que son y espectan al real patrimoni de sa magestat en virtut de regalias patrimonials". Finalment i pel que fa a Flix, es requereix amb dos escrits que s'acreditin els justos títols que faculden a la seva Universitat per a posseir: en un la "fleca, taverna, gavella o tenda y hostal y carniceria", i en altre la facultat de "pendre aigua del riu de Ebro per ubns aquaductos vulgarment dits maforas, a effectes de regar y altres usos" (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 3, docs. núms. 45 i 46). Tanmateix a part el fet de tenir títols, cap la possibilitat de que la possessió d'aquells drets hagi prescrit a favor de la Universitat, fet que es produiria per possessió immemorial de 100 o més anys (CANCER, ob. cit., III, IV).

81. Nota 2.

82. Solament Castellvell es declara "solidus" del rei; però tal promesa de ser fidels i no sotmetre's a cap altre senyor és un dels elements que caracteritzen els "homines proprii et solidi", situació que a la vegada es trasllada als vassalls de barons. Talment hem de dir com veurem en el seu moment que aquella característica de naturalesa feudal ja apareix en contractes emfitèutics de mitjans s. XI, com constaten CARRERAS i BROCA (Notes, pàg. 15; i Historia, I, pàg. 242, respectivament). BONNASSIE afirma que l'home "solidus" és aquell que està obligat a prometre o jurar la seva fidelitat a un senyor i que no pot contreure nous compromisos sense el consentiment d'aquell (ob. cit., II, pàg. 192).

83. Nota 29 de la Primera Part.

84. AHN: Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, docs. núms. 12 i 19; i Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 106.

85. Nota 6. La mateixa formula encara que més simple s'usa en la donació de Miravet per Ramon Berenguer IV el 1153 (nota 1), i en la d'Horta de 1177 (nota 5); també l'usa Ramon de Montcada quan cedeix els seus drets sobre Horta al mateix Orde del Temple els anys 1182 i

1202 (notes 5 i 68), i Bernat Granell quan el 1187 renuncia als seus sobre Batea i Algars (nota 66).

86. L'Orde del Temple havia rebut els seus dominis en lliure i franc alou, tot en: "jure hereditario o ad proprium alodium franchum et liberum" (Miravet, 1153); "ad suam ipsam hereditate et ad suum proprium alodium" (Horta, 1177); "ad propriam suam hereditatem per secula cuncta" (Ribarroja, 1182), o en "alodium ipsum franchum, liberum, quietum, ingenuum et immune" (Ascó, 1210); recordem també el sentit que donem a tals expressions, com a cessió de la plena propietat dels territoris en qüestió (nota 58). En definitiva, els cavallers templers ostenten la propietat dels seus dominis, i no són simples posseïdors de terres en nom del rei; també hem de dir que aquell document de Camposines de 1209 és el primer on s'usa l'expressió de "propietatem". BROCA afirma que els "alous" eren els béns concedits pel rei o el comte als seus "fideles", especialment a l'esglèsia i als monestirs, "de un modo libre y con facultad de disponer el donatario por actos entre vivos y en testamento"; en el decurs del temps l'alou significarà tot immoble que no es tingui pel senyoriu d'altri, i en definitiva es distingirà entre "propietat alodial" i "propietat feudal" (BROCA, ob. cit., I, pàg. 106). Una forma d'adquisició alodial pot ser justament per mitjà de l'aprisió (notes 58 i 65).

87. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 107, 114; i Carpeta núm. 612, doc. núm. 144. Sobre els conflictes d'Entences i Templers iniciats a partir de 1289, vegeu CARRERAS, Entences, pàgs. 230 i ss., i el document en qüestió es troba a l'ACA, Processos Audiència (Petits), Lligall núm. 519, doc. núm. 1.

88. BONNASSIE assenyala que ja el s. XI la majoria dels problemes importants que se susciten entre llinatges se solen solventar per mitjà de "convenientiae", és a dir per pactes entre les parts que pretenen evitar l'intromissió en l'afer de l'autoritat comtal; aquells pactes poden consistir en tractats defensius u ofensius, pactes de no agressió o tractats de pau, i llur eficàcia es garanteix per mitjà de penyores, fermances, jurament (amb la seva sanció) u homenatges. El mateix autor després presenta un exemple de 1070 que pròpiament tot i revestir la formalitat de la "convenientiae" pròpiament és un contracte agrari: l'abat de Sant Andreu de Sant Cugat n'estableix una amb 2 habitants de Sarrià que li juren fidelitat i prometen servir-lo com tothom ha de servir el seu senyor, i treballar les terres que se'ls hi cedeixen (ob. cit., II, pàgs. 33 i 34, i 194). Per la seva part, FONT es refereix a les antigues "convenientia" com el dret de les grans famílies regulant els vinculs entre senyors i vassalls, compromisos diversos, etc.; i segueix afirmant que no resulta difícil enquadrar de manera més o menys fidel en aquell concepte genèric de la "convenientia" nombrosos tipus i exemplars de convenis "de alto porte" que d'alguna manera tenien com a objectiu aconseguir el repoblament o promoció de castells, llocs i termes diversos. En tot cas i en el nostre cas

els pactes entre el rei i Volta i Castellvell s'enquadrarien en el tipus qu el'autor defineix com "convenios interpotestates", en tant que concertats entre el rei i un senyor (per bé que dels mateixos no es desprèn expressament l'objectiu del repoblament, encara que es pot deduir a més del d'establir la seva defensa en tant que es cedeixen els castells de cada districte) (ob. cit., II, pàgs. 320 i 321). D'altra banda, l'Usatge núm. 36 es refereix a la "convinença" concertada entre el senyor i el seu vassall sòlid per a conèixer quins serveis ha de prestar el vassall; i l'Usatge núm. 70 al.ludeix a les "comunie et conveniencie" entre cavallers i homes de a peu per anar en "cavalcadas et in venaciones", que es tindran per fermes front tothom; i per la seva part, el cap. XIV de les "Commemoracions" es refereixen pròpiament a la convinença feudal com a pacte o contracte de constitució feudal, i el cap. XVI al.ludeix a "carta conventional". I FONTANELLA al.ludeix a exempcions concedides als vassalls per algun privilegi "vel pactum et convenientiam" (De pactis, IV, XVII, 42). Ja pel que fa als casos de Volta i Castellvell efectivament es tracta de convenis entre el comte com a titular del domini d'unes terres (no ja en la seva condició de príncep o sobirà) i dos feudataris, i almenys en el segon cas serveix també per a resoldre unes qüestions hereditàries a favor de Castellvell (particularment sobre la "conveniencia feudal" concertada amb Castellvell, podeu veure ROMERO, ob. cit., pàgs. 536).

89. Sobre el concepte d'"estachamentis", BONNASSIE, ob. cit., II, pàg. 53.

90. L'"honor" es refereix al conjunt patrimonial que se cedeix a Castellvell. L'Usatge núm. 149 ja es refereix a l'honor com el feu del batlle o del vassall senyorials. BONNASSIE el defineix com el gran patrimoni aristocràtic que comprèn alous i feus, i en el que pot haver-hi fortalesa amb una més castlanies; en tot cas assenyala que és cedit pel comte en feu normalment recuperable, i que el feudatari el pot posseir directament i talment sub-infeudar-lo sens perjudici de les reserves que pot fixar ("dominicaturas") (ob. cit., II, pàgs. 198 i ss.).

91. Nota 89.

92. Es freqüent a les Cartes de població de la nostra zona, particularment a les del Temple, referir-se als "usaticis" tant com a prestacions econòmiques com personals (i en aquest cas apareix de vegades l'expressió "malum" precedint aquella). Podem veure com: la de Gandesa de 1192 assenyala que a part d'allò establert, l'Orde no gravarà els nous pobladors "de ullo alio usatico ac servitio" i que resten immunes i lliures de tot altre "servitii et usatico"; i la de Batea de 1205, després de relacionar els censos i les altres càrregues que es fixen, disposa que "omni tempore sint predictis usaticis et dominio Bathea castri Mirabeti", per a després indicar que no s'imposarà cap "malum usaticum". BONNASSIE assenyala que els termes "usus" i "exactiones" com a

conceptes tributaris ja apareixen el 1010 (ob. cit., II, pàg. 54); CARRERAS afirma que el feu també pot consistir en la possessió d'"usaticis" o drets tributaris (Notas, pàg. 10); i HINOJOSA indica que l'expressió de "census" es referia a les rendes per la cessió de terres, les altres prestacions (econòmiques) es denominen "usatici" i "consuetudines", i "las faenas o servicios" es defineixen amb els termes de "opera" i "servitia" (ob. cit., pàg. 171).

93. Són aquells senyors els que duen a terme la tasca d'establir nova població, per mitjà de la concessió de privilegis i franqueses (vegeu BROCA, ob. cit., I, pàgs. 84 i 85; HINOJOSA, ob. cit., pàgs. 83 i ss.; FONT, ob. cit., II, pàgs. 70 i ss, i en particular les pàgs. 125 a 128 pel que fa a la repoblació de l'Orde del Temple a la nostra zona).

94. Justament aquesta era una de les característiques dels honors feudals als que ens referim a la nota 90.

95. FERRO afirma que existien uns drets concrets units a l'autoritat suprema que rebien el nom de "regalies", i ho recolza amb les opinions que cita de RIPOLL i CALLIS: El primer autor, en la seva obra De regaliarum tractatus (Barcelona, 1644) manifesta que les regalies són els drets "illa suprema" de l'emperador, el rei o "vel supremo domino" que no reconeix superior (1.1), inclosos rendes i tributs, i d'acord amb el dret comú i el dret de Catalunya (establerts d'antic "per legem seu constitutionem aut immemoriam consuetudinem") (1.9 i 1.11); i el segon, coincideix amb l'anterior en afirmar que les regalies són els drets inherents a la suprema potestat (D. Jacobi Calicio iureconsulti clarissimi equitisq. aurati curiarum extrav., rerum summis illustratum -Barcelona, 1556-, 7.37). Per la seva part, PLANITZ es refereix als "jura regalia" en el dret germànic, com a expressió que des del s. XII al.ludeix a tota classe de privilegis reials o a aquells que deriven del rei com ara: potestat sobre els camins reials, boscos, rius, costa, mines, salines, duanes, moneda, mercats, castells, justícia, reclutament, etc.; assenyala que un catàleg d'aquells drets apareix en un document de 1158 relatiu a Frederic I i que no fa més que traslladar els que apareixen als "Libri feudorum"; i distingeix entre les "regalia majora" com a expressiva de la sobirania estatal (inalienables), i les "regalia minora" consistents en els drets tributaris i altres amb certes utilitats però transmissibles (Principios, pàgs. 112 i ss.). Tanmateix, aquella expressió de "regalia" també l'usa l'Orde de l'Hospital per a referir-se als seus drets i potestats: en un conveni jurisdiccional de la Batllia de Miravet de 1690 es fa referència als delictes "de regalia" contra l'Orde; vers l'any 1746 l'Assemblea de cavallers i comanadors de l'Hospital arran la Nova Planta, denuncia que la Reial Audiència "se ha subrogado" en "los derechos y regalias de sus Encomiendas"; un document de 1748 fa al.lusió a la "regalia" de l'Orde de poder establir i disposar de les aigües del terme de Camposines (Comanda d'Ascó); i en un acte de presa de possessió d'Ascó de 1780

els representants municipals declaren voler prestar homenatge i jurar fidelitat al nou comanador i reconèixer-li "los diezmos, censos, emolumentos y todos y cada uno de los derechos utiles y regalias que han acostumbrado (...) contribuir" (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8260.1, doc. núm. 31; ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 633, fols. 164 a 167, i Lligall núm. 681; i AHN, Comanda d'Ascó, Caixa núm. 8172, doc. núm. 13).

96. El procés de reconquesta de la Catalunya Nova que es pot donar per acabat a la segona meitat del s. XII, té òbviament un gran paral·lelisme amb el seguit a la Catalunya Vella. Els castells de la zona de l'Ebre tenen una funció inicial eminentment militar: la defensa del territori reconquerit front als musulmans que es troben més enllà en terres aragoneses. Una vegada s'ha ocupat també la part aragonesa i l'entorn està pacificat, és quan s'inicia de fet el procés repoblador. Justament CARRERAS, citant a HINOJOSA, assenyala que ja el s. XII bé que a la Catalunya Vella, les antigues prestacions feudals es transformen en altres emfitèutiques i dineràries (ob. cit., pàg. 48); i el mateix HINOJOSA concretament afirma que des del s. XII s'accelera un procés que duu a la reducció de les càrregues que graven els habitants de viles i ciutats convertint-les en censos dineraris (conseqüència també del trànsit de l'economia natural a la monetària; la causa que més hi influiria seria segons l'autor l'afany del rei i dels senyors d'atreure nova població i poder-la retenir, i això requeria la concessió d'exempcions d'aquelles càrregues més oneroses que regien fins aleshores en terra de senyoriu (en particular els mals usos, amb remissió expressa entre altres casos al codi de Miravet de 1319) (ob. cit., pàgs. 258 a 263).

97. Nota 203 de la Primera Part.

98. Nota 204 de la Primera Part.

99. Així ho disposen l'Usatge núm. 33, i els caps. V dels Costums generals i el XVIII de les "Commemoracions"; en el cas de la venda a Barcelona, certament es fa en execució d'uns deutes però el rei ostenta la potestat suprema i pot exercir la fadiga o n'ha d'autoritzar la transmissió. D'altra banda, en el primer cas indicat de venda per execució d'una sanció econòmica, certament que la Baronia de Flix s'adjudica a Francesc de Sant Climent; però l'antic titular i executat gaudeix d'un dret d'opció preferent respecte de l'adjudicatari com es desprén de l'acta de notificació remesa a Arnau del Bosch el 15 de desembre de 1383, comunicant-li que ha transcorregut el termini perquè l'exercitès (ARAGO, ob. cit., doc. núm. 288, pàg. 179).

100. ROMERO, ob. cit., pàgs. 527 i 528.

101. ROMERO, ob. cit., pàg. 526.

102. Nota 158 de la Primera Part.

103. El rei ostenta plens poders o plena jurisdicció sobre aquells territoris i així ho manifesta amb la fórmula indicada de la "plenitudine potestatis". Però aquesta referència al nostre entendre va més enllà de la simple referència en l'acte en concret: el rei actúa i decideix la cessió d'aquells territoris en virtut de la seva plena potestat; l'al·lusió a aquell principi seria doncs una mera formulació general que justifica l'acte en sí de disposició d'unes terres fiscals. Sobre el principi en sí i el seu origen podeu veure OTERO, Sobre la "plenitud potestatis" y los Reinos Hispánicos, on elabora la seva idea de l'origen de la fórmula i el seu significat, tenint en compte les opinions d'autors com Koschaker i Calasso.

104. L'utilització de l'expressió "ius alodiarum" resulta confosa; més aviat sembla referir-se als drets derivats dels béns immobles del districte. Fins aleshores hem interpretat el terme "alou" com al·lusió a la plena i lliure propietat sobre el territori cedit, mentre que ara considerem que es refereix més pròpiament als drets senyorials tributaris que corresponen al senyor i que són a càrrec dels emfiteutes i dels feudataris (en el seu cas). BONNASSIE ja indica que el terme "alou" el s. XI passa a designar pròpiament el bé immoble, que així es parla d'"alodium fevalem" o "alodem fevum" com a sinònims de "terra fevale" o "terra fiscale" (ob. cit., II, pàg. 194). Vegeu també les notes 58 i 86.

105. ACA, Registre de Cancelleria núm. 480, fols. 95 i 96.

106. A la nostra zona els senyors reuneixen cadascún d'ells els senyoriis que HINOJOSA denomina de "castells termenats" i el "jurisdiccional". En el primer cas es refereix a la jurisdicció del senyor del castell termenat com aquella que li permet exigir tributs i prestacions personals, establir monopolis de serveis, imposar sancions fins a 5 sous ("cum banno"); i pel que fa al senyoriu que titula "jurisdiccional" assenyala que comporta l'immunitat del senyor per a actuar en el seu domini sense l'interferència dels oficials reials, la facultat d'administrar plenament la justícia sobre les persones establertes en el seu territori, imposar i recaptar tributs, i poder empenyorar persones i béns. Justament l'autor manifesta la molt estreta subjecció que s'acabava establint entre el pagès i el senyor quan en el darrer confluen les condicions de senyor directe del territori, senyor del castell termenat i la de titular de la jurisdicció civil i criminal (judicial) (ob. cit., pàgs. 118 a 138). Una definició de "jurisdicció" ens l'ofereix VAN DE KERCKOVE, en referència a les escoles de decretistes i decretalistes; l'autor refereix que l'expressió "iurisdictione" apareix al dret canònic per primera vegada en el Decret de Gracià (2, C. 13, q.2, c. 6, i 2, C. 16, q. 1, c. 52), i després exposa el significat que li atribueixen uns i altres juristes: a) per a Gracià i els primers decretistes la jurisdicció és el conjunt del poder administratiu del bisbe diocesà; b) Huguccio (vers el 1188), l'últim

representant d'aquella escola, afirma que cal distingir entre el poder administratiu diocesà (afectant als béns) i el poder jurisdiccional, i així diferencia la que denomina com "lex diocesana" i la "lex iurisdictionis": la primera "spectat institutio et investitura clericorum, vocatio ad Synodum et ad sepulturas mortuorum, cathedraicum, tertia vel quarta oblationum, prestatio decimarum et consimilia" (els Ordes del Temple i de l'Hospital, els monestirs i els canonges regulars estarien exempts de la llei diocesana), i la segona "spectat cura animarum sive eius datio, delictorum coercitio, ordinatio ecclesiarum et altarium, virginum consecratio, crismatis et generaliter omnium sacramentorum collatio" (aquesta llei jurisdiccional no admet cap excepció sinó és en virtut d'un privilegi especial del papa); c) els primers decretalistes, seguint a sant Ramon de Penyafort elaboren una nova definició per influència del dret romà, i així la jurisdicció esdevé la "potestas publica regendi societatem", diferent de la "potestas santificandi" pròpia del caràcter sacerdotal; i d) l'autor conclou que aquella jurisdicció entesa com a potestat pública comprèn "le triple pouvoir: législatif, judiciaire et coercitif" (La notion, pàgs. 420 i ss.).

107. Nota anterior. De fet no és fins una decisió de la Reial Audiència de 1553 pel que fa al mer imperi o alta justícia, i una Sentència del mateix Tribunal de 1595 quant al mixt imperi o baixa justícia, que es ve a establir una definició de cada concepte partint d'aqueles facultats que hom considera que els integra; així ho recull FERRO, ob. cit., pàgs. 139 i 140, i s'hi refereix CANCER, ob. cit., II, II, 46 a 53. Tanmateix aquelles resolucions no fan més que recollir l'opinió de juristes catalans del s. XIV com acredita MONTAGUT, La recepció, pàgs. 94 i ss. En tot cas es refereixen a qüestions de naturalesa judicial des de la potestat d'administrar justícia i organitzar l'aparell judicial, fins als afers de que es poden conèixer i l'execució de les resolucions que es dictin; solament CANCER inclou en l'àmbit de la jurisdicció civil afers que tenen una naturalesa més pròpiament d'ordre públic que no judicial com és la facultat d'autoritzar la reunió dels òrgans de la Universitat, i l'ha de permetre que es concertin unions entre Universitats. D'altra banda, Ulpia assenyala que el "ius dicentis officium latissimum est" perquè comporta la facultat de donar i posar en possessió de béns, assignar tutors i donar jutges als litigants; el mateix jurista afirma que l' imperi és mer o mixte, i defineix cada un d'ells: el mer és la facultat de treure l'espasa per a castigar als delinqüents (també es defineix com "potestas") i que el mixte imperi duu annexa la jurisdicció i comporta la facultat de donar la possessió de béns i designar jutges, talment assenyala que els magistrats municipals poden posar penes moderades (II, I, 1, 3 i 12).

108. Nota 89.

109. De fet el rei assenyala que ell detenta en tot cas la suprema jurisdicció i que la cedeix a Arnau del Bosc; d'altra banda hem d'advertir que malgrat la remissió que es fa a l'acte de donació fet l'any 1262 a favor

de Teresa Gil, a aquella no se li concedia expressament la jurisdicció criminal (ACA, Registre de Cancelleria núm. 861, fol. 264). En qualsevol cas, segons CANCER si el rei fa donació del castell "cum jurisdictione" està cedint la jurisdicció amb el mer i mixte imperi a més de la que defineix com simple jurisdicció (ob. cit., III, XIII, 153).

110. A aquesta potestat senyorial ens hi referim a la Segona Part d'aquest treball, pàgs. 000; pel que fa als actes d'homenatge del s. XIV vegeu nota 30.

111. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 54.

112. PALET, ob. cit., pàgs. 20 a 23; i ROMERO, ob. cit., pàg. 560.

113. Nota 64.

114. Nota 375 de la Primera Part.

115. Nota 30. En tot cas és de destacar com almenys en els actes tinguts a Horta (1348) el castellà d'Amposta fa prometre als vassalls que no acudiràn mai al rei ni a cap tribunal regi, atès que l'Orde de l'Hospital ostenta l'administració de justícia segons l'ordre que també s'indica: la primera instància l'exerceix el batlle, les seves resolucions poden apel·lar-se al comanador, i les d'aquest darrer s'han d'impugnar davant del mateix castellà que ja és l'última instància judicial.

116. Vegeu la Segona Part, pàgs. 147 i ss.

117. Nota 112. FONTANELLA ja es refereix al senyor de vassalls com aquell que ostenta la jurisdicció sobre ells (nota 69), com una atribució inherent junt amb el domini; CANCER afirma que la jurisdicció es pot exercir per prescripció o per costum, i fins i tot ampliar-se, i que concretament els "militēs" poden prescriure al seu favor almenys la jurisdicció civil per possessió de més de 100 anys (aleshores haurà de reclamar al príncep el reconeixement formal) (ob. cit., II, II, 69, i III, III, 176); i justament a la nota següent veiem que en Corts de 1283 el rei reconeix la possessió del mer i del mixte imperi i jurisdicció a tots aquells que l'han "usat o quaix". Per la seva part MONTAGUT assenyalar que al monarca li correspon la "plenitudo potestatis" i la jurisdicció general per costum del Principat d'acord amb el dret feudal comú, afegeix que als senyors els correspon normalment la jurisdicció civil, però també poden obtenir del monarca el mer imperi (La recepción, pàg. 94).

118. De fet són 2 les Constitucions: - "I. E restituim encara la possessio o quaix del mer imperi a tots aquells demunt dits, qui de aquell antigament han usat o quaix en lurs locs, e que ells o negu d'ells no despullarem de possessio, e quaix del dit mer imperi sens conexença de dret"; i "II.

Restituim encara a todas las personas e locs demunt dits lo mixt imperi e juridictio, axi com los antecessors de aquells antigament han tengut o posseit, o quaix, e que sobre las ditas cosas de aquells de aqui avant no agraviarem ne farem agraviar" (CYADC, 1, 8, 1, 1 i 2).

119. SERRANO publica una acta de 1809 en la que el comanador de Gandesa designa nou batlle de la Pobla de Massaluca, assenyalant-se que com el senyor del lloc té jurisdicció civil i criminal, en conseqüència, pot designar batlle "para el buen regimen, gobierno y administracion de justicia y observancia de las leyes" en aquella vila (La Pobla, pàg. 211).

120. Nota 32 de la Primera Part.

121. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 18; i ACA, Registre de Cancelleria núm. 584, fol. 208.

122. Nota 132.

123. Vegeu la Primera Part, pàgs. 11 i ss.

124. SERRANO, La Pobla, pàgs. 102 i 103.

125. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670. El prior hospitaler actua com a lloctinent del mestre de l'Orde "en los Regnes d'Espanya" i "per Deu Jesuchrist".

126. ACA, Registre de Cancelleria núm. 5181, fols. 242 a 244.

127. CYADC, 1, 1, 5, 2, 4 i 5.

128. ACA, Gran Priorat, Lligalls núms.: 540, fols. 21, 23 i 24; i 670. Tanmateix segons CANCER en el moment de redactar la seva obra la qüestió de la catalanitat dels comanadors de l'Orde de l'Hospital a Catalunya està de pendent de resoldre pel rei i el Sant Pare (ob. cit., III, XIV, 64).

129. De fet és el mateix comte de Prades qui adquireix Garcia; i si bé no coneixem el document de compra entenem que ho fa amb les mateixes condicions que regien el feu (nota 166 de la Primera Part).

130. Es tracta del dret de fadiga que ostenta el rei, i al que ens referim més endavant en veure les normes o regles que regeixen les relacions entre el rei i els senyors feudals (pàgs. 586 i 587).

131. Per bé que les "Commemoracions" recullen la pràctica feudal consuetudinària que regeix al Principat, almenys des als districtes de Flix i d'Entença observem que: el rei no en percep rendes; els establiments

emfitèutics es realitzen; i els senyors respectius posseeixen els castells i tot el seu territori (vinyes, camps i terres en general). En qualsevol cas, efectivament els actes d'establiment emfitèutic no comporten cap perjudici al domini, ans el contrari l'han de rendabilitzar.

132. Els caps. VIII i IX de les "Costumas" preveuen els dos únics supòsits en que el feu es pot disgregar i sempre per qüestions hereditàries: quan l'hereu del feudatari no pot o no vol pagar els drets legítimaris d'altres fills en diners i ambdues parts accepten que es faci amb la disgregació del feu, aleshores el senyor percebrà en concepte de lluïisme la tercera part del valor i els legítimaris afectats esdevindràn nous feudataris; i altre cas és quan el feudatari vol fer un repartiment, en aquest cas requerirà del consentiment del senyor, però si és que posseeix varis feus "pot aquellas cosas lexar o departir entre diversas personas, axi empero que negu dels feus no puxa departir, ço es a saber un castell, o vila o un mas o delme, o qualche altre feu per si" (pàg. 588). I el cap. XXI de les "Commemoracions" reitera el principi recollit pel cap. IX anterior: si el vassall moria sense testar deixant dos o més fills nascuts de legítim matrimoni, el senyor designarà entre ells l'hereu que succeirà aquell en el feu. La mateixa norma sosté una Constitució de 1359 (CYADC, 1, 4, 31, 2), que a la vegada es remet a l'Usatge núm. 31, de "Si a vicecomitibus"; en tot cas, segons VIVES, tenint en compte l'opinió de CALLIS, manifesta que tal norma solament era aplicable als feudataris que no eren rústics, és a dir a aquells subjectes que cita el predit Usatge: "dels vescomtes als pus baixos cavallers" (Usages, II, pàgs. 118 i ss.). CANCER assenyala que per dret comú el feu del vassall mort sense testar és dels fills "aequaliter pertinet", però si el bé emfitèutic es pot dividir a Catalunya per dret municipal no es pot fer amb els feus (ob. cit., I, XII, 33 i 34).

133. Efectivament, a la que serà Baronia d'Entença es procedeix respecte de feus íntegres i no se'n disgrega cap d'ells; cada feu està integrat per un castell i el seu territori. Sobre Hug de Sant Martí ens limitem a fer una suposició, a partir de la notícia de què Berenguer d'Entença espòs de la seva germana li adquireix l'any 1261 per 350 maravedís alfonsins d'or aquells castells de Sant Martí, Sobirats i Olèrdola, a la comarca del Panadès (ROMERO, ob. cit., doc. núm. 20, pàg. 578).

134. Nota 132. CANCER distingeix el feu que ell denomina "maius" perquè tenen "dignitatem annexam" (com ara són els ducats, marquesats, comtats o similars) que no es pot dividir, i el feu "inferius" sens dignitat que en principi sí; això no obstant, insisteix en què a Catalunya el feu no es divideix (ob. cit., I, XII, 29 i 31). El feu "minus" al nostre entendre es correspondria amb aquell que s'estableix a un individu amb subjecció a cens, equivalent o qüasi a l'emfitèutic.

135. ROMERO, ob. cit., docs. núms. 46 i 47, pàgs. 581 i 582. D'altra banda, l'any 1205 en una llista que es presenta dels drets del castlà de

Tivissa ja es fa esment a la "dominicatura domine Alamande", en la que justament aquell oficial no en té jurisdicció (PALET, ob. cit., pàg. 21).

136. Hug de Sant Martí és fill de Ferrer de Sant Martí, nét d'Alamanda de Sobirats, i germà d'Alamanda de Sant Martí; si Hug rep uns béns sobre l'herència de la seva àvia a la Baronia d'Entença de la que aquella és titular (nota 135), és evident que amb els mateixos drets legítims per successió del seu pare, aquella Alamanda de Sant Martí en rebrà altres als dominis de l'avi patern.

137. Vegeu la Primera Part, pàg. 25 i 26.

138. Vegeu la Primera Part, pàg. 26.

139. Vegeu la Primera Part, pàg. 27 i 28. Tanmateix aquella disposició testamentària contradiu allò que recull el cap. XII de les "Commemoracions" que reconeix el dret de la dona a succeir en el feu, particularment quan mort el castlà o el vassall "tant solament romanent filla, (...) segons us e observança general de Cathalunya"; i CANCER assenyala que efectivament la dona pot succeir en el feu a Catalunya per dret especial, i que serà la primera cridada en cas de mort intestada del feudatari si és filla única; seguint en un supòsit de successió intestada, situa els germans del causant en tercer lloc després dels descendents i dels ascendents; fins i tot afirma que "est contra naturam successionis ab intestato rerum hereditarium in quibus (...) succedunt ascendentes" (ob. cit., I, XII, 35, 37 i 56).

140. El 7 de juny de 1326 Jaume II aprova un conveni concertat entre el tutor de l'hereu Arnau del Bosch, i Francesc de Sala, espòs de Beatriu del Bosch (ACA, Registre de Cancelleria núm. 228, fol. 116).

141. CANCER, ob. cit., I, XII, 47.

142. ROMERO, ob. cit., pàgs. 539 i 540. CANCER assenyala que per dret especial a Catalunya les dones poden succeir en el feu i concorre en successió intestada "in gratificatione cum masculo (...) sint eiusdem gradus", sense oblidar allò no obstant que a Catalunya regeix el dret de primogenitura però amb preferència del fill respecte la filla en la mateixa línia i grau encara que ella sigui de més edat (ob. cit., I, XII, 56). També FONTANELLA al·ludeix al costum general del país de preferència pel primogènit, i en tot cas de l'home respecte la dona tot i que aquell sigui de menor edat que ella, i que sols s'admet la dona si l'home és deficient; afirma que els pares solen tenir "maioris charitatis et affectionis (...) erga masculos quam erga feminas, tum quia nostrum esse magis conservatur in sexu masculino" i que per "iure humano et iure etiam divino masculos potiores esse ipsis feminis tum et etiam quia masculinum genus femineo sex in multis nominibus prestat"; i finalment es refereix al principi general

de que si el causant si ha mort sense testar, es presumeix la preferència per l'home respecte la dona (ob. cit., IV, IX.III, 13 a 18). D'altra banda, el cap. XXII de les "Commemoracions", quan la dona aporta el feu en dot al seu matrimoni és el marit en tant que en serà l'administrador, qui deurà retre l'homenatge i prestar jurament de fidelitat al rei, procedint "com a vssall".

143. Nota 139. Malgrat tot, el successor deurà prestar homenatge i jurar fidelitat al senyor (caps. XXII i XXIII de les "Commemoracions").

144. Nota 148 de la Primera Part.

145. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 3.

146. ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 17, doc. núm. 820.

147. LLOBET, Recopilación, fol. 288; i nota 166 de la Primera Part.

148. ACA, Registre de Cancelleria núm. 486, fols. 36 i 37.

149. ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 17, doc. núm. 836.

150. Nota 148. En qualsevol cas, el senyor o el rei sempre ho ha d'autoritzar segons disposen els Usatges núms. 33 i 149; i CANCER confirma que el feu no es pot obligar sense el consentiment del "domini", tal com disposen el dret comú i el municipal de Catalunya (ob. cit., I, XII, 74).

151. ACA, Registre de Cancelleria núm. 142, fol. 147; i nota 140.

152. Nota 145.

153. Nota 148 de la Primera Part.

154. Nota 138 de la Primera Part.

155. Recordem que Alamanda de Sobirats també té un fill, Ferrer de Sant Martí, i en canvi cedeix uns drets a una filla, sens perjudici dels que aquell rebrà en el seu moment. Però aquesta família estableix uns pactes successoris realment peculiars, conseqüència sens dubte dels nombrosos feus que posseeix la família Castellvell-Sant Martí-Sobirats (notes 137 a 139).

156. ACA, Registre de Cancelleria núm. 221, fol. 174.

157. Ja l'any 1386, poc després de formalitzar-se l'acta de presa de possessió de la Baronia (de 25 de febrer) i els immediats posteriors

Francesc de Sant Climent concerta diversos i nombrosos crèdits obligant els sus dominis de Flix i d'altres viles i llocs de la Vegueria de Lleida (ARAGO, Privilegios, docs. núms. 294 i ss., pàgs. 185 i ss.).

158. Nota 35. En tot cas, com adverteix FONTANELLA, solament els vassalls caps de casa que tenen feus han de prestar homenatge i jurament de fidelitat al "domino" (de genolls, posant les mans del vassall entre les del senyor i "osculando"), i al mateix temps el senyor ha de jurar de "observandis et custodiendis privilegiis vassallorum, usibus et consuetudinibus ipsorum" perquè si no ho fa aquells vassalls poden "recusare recipere" el senyor (ob. cit., IV, X.I, 13, 15 i 35).

159. Nota 149.

160. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 4. En tot cas aquell prestamista ja era creditor de la Universitat de Flix (cristiana i sarraïna), atès que vers el 1373 havia constituït a càrrec d'ella i a l'aleshores senyor Salvador del Bosch un cens amb una pensió anual de 500 sous (ARAGO, ob. cit., doc. núm. 249, pàg. 148); d'ell també sabem que era escrivà comtal a Falset (ROMERO, La Cancilleria, pàg. 112).

161. Notes 158 i 160. A aquest cas deu ser aplicable la mateixa norma segons la qual els vassalls han de retre homenatge i jurar fidelitat al nou senyor que succeeix en el feu per mort de l'anterior, almenys pel que fa al termini en el que aquells s'han de prestar: en el moment d'efectuar-se la transmissió si aquells són plebeus, o d'1 any i 1 dia si fossin cavallers (CANCER, ob. cit., I, XII, 74); en tot cas els actes de Flix tenen lloc a menys d'un any des que la Baronia és adjudicada a la Ciutat de Barcelona, per l'eficàcia final de la transmissió estarà condicionada finalment i encara que segurament formalment a l'homenatge i jurament de fidelitat dels vassalls (notes 157 i 158).

162. Nota 88.

163. Nota 69. Podem veure també allò que recull el cap. XXXVIII de les "Commemoracions", quan indica que els barons ("axi com son comtes, vezcomtes, vasvessors e comsemblants e encara altres cavallers simples"), són vassalls del "princep de aquesta terra" i alguns tenen homes per raó dels feus que tenen per aquell, però homes que també ho són del princep "per dret de feultat" com per dret de general jurisdicció que "aquell princep ha en son regne"; tot seguit se segueix afirmant que el princep té imperi sobre tots aquells homes. CANCER per la seva part recorda que al Principat "Regius Senatus semper habeat iurisdictionem habitu in omnes regnicolas" (ob. cit., I, XVII, 89); i FONTANELLA afirma que solament el príncep i la Llei poden concedir la jurisdicció ordinària (ob. cit., IV, X.I, 140). En definitiva, els senyors ostenten la jurisdicció sobre els seus vassalls, en virtut de la cessió reial feta amb el domini d'un

territori determinat; elements que configuren un peculiar règim feudal-emfitèutic que s'estableix al Principat; les relacions senyor-vassalls tenen aquella doble naturalesa: feudal pel que fa a la dependència dels vassalls respecte del senyor amb un seguit de prestacions i serveis personals, i emfitèutiques quant a la cessió d'immobles amb subjecció a cens. Però a aquesta naturalesa mixta ens hi referim amplament més endavant.

164. Nota 95.

165. Ens hi hem referit a la nota 86 (vegeu també la nota 163); això no obstant, el Temple i després l'Hospital, estableixen unes especials relacions amb els seus vassalls de naturalesa feudo-emfitèutica, a partir de la caracterització d'aquells com a homes propis i sòlids de l'Orde; tot i que ho anirem veient, és significatiu que els homenatges que presten aquells vassalls es fan amb remissió expressa als Usatges de Barcelona i a les Constitucions de Catalunya.

166. El cap. XII de les "Commemoracions" es refereix a les injúries fetes per habitants del castell (diferents del castlà) contra el senyor, en qual cas es disposa que aquells hauràn de "fermar e fer dret en poder d'aquell senyor sobira" (l'expressió d'injúries l'entendem però més enllà del seu sentit estricte i es referirà també a danys o malifestes).

167. Quan l'any 1348 l'Orde de l'Hospital requereix la Universitat de Ribarroja perquè li presti nou homenatge i jurament de fidelitat, els exigeix com a veritables "fideles, solii, propii, legi vassalli" o en altre cas poden incorrer i swer considerats com "bausatoribus"; se'ls prohibeix que mai que no compleixin els seus deures no se n'excussin "cum suis propriis armis nec alienis, nec in ecclesis nec in aliquibus locis privilegiatis"; i ja en garantia de tal homenatge i de la seva fidelitat, se'ls obliga a hipotecar tots els béns de la Universitat i dels particulars del lloc (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 49).

168. En l'exemple anterior, l'Hospital es compromet a defensar i protegir els seus vassalls sempre que assumeixin aquells compromisos i no s'aixequin en armes contra el senyor.

169. En qualsevol cas el cap. VII de les "Commemoracions" disposa que rebuda la possessió, "lo senyor deu de antiga y provada costuma de Cathalunya en lo deze die retre lo castell al vassall"; però abans de fer-ho el senyor pot exigir del vassall que li fermi dret i li presti l'homenatge corresponent.

170. Encara que no és el mateix cas, quan el primer comte de Prades pren possessió del lloc de Garcia (adquirit l'any 1336 a la vídua de Guillem d'Entença), feu posar "in quadam turri supra portam dicti castri unum pendonum domini infantis, de signo regali et cum floribus lividis,

trompando cum trumpis et cridando altis vocibus: Carcia, Carcia per lo senyor infant" (ROMERO, ob. cit., pàg. 125).

171. El cap. VII del mateix text assenyala que el senyor no pot causar cap dany al feu mentre el posseeix, i si ell o els seus en fan "tot ho deu restituir".

172. Ho confirma CANCER (ob. cit., I, XII, 12).

173. Tanmateix s'admet la prescripció a càrrec del castlà o del vassall; és a dir: si el senyor no té cap carta convencional, però el castlà o el vassall manifesta que ell i fins i tot els seus avantpassats havien tingut els béns en qüestió en feu d'un senyor determinat per més 40 anys, aleshores es reconeix els drets d'aquell senyor a favor del que han prescrit els drets en ocasió (cap. XV del mateix text). Advertim en tot cas que aquí s'admet la prescripció de 40, quan CANCER per exemple assenyala que a Catalunya no regeixen les prescripcions de 10 ni de 20 anys, i que sols s'admet la de 30 anys per a tota acció real i personal, civil o criminal, i la de 40 anys pel que fa al pagament del lluïisme a favor de l'obligat al seu pagament "contra Fiscum" (ob. cit., I, XII, 11 i XV, 1).

174. A un supòsit similar es refereix l'Usatge núm. 135, de "Si quis seniozem", quan al cas d'un vassall que menysprea al seu senyor, i tot i ser reptat pel senyor el contesti "vilment", si en resultès ferit aquell no seria obligat a esmenar-lo (suposant que els fets que sostè el senyor no siguin veritat, aleshores sí que deurà esmenar tot dany que pugui causar al vassall).

175. Aquest Usatge el podem considerar el precedent d'aquells preceptes que en alguns codis de la nostra zona reserven exclusivament a la Senyoria el dret a judicar directament a aquells individus que causin danys a l'Orde de l'Hospital, als seus membres, servents, béns, etc. Així es recollia als caps. 134 de Miravet i CXXIX de la Torre de l'Espanyol, que justament es titulen "De injuria a fer al senyor"; tanmateix, CANCER assenyala que els comtes i els barons no poden conèixer directament de cap causa suscitada entre aquells i els súbdits o vassalls sinó que ha de delegar-la (ob. cit., III, XIII, 188).

176. Coincideix amb el cap. XXIII de les "Commemoracions". D'altra banda, en unes relacions emfitèutiques a Catalunya també es perd el bé establert quan el pagès no habita el mas cedit durant un any (CANCER, ob. cit., I, XI, 12).

177. De fet s'està dient que tot feudatari requereix del consentiment del seu senyor per a poder alienar el feu a un tercer; això no obstant aquella prerrogativa senyorial es materialitza per mitjà del que es coneix com dret de fadiga; és a dir: el vassall ha de comunicar la venda del feu i l'oferta

que té, i el senyor té dret a recuperar el bé plenament satisfent el mateix preu que s'ofereix al feudatari; però pot renunciar a recuperar-lo i aleshores de no exercir-lo expressament o tàcitament s'entèn autoritzada la transmissió. VIVES, destaca la confusió existent fins i tot entre els autors pel que fa als béns feudals i als emfitèutics a partir de la consideració de tots ells com a béns patrimonials, i defineix un dels que és element comú a uns i altres: el dret senyorial de fadiga; així indica que tal dret el tenen els senyors directes, i consisteix en un dret de prelació o tempteig pel que aquell posseïdor feudatari o emfiteuta "se ve obligado a transferir al señor directo o al que este designe la cosa que se enagena por el mismo precio y pactos convenidos en la escritura de enagenación" (ob. cit., II, pàg. 28). HINOJOSA per la seva part assenyala que aquella limitació no comporta més que el deure d'oferir el predi al senyor directe, a decidir en un termini determinat (ob. cit., pàg. 147). I CARRERAS també es refereix al feu una vegada s'ha consolidat segons ell, ja el s. XI, i ha esdevingut hereditari; aleshores intenta fixar els paral·lelismes i equivalències entre l'institució feudal i l'emfitèutica, afirma que el feudatari té bàsicament dues obligacions: satisfer un cens (en diners o espècie, o deixant gent per a la guerra), i el deure de sotmetre en el seu cas l'alienació del feu a l'aprovació del senyor (pagant-li en l'acte de firma una certa quantitat de diner) (ob. cit., pàg. 6). CANCER es refereix igualment als béns emfitèutics i als feudals, indicant que en cap cas es poden alienar sense llicència del senyor (ob. cit., III, XIII, 358).

178. S'admet doncs el consentiment tàcit a l'alienació o empenyorament del feu, però observem que no es fixa un termini transcorregut el qual es pugui entendre com atorgat; aquest extrem l'introduirà justament el dret canònic i serà de 30 dies. Efectivament, segons CARRERAS la primera vegada que s'introdueix el dret de fadiga per aquell termini és en un contracte d'establiment atorgat l'any 1094 pel bisbe de Barcelona (ob. cit., 21).

179. Un element distintiu entre el feu i l'emfitèusi seria justament el que indica CANCER: en béns feudals i en els casos que procedeixi, el senyor pot recuperar-los directament per la seva pròpia autoritat; però en béns cedits en emfitèusi el "dominus" no pot procedir per sí mateix contra el posseïdor, sinó que ha de recórrer a l'"auctoritate iudicis" (encara que sigui un jutge per ell mateix designat) (ob. cit., I, XII, 5, 6 i 7).

180. Aquella "Costuma" es refereix al cas que hi ha un sub-infeudament, aleshores es recull que el feudatari que l'ha sub-infeudat pot recuperar pel seu compte el feu cedit a un tercer; tanmateix el senyor principal és l'únic que pot autoritzar-ho i percebre lluïisme. Això no obstant, el cap. IV del propi text es refereix al mateix cas, però considerant que hi ha més sub-feudataris i aleshores s'assenyala que a Catalunya el lluïisme (de la tercera part del valor de l'alienació) es repartirà en tres parts de les que dues seràn pel senyor principal i la resta pels inferiors (en parts iguals).

181. Ho confirma CANCER, ob. cit., I, XII, 25.

182. Notes 132 i 134.

183. Aquest Usatge s'ha de relacionar amb el núm. 150, de "Si senior", segons el qual després que el batlle o el vassall es neguin en diverses vegades a prestar el servei que els correspon i el senyor precisa, aquell podrà obligar-los a fermar-li dret i talment li "double li esmen".

184. Nota 82.

185. CYADC, 1, 4, 30, 1 i 2.

186. CYADC, 1, 4, 30, 2 i 4.

187. Nota 155 de la Primera Part. D'altra banda i sense saber exactament la causa, l'any 1281 Guillem d'Entença abandona i "cesó de servir" en paraules de CARRERAS els castells de Falset i Viacamp que tenia pel rei, i aquest autoritza al sobrejunter de Ribagorça i Pallars que els posi en possessió del segon vassall o castlà "segons costum de Barcelona" (La institució, pàg. 15).

188. ACA, Registre de Cancelleria núm. 340, fols. 35 i 128.

189. Primera Part, pàg. 35.

190. Notes 97 i 157.

191. ACA, Registre de Cancelleria núm. 3163, fols. 148 a 150.

192. CARRERAS, ob. cit., pàgs. 4 i ss.; l'autor afirma que els s. XI i XII les expressions de feudatari, vassall o "militibus" són equivalents, i que és difícil de distingir entre feu i castlania.

193. Ho veurem més endavant en referir-nos a la castlania de Berrús, de l'Orde de l'Hospital (nota 198).

194. Nota 102 i la nota 202 de la Primera Part.

195. Vegeu la Primera Part, pàgs. 13 i 14.

196. A les notes 90 i 94 ens referim als "honors" com a conjunts territorials cedits en feu.

197. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, docs. núms. 16 i 19. Afegim en tot cas que la torre de Berrús constitueix el centre del districte inferior i especial que aquell terme constitueix dins la Comanda d'Ascó

(nota 57). Diguem també que ens estem referint a castlanies i així es denominen diferents de les castlanies alt-mitjevals que comportaven la custòdia del castell i els seus termes; en canvi segons els nostres exemples la castlania pròpiament constitueix una tinença feudal (podeu veure BONNASSIE, ob. cit., II, pàgs. 47 i ss.).

198. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 63; i Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 31. D'una banda constatem que la castlania de Berrús s'ha transmès hereditàriament, i CARRERAS afirma que no és fins el s. XIII en que les castlanies es converteixen en hereditàries (ob. cit., pàg. 16); i d'altra, pel que fa al terme "mansum": HINOJOSA assenyala que l'expressió designava el predi rústic a la França merovingia i carolingia, mentre que a la Península s'empraven els de "possessio" i "locus"; en tot cas a Catalunya es rep i aplica aquella denominació franca (ob. cit., pàgs. 72 i 73); i FONT s'hi refereix indicant que és el resultat del fraccionament de les antigues "vil.lae" rústiques (nota 45). Pel que fa a BONNASSIE, aquella expressió no s'introdueix al Principat sinó a començaments del s. XII (al Bages), i li assigna dos significats: un primitiu, com a casa de pagesos amb els annexos indispensables (hort, graner, cort d'animals); i casa de camp amb àmplies pertinences com ara terrenys conreats, altres erms, vinyes, boscos, garrigues per al seu ús, etc. Finalment afirma que el "mas" s'identifica amb la tinença pagesa, com a unitat d'explotació molt característica de l'Alt Pallarès, la Cerdanya, el Conflent i el Rosselló; en definitiva apareix com una cel.lula territorial apta perquè hi pugui viure una família (ob. cit., I, pàgs. 214 i 215).

199. ACA, Registres de Cancelleria núms.: 142, fol. 51; 171, fols. 272 i 273; 173, fol. 130 i 168; i 180, fol. 25 i 84;

200. ROMERO, El señorío, docs. 4 i 11, pàgs. 575 i 576; i nota 7.

201. Nota 31.

202. Nota 112.

203. ROMERO, ob. cit., docs. núms. 31 i 36, pàgs. 579 i 580.

204. Nota 202.

205. ROMERO, ob. cit., docs. núms. 13 i 17, pàg. 577.

206. Nota 157 de la Primera Part.

207. ROMERO, ob. cit., pàgs. 545 i 546.

208. ROMERO, ob. cit., doc. núm. 41, pàg. 581.

209. LLOBET, ob. cit., fols. 228 i 229.

210. Nota 160 de la Primera Part, i nota 7.

211. Nota 161 de la Primera Part. I sobre aquella facultat del senyor del feu per a designar el successor del feudatari mort intestat vegeu la nota 132.

212. Nota 162 de la Primera Part; i sobre aquell dret de fadiga vegeu les notes 130 i 131.

213. ACA, Registres de Cancelleria núms.: 220, fol. 26; i 221, fol. 173 (la referència apareix justament en els actes de confirmació d'aquelles donacions que fa el rei l'any 1321).

214. Nota anterior. Sobre la necessitat del consentiment senyorial (del rei) vegeu les notes 130 i 131, i 177 a 181.

215. Nota 194.

216. Nota 7. Sobre l'expressió de "Mas" semblant a l'emprada a Berrús l'any 1290, vegeu la nota 198.

217. AHCB, Consellers XII, Lligall 7 bis, doc. núm. 1.

218. Notes 195 i 199. En tot cas, recordem que tal principi es recull en una Constitució de 1283 (nota 186).

219. A aquesta facultat senyorial ens hi referim a la nota 132 (vegeu també les notes 198, 200, 201, 202, 203, 206 i 211).

220. Nota 212. Sobre aquell dret de fadiga vegeu les notes 130 i 131, 177 a 181, i també les 207 i 212 i la 679.

221. Nota 198. Almenys pel que feia als Senyoriis, els obligaments en garantia del dot i l'esponsalici requeria l'autorització del rei: ho hem vist a la Baronia d'Entença l'any 1331 i justament el rei imposa la condició de que tal gravamen no havia d'afectar a la jurisdicció ni al mer i mixte imperi (nota 150). Però en aquests feus o castlanies establerts per la mateixa Senyoria, en els que no creiem que s'exerceixi jurisdicció i que segurament sols estàn subjectes a cens, deu ser d'aplicació el principi general de l'hipoteca tàcita i de dret preferent a favor de l'esposa en garantia dels béns dotals i de l'esponsalici sense requerir-se l'autorització prèvia del senyor directe. CANCER s'hi refereix i indica: que aquella hipoteca s'estableix sobre tots els béns del marit ("in bonis viri sui habentibus") en garantia del dot, amb preferència respecte d'altres hipoteques i càrregues existents a favor de creditors particulars del marit; i

que ja respecte de l'esponsalici o donacions "propter nuptias" no hi ha hipoteca sinó solament dret preferent. L'autor estableix aquella distinció en base a les raons següents: pel que fa al dot, es tracta d'evitar danys a l'esposa en garantia dels seus propis béns; i quant a l'esponsalici, la donació feta a la dona és "de lucro captando" (ob. cit., I, IX, 1 a 16).

222. CYADC, 1, 1, 29, 1.

223. FERRO, ob. cit., pàg. 34.

224. Sobre els alocs vegeu les notes 86 i 104; i talment HINOJOSA, ob. cit., pàgs. 111 a 118, i 143.

225. FERRO, ob. cit., pàg. 24.

226. A aquelles Constitucions se'n poden afegir d'altres que figuren al mateix Llibre, com per exemple: "Que nunca de alguna persona layca sie licit publicament o privada disputar de la fe catholica", i qui no ho respecti serrà excomunicat i tingut com heretge; que els veguers "no alberguen en masos de esgleyas ne de locs religiosos, ni prengan alguna cosa, ne hi façan força"; es permet a tothom "lexar, donar e alienar" béns amb qualsevol títol a favor de l'Església; que els batlles, veguers i cavallers de tot Catalunya i Aragó "no alberguen per força en monastirs, esgleyas e casas del Temple e de l'Hospital e altres locs religiosos e senyorias de aquells ne de lurs pagesos; la qual cosa si ho fayan per nos e per los veguers nostres e homens encara per comunas sian prohibits"; es promet que s'observaran "las libertats e immunitats" de que gaudeixen l'Església i les persones eclesiàstiques, i es revoquen "las costumas e las Constitucions" que ho puguin contradir, "salvas las Constitucions de Pau e Treva e los Usatges de Barcelona"; i encara venen després altres disposicions eximint l'Església i els seus membres de tributs, reconeixent-los l'exclusivitat de la jurisdicció dels tribunals eclesiàstics en tot allò que els afecti, etc. (CYADC, 1, 1, Tít. 1 a 3). Això no obstant, aquells i altres preceptes similars i equivalents es promulguen en les successives Assemblees de Pau i Treva que se celebren des de l'any 1027 (a Toluges) i fins el s. XIII; destacariem per la nostra part les Constitucions que concedeixem l'immunitat als Ordes del Temple i de l'Hospital, preceptes reiterats des de l'Assemblea de 1173 ja aprovades pel rei (la núm. V) (Les Constitucions, pàg. 70). Per la seva part, CANCER assenyala: que el rei "no possit legem aliquam statuere in prejudicium ecclesie aut piorum locorum" (i així tant per dret comú com el propi del país); que l'Església gaudeix del privilegio de restitució "in integrum" per un termini de 40 anys (de prescripció); que la immunitat no s'estèn als familiars dels religiosos; i que malgrat tot a Catalunya els comanadors de l'Orde de l'Hospital almenys pel que fa a béns propis depenen en tota qüestió de la jurisdicció règia (ob. cit., I, XV, 2, i II, I, 235 i 238; III: III, 427; X, 127 i XIV, 68). Veiem també com l'any 1743, Jaume Arbó veí de Móra

és condemnat per la "Curia Vicariatus Ecclesiastici" de Tortosa, per la reclamació que presenta contra ell el prior del monestir de Cardó per pensions adeutades d'un censal al que era obligat, i el batlle de Móra ("judicem ordinarium") procedeix a l'execució de la condemna (per 400 lliures i 10 sous, incloses les costes judicials) (AHT, Protocols Notarials de Xerta, Sig. núm. 2374, Caixa núm. 4, fols. 69 a 75). En definitiva, l'Església gaudeix d'immunitat, concepte romà que com hem dit es cita en aquella Constitució de Pau i Treva de 1173 en relació amb els Ordes del Temple i de l'Hospital. CALASSO assenyala que l'"immunitas" comporta exempció de càrregues públiques i afegeix que els oficials públics (reials) no poden exercir llurs oficis en "terra immuni" (Gli ordinamenti, pàgs. 74 i 75). Concepte d'immunitat que deriva del romà de "munus" referent de manera genèrica a tota prestació pública exigida pel dret públic ("Munus proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperiove eius, qui iubendi habet potestatem" -D., 50, 16, 214-) (MONTAGUT, Pensamiento, pàg. 12).

227. El cap. XIX de les "Commemoracions" disposa que si un senyor vol vendre el seu castell i en ell té vassall cavaller, haurà de tenir en compte la condició del vassall, doncs si el comprador fos "ciutada o vila o pages" aquell no podria prestar-li homenatge; després es preveuen altres supòsits: Si ho compra l'Església, aleshores el vassall cavaller hauria de prestar l'homenatge al "prelat"; si es ven a cavaller i "el vassall sia axi noble", aquest no podrà tenir el feu doncs li suposarà un deshonor; si el vassall és comte o vescomte o "de gran honor stablit", per raó del seu llinatge i senyoriu, en cap cas podrà retre homenatge al cavaller que adquireixi el feu; sols si el vassall és cavaller i l'adquirent també però de "mes jusa de valor o de linatge" que el mateix comprador, aleshores el vassall podrà romandre en el feu i retre homenatge al comprador; d'altra banda, el cap. XL del mateix text es refereix al cas d'un castell amb dos castllans successius; suposant que el segon i últim castlà (que presta homenatge al primer) vulgui alienar els seus drets, s'assenyala que el senyor "sobira" no pot adquirir aquella castllania atès que tal fet no està permès ni de "dret, us e observança de Cathalunya" i és un acte jurídicament reprovat. La causa es troba en què de fer-ho, el senyor esdevindria vassall d'altri que ja ho és d'ell; després, com assenyala FERRO un baró per tal de defensar la seva jurisdicció, "gaudia de la facultat d'obligar el vassall que havia estat creat cavaller o havia accedit a la condició de gaudint a alienar, en el termini d'un any i sots pena de perdre'ls, els béns immobles i rendes que tenia dina la seva Baronia", i això pel fet que la seva nova condició ja el sostreu de la jurisdicció baronial i el posa sota la del veguer (CYADC, 2, 1, 16, 5). Es donen però altres situacions similars: un militar no pot adquirir béns d'un baró, i en el seu cas se n'haurà de desprendre'n; i un súbdit de baró tampoc podia fer-se veí o ciutadà d'una Ciutat o vila si no traslladava el seu domicili fora de la Baronia, sota pena de perdre'ls (CYADC, 2, 3, 1, 17). I el mateix autor recorda que al rei se li prohibeix en les Corts de 1283 que adquireixi alous en Baronies (ob. cit.,

pàgs. 143 i 144). També CANCER afirma que si el rei fa "milites" a un vassall de senyor, aquell és obligat a vendre dins un any tots els béns immobles que posseeix a la Baronia d'aquell senyor i "eos redditum quos in ea percipiat" (ob. cit., III, III, 320).

228. Ho veurem amb detall més endavant en exposar les condicions de l'establiment emfitèutic a la nostra zona; diguem solament que aquella prohibició seria introduïda per l'Església en els contractes d'establiment dels seus béns, com acredita CARRERAS d'acord amb un contracte formalitzat al Bisbat de Barcelona l'any 1068 (això no obstant en aquell document es prohibia la venda, permuta i tota alienació a "ulli principi nec militi" (Notes, pàg. 15).

229. També es preveu en el contracte citat a la nota anterior; però HINOJOSA en aquell cas cita un document anterior de l'any 980 en el que justament es prohibeix tota disposició fins i tot "inter se commanentes ipsius ville", però també es correspon a un establiment eclesiàstic (del Bisbat de Girona) (ob. cit., pàgs. 147 i 148).

230. El document de 1068 citat a la nota 228 solament es refereix a prínceps i cavallers, no a religiosos; ja altre document de 1120 del Bisbat de Girona inclou la referència a cavallers i eclesiàstics (CARRERAS, ob. cit., pàg. 29). I després efectivament també s'inclou en la Carta de Lleida que publica FONT: "habeatis ibi mansiones et hereditates vestras, (...) ad faciendum ex inde quidquid volueritis tanquam de propriis hereditatibus vestris, ad dandum vel vendendum sive impignerandum quibuscumque velitis, exceptis militibus et sanctis" (ob. cit., I.1, doc. núm. 79, pàgs. 129 i 132).

231. Nota 81 de la Primera Part. CARRERAS també es refereix a aquesta castlania, i assenyala que es concedeix al comte d'Urgell com a indemnització pels drets que el comte de Barcelona havia reconegut a l'Orde del Temple per la conquesta de Lleida (el comte d'Urgell rebia una tercera part d'aquella Ciutat i aquell Orde la cinquena); en tot cas la fórmula usada és la següent: "Facit emendam comiti Urgellensi ipsum castrum de Azcho, tali modo ut comes Barchinonensis COMENDAT comiti Urgellensi ipsum castlanum"; segons el mateix document encara hi haurà un segon castlà a Ascó que dependrà del primer amb el deure de servir-lo militarment, i d'aquesta circumstància destaca l'autor que tal extrem és propi de la castlania que comporta Senyoriu, fet que no es produeix a Ascó (La institució, pàgs. 12 i 13).

232. Nota 83 de la Primera Part.

233. Als drets d'aquell Montcada ens hi referim a les pàgs. 533 a 535.

234. Nota 35 de la Primera Part.

235. Nota 87 de la Primera Part.
236. Nota 36 de la Primera Part.
237. Nota 90 de la Primera Part.
238. Nota 91 de la Primera Part.
239. Nota 97 de la Primera Part.
240. Nota 100 de la Primera Part.
241. Nota 101 de la Primera Part.
242. Notes 128, 131 i 132 de la Primera Part.
243. Notes 134 i 137 de la Primera Part.
244. Nota 135.
245. Nota 213.
246. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 45.
247. El cap. XIX del projecte de Carta de Miravet és idèntic al 31 de Benissanet, i revisat pel castellà, aquest manifesta "que se contenta de la manera que en el capitulo se contiene" (SERRANO, Notes, pàg. 64).
248. Les llistes indiquen els oficis dels nous pobladors signants de les Cartes, i tot ells són pagesos, amb alguns paletes sastres, mercaders, teixidors, sabater (un), canterer (un), fuster (un), i un notari (a Miravet) (SERRANO, ob. cit., pàgs. 51 i 52).
249. Així ho afirma en relació als "militēs, domicellos et alios de genere militari" que "ex regalia regis" en tota causa civil i criminal estàn sotmesos "foro domini regis et suorum vicariorum", i assenjala que no poden renunciar a tal privilegi, gaudint-lo també els seus familiars; segueix l'autor dient que correspon a la reial Audiència conèixer les causes entre barons i oficials reials, i entre aquells, inclosos els eclesiàstics si es tarcta de "censuras" (ob. cit.: II, II, 138 a 141; III, III, 426; i X, 3, 14 i 15). Per la seva part PEGUERA assenjala que s'acudeix al rei o al seu tribunal en causes contra barons, nobles i altres magnats; d'altra banda ens permet de veure fins quin punt existeixen distincions en raó de la classe social dels pobladors del Regne el fet que per exemple la pena de mort en forca s'apliqui solament als plebeus i no "in barones, neque in militibus, neque in hominibus de paratico et generosis" atès que els correspon la d'"amputationis capitis" (ob. cit., rúb. 5, 19, i Practica, cap. 12.14, 7).

250. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.

251. AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Signatura núm. 2908, Caixa núm. 2. En qualsevol cas, per Constitució es disposa que els familiars i oficials del Sant Ofici en causes feudals i emfitèutiques no podran "declinar for" i s'han de sotmetre als jutges senyorials corresponents (atès "los senyors directes en les causes emphiteoticaries y feudals poden nomenar jutges que conequen, sententien y declaren en dites causes, devant dels quals poden (..) convenir a sos emphiteotas y vassalls de qualsevol stament y conditio sian") (CYADC, 1, 7, 14) (en termes similars s'expressen els caps. 31 de la Carta de Benissanet i el 29 del projecte de Carta de Miravet).

252. AHN: Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 7; Batllia de Miravet, Carpetes núms.: 609, doc. núm. 49; 611, doc. núm. 109; i 612, doc. núm. 127.

253. Malgrat tot, no és del tot correcte usar l'expressió de propietat, concepte actual referent a la titularitat dels béns amb facultat d'usar-los. FEENSTRA ja distingeix el "dominium" com aquella la facultat lícita d'usar una cosa, que després va evolucionant fins al concepte actual que efectivament inclou aquell altre concepte de la "propietas"; l'autor al.ludeix a un procés que denomina de "distinctio dominorum" de manera que: primer són pròpies les coses que es consumeixen, després els béns mobles i finalment els immobles, i remetent-se a un text d'Hermigenià (D., 1, 1, 5) assenyala que una primera forma de "distinctio" era la que es realitzava amb l'"ocupatio", que podia ser "privata" i "publica" (Grocio, pàg. 65). D'altra banda, sobre la recuperació dels feus vegeu les pàgs. 582 a 586. I per la seva part CANCER afirma que: es poden confiscar els béns dels barons per delictes de lesa magestat i d'heretgia; i que els vassalls es poden alliberar del senyor si els oprimeix (ob. cit., III, III, 89 i 375).

254. Nota 131.

255. Nota 47. En qualsevol cas, a Catalunya "dominos locorum quotidie terras vacantes et que a nomine possidentur huic et illi pro eorum arbitrio in emphyteusim aut alias concedere" (CANCER, ob. cit., III, IV, 60).

256. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, doc. núm. 3.

257. És una expressió que usa l'Orde de l'Hospital per a referir-se als seus béns, siguin les antigues dominatures o immobles afectes a serveis comunitaris; en tot cas apareix molt tardanament entre la documentació de la nostra zona, pròpiament el s. XVI i en concret a les Cartes de població que es concedeixen la primeria d'aquell segle. CANCER també es refereix als béns i drets de la "mense episcopalis" que

administra el bisbe, o els col·lectors de la "Camara apostolica", amb plena capacitat per a procedir directament contra els seus deutors (ob. cit., III, X, 55 a 58). D'altra banda, el cap. LXXIII dels Costums del Rosselló assenyala que si el bisbe de Elna (que "no ha territori a Perpinyà sino a la sua Cort e a les sglesies" ; i el cap. LXXII-) contradiu la jurisdicció del veguer, a aquest procedirà contra aquell "per capcio de jurediccio e rendes de la mensa episcopal" (que no li seràn restituïdes fins que hagi "reintegrat (la jurisdicció reial) e pagades les missions").

258. Nota 130.

259. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 9.

260. Vegeu la Primera Part, pàgs. 11 i ss.

261. Veiem alguns exemples en les notes següents.

262. Nota 48.

263. FONT, Cartas, I.1, pàg. 303.

264. El document d'Algars s'adreça a 6 individus que cita nominalment, i que després deuen intervenir atès que prometen: "esse homines et castro Miraveti facere dictum censum et decimam dare et primitiam fideliter ac legaliter de honoribus et posesionibus supradictis (..), et dicta kaficia bladi dare pro qualibet pareliata et solvere annuatim; et omnes alias conditiones et pacta superius comprehensa tenere et observare inviolabiliter et nunquam in aliquo contravenire"; però després aquells pobladors no apareixen signant el document (FONT, ob. cit., I.1, pàg. 507). Pel que fa a la Devesa de Massaluca i a Berrús, els seus documents poblacionals de manera qüasi bé idèntica, es dirigeixen als seus nous pobladors, els quals prometen complir tot allò recollit en llurs Cartes i signen els documents (SERRANO, La Pobla, pàg. 187 a 190; i AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 609, doc. núm. 63). FONT es refereix bàsicament a concessions unilaterals i a pactes bilaterals: - Les primeres consisteixen en una oferta personal d'un territori per part del seu titular a un col·lectiu abstracte de pobladors presents i futurs; i les segones ja constitueixen pactes consistents en el lliurament de terres a un col·lectiu humà determinat, destinatari de la concessió i amb la promesa o jurament de complir tot allò estipulat. Pel que fa a les primeres però l'autor, citant a GARCIA-GALLO, assenyala que tot i tractar-se d'una oferta que els pobladors en definitiva eren lliures d'acceptar-la o no, la concessió devia produir efectes contractuals i per tant aconseguir una efectivitat que sols s'assegurava per mitjà del pacte; aquest extrem més la consideració de que en definitiva la concessió és unilateral i per tant de fet imposada, fan concloure que aquella efectivitat contractual solament pot obtenir-se per mitjà del que es denomina "contracte d'adhesió" del

pobrador. Finalment, quant a les concessions de caràcter bilateral, s'afirma que realment no es poden considerar com negocis d'autèntica paritat o d'equilibri entre les voluntats d'ambdues parts, doncs és evident la desigualtat econòmica i social entre els contractants; i en tot cas és destacable per a FONT que en dits documents s'aprecia una participació activa dels destinataris quan figuren en ells i més encara quan els signen (ob. cit., II, pàgs. 351 a 363).

265. Notes 150 i 218 de la Primera Part.

266. Justament a la Carta de Batea de 1205 les signatures dels veïns figuren després de la data del document, i abans tenim el text del document i les signatures dels concedents; no dubtem que l'acte d'aprovació popular per mitjà dels representants comunitaris es realitzaria posteriorment a la redacció del document (nota 263). Talment hem de recordar allò indicat sobre la Carta reial d'Horta de 1165 (nota 48).

267. Cal recordar que en la Carta intervenen i signen el document 8 pobladors que prometen respectar i complir allò disposat per la Carta (nota 263), i aquells actuen a manera de síndics en representació del conjunt de la comunitat doncs ho fan per ells i tots els pobladors.

268. Nota 294 de la Primera Part.

269. Pel que fa a Vilalba, quan es concedeix la Carta de 1224, és opinió general que ja existia un altre nucli de població al terme conegut com "Vilalba la Vella", i així a partir del fet que a la Carta de Camposines de 1209 un dels límits del terme era la "serra de Vilalba" (nota 102 de la Primera Part).

270. De Vilalba la Vella no tenim cap notícia posterior a 1224 (nota anterior); Ferres, a la Comanda d'Horta, el apareix per última vegada en el fogatge de 1359; i Pedrer, de la Batllia de Miravet desapareix a la darrerria del s. XIII (notes 55 i 78 de la Primera Part).

271. Veurem en el seu moment com els censos que s'imposen individuals o pel terme en les Cartes dels s. XII i XIII són de cereals. Solament a la del Coll de Balaguer de 1275 no s'especifica res, i ja a la del Mas de Flix és fixa una participació general sobre tots els fruits.

272. Nota 7.

273. SERRANO, Notes, pàgs. 43 i ss.

274. SERRANO, ob. cit., pàg. 48.

275. Això no obstant, en el mateix projecte de 1615 ja es preveia que la nova població estès establerta la Quaresma de l'any següent 1616 (SERRANO, ob. cit., pàgs. 45 i 46, i nota 60).

276. SERRANO, ob. cit., pàgs. 44 i 45.

277. Aquest és un requisit ineludible perquè la Carta entri en vigor; concretament en la de Miravet, com sigui que no en hi ha constància, el mateix any de la seva concessió per part del castellà, el 1623, l'Assemblea es nega a ratificar la seva aprovació perquè manca l'aprovació i jurament dels representants municipals (ORTEGA, La Orden, pàgs. 263 a 266).

278. Nota 274.

279. SERRANO, ob. cit., pàgs. 50 i 52.

280. Així ocorre a Benissanet de manera immediata després la concessió de la Carta, doncs entre el desembre de 1611 i el mateix mes de 1612 s'estableixen cases, sínies i sequers que havien estat de sarraïns i pels que no es tributava res (SERRANO, ob. cit., pàg. 46 i nota 63).

281. Notes 9, 10, 11 i 12.

282. Això no obstant la relació de renunciacions a beneficis legals no apareixen als nostres documents fins entrat el s. XIII, quan apreciem que s'ha produït efectivament la recepció del dret comú. En tot cas el primer document en que les trobem és un de l'any 1227, que consisteix en la venda d'un molí de Corbera per part d'uns cònjuges a favor del comanador d'Algars i el Temple (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8260.1, doc. núm. 2).

283. BROCA, ob. cit., I, pàgs. 7, 28 i 69.

284. Això no obstant, CANCER es refereix a l'establiment "in emphyteuta temporal" per 10 o 20 anys; però potser ho hem de relacionar amb allò que el mateix autor afirma de l'arrendament: que està prohibit que es faci "ad longum tempus"; i que per llarg termini a la major part del Principat és considera un període de 5 anys (això no obstant, indica que hi ha autors pels que l'arrendament a llarg termini es refereix a contractes per 7 anys, mentre que per a altres és de 10) (ob. cit., I, XIV, 26, 27, 28 i 61). HINOJOSA també indica que en contractes d'arrendament "la precaria" solia ser per 5 anys (ob. cit., pàg. 94). Sembla doncs que per arrendament s'entén un establiment temporal de 5 anys, i a partir d'aquest termini hom ho consideraria un contracte emfitèutic temporal. Per la nostra part, en un establiment que es formalitza el 1318 es limita a 10 anys, i en altres dels anys 1544 i 1565 i 1566 a favor de diverses

Universitats el període de cessió és de 29 anys en el primer any i de 9 en la resta (s'al.ludeix solament a establiment -AHN, Batllia de Miravet, Carpetes núm. 610, doc, núm 94, i núm. 615, docs. núms. 185, 191, 192, 193 i 195). D'altra banda també hem de tenir en compte allò que disposaven les Novel·les VII i CXX de Justinià referents a béns eclesiàstics cedits en emfitèusi: la primera disposava que el contracte havia de durar 2 generacions d'hereus d'una família, mentre que la segona ja permet l'establiment perpetu.

285. HINOJOSA en canvi defineix l'establiment com un arrendament perpetu i hereditari, amb el deure de satisfer un canon en diner o en espècie, o bé consistia en una part alícuota de la producció obtinguda, més la realització d'uns serveis personals i altres prestacions "menudas"; i afegeix que l'extensió i la perpetuïtat dels drets corresponents als emfiteutes van induir als glossadors a considerar la institució de l'emfitèusi com una manera de domini que denominen "domini útil", reservant el "dominium directum" al propietari, fet que per l'autor seria contrari al dret romà que considera l'emfitèusi com a "ius in re aliena"; per tot això l'establiment català és diferent en sí a aquella institució i a l'usdefruit (ob. cit., pàg. 144 i 146). BROCA per la seva part assenyala que al Principat es practica el contracte de "stabilimentum" perpetu amb la facultat d'alienar bé que amb el límit del dret de tempteig senyorial, i sotmès al pagament d'un canon anual; però que quan es generalitza el dret romà, aleshores aquell contracte "fue reputado de enfiteusis" (ob. cit., I, pàg. 241). Però l'establiment emfitèutic no es pot equiparar a l'arrendament (nota anterior), doncs hi ha un trasllat de possessió i de domini, és quelcom més que un arrendament sense arribar a la plena propietat; podem veure les opinions de diferents autors: MARQUILLES indica que el senyor dóna la cosa i reté el domini directe i la possessió civil, mentre que l'emfiteuta rep el domini útil i la possessió natural; MIERES coincideix amb l'anterior; SOCARRATS assenyala que "emphyteusis est proprie res immobilis quae ab imperatore conceditur"; SOLSONA afirma que amb l'emfitèusi es concedeix a un individu una cosa immoble amb traslació del domini, però retenint la propietat; GALI afirma que l'emfitèusi és aquell bé immoble que es cedeix a perpetuïtat "vel ad certum tempus", retenint el domini i la propietat; FONTANELLA coincideix amb MARQUILLES quan a la traslació del domini útil i retenció del directe; FINESTRES afirma que és un contracte en el que "res soli possidena traditur quasi dominii iure". Tots ells coincideixen d'altra banda en l'exigència d'una pensió o cens anual (MIRAMBELL, L'emfitèusi, pàgs. 25 a 34). D'altra banda, COROLEU afirma que 3 són els contractes en els que es produeix una separació del domini útil i del directe: el feu, l'emfitèutic i el de rabassa morta; i destaca talment seguint a FONTANELLA, que la nota essencial de l'emfitèusis és l'existència del cens (Dels contractes, I, pàgs. 170 i ss.). I ELIAS i FERRATER, malgrat allò indicat, es refereixen a la "enfiteusis temporal, vulgamente conocido por establecimiento a rabassa morta", contracte en el que el domini útil

recau "no sobre el terreno, sino únicamente sobre las primerascepas que se planten en él" (Manual, pàgs. 143 i 144).

286. Aquest dret és el que a Catalunya rep la denominació de llüisme, i conseqüència de que el senyor no vulgui exercir l'altre dret que ostenta de fadiga per a recuperar el ple domini del bé. Diu COROLEU a l'Edat Mitjana s'usen les expressions de "laus" i "laudimium" en l'acceptió de consentiment, també en la de donació i igualment en la de concessió; ja "laudare" es referia a aprovar o consentir, i "laudes", "lauda", "laudia" i "laudationes" significaven la quantitat que es pagava al senyor per aquell consentiment atorgat al vassall per a l'alienació del feu o del predi establert; més en davant s'introduiria l'ús d'una sola expressió per a significar l'aprovació i el dret senyorial que se satisfia (ob. cit., II, pàgs. 215 i 216). En tot cas al Principat, com veurem, ni el termini per a exercir la fadiga ni la proporció de la participació senyorial en el preu de venda són iguals que els previstos a Roma.

287. CYADC, 1, 4, 31, 1. Hem d'afegir una Constitució anterior de 1198 que justament prohibeix a tot cristià, jueu i altres que adquireixin penyores, feus ni honors dels rústics i pagesos sense tenir el consentiment del seu senyor (CARRERAS, ob. cit., pàgs. 20 i 21).

288. L'expressió d'"honor" ja s'equipara a possessió o immoble en concret; també és la primera disposició reial legal que es refereix al dret comú i que cita en concret l'emfitèusi (MIRAMBELL, ob. cit., pàg. 15). D'altra banda, segons MONTAGUT aquella referència al dret comú realment seria una remissió al dret comú feudal, concretament a una Constitució de Frederic I de 1158 (LF., 2, 54), per bé que aquella no contempla el supòsit emfitèutic i al·ludeix a "beneficia eorum et feuda", mentre que la Constitució de Pere I ho fa a "honores suos et posesiones suas"; la relació entre ambdues Constitucions radicaria segons l'autor en la remissió que Pere I també fa als Usatges de Barcelona (al núm. 33) (La recepción, pàgs. 103 a 105).

289. CARRERAS, ob. cit., pàgs. 5 i ss; i BROCA, ob. cit., I, pàgs. 241 i ss. Tanmateix BONNASSIE es refereix a contractes que es concerten vers els anys 950 i 960 a zones baixes com l'Empordà, el Penedès i en la zona del riu Segre fins la mar, i que es designen com a "precaris"; aquests contractes són arrendaments (normalment eclesiàstics) vitalicis, per unes generacions o talment perpetus (que són els més habituals); en aquells casos els pagesos es comprometen a construir al seu càrrec edificis d'explotació, treballar horts i camps, i plantar vinya i arbres fruiters; afegeix que se cedeix la finca: una meitat en alou o a canvi d'un simple cens ("casalaticum", "mansionaticum" o "manedia") i que és la indispensable perquè el pagès s'hi faci el seu habitatge, mentre que la resta constitueix la tinença pròpiament dita, subjecta a imposicions "pròpies de parceria" i amb una proporció de la collita variable (una

onzena part - la tasca-, o el quart). Segueix l'autor referint que són contractes bilaterals, amb clàusules penals (indemnitzacions); l'arrendador podrà expulsar l'arrendatari si no compleix amb els seus deures, l'arrendatari ha de residir forçosament a la terra i millorar-la segons s'especifica en el contracte; en cas de litigi les parts s'han de sotmetre a l'arbitri de "boni homines" o "boni laboratores"; en definitiva BONNASSIE conclou que es tracta de contractes que ell mateix defineix d'emfitèutics i que es consoliden en el decurs del temps (ob. cit., I, pàgs. 384 a 387).

290. CARRERAS, ob. cit., pàg. 5; i BROCA, ob. cit., I, pàg. 242.

291. Decretals, Extra., 3, 13, 7.

292. BROCA insisteix en el caràter híbrid de l'emfitèusi catalana, atesa l'abundancia d'elements feudals en el contracte d'establiment perpetu que es practica a Catalunya, venint a dir que al Principat pràcticament la recepció de la institució romana es limita a la seva denominació (nota 290). El mateix autor i CARRERAS coincideixen en afirmar que és l'Església la que introdueix realment l'emfitèusi, però incorporant nous elements a l'antic contracte d'establiment que es concerta al país (nota 289). A més hem d'advertir de la qüasi total confusió que s'opera entre la institució feudal i l'emfitèutica, i que s'observa també en l'ordenament jurídic del país: 1) D'una banda, les "Commemoracions" estenen la regulació feudal a l'emfitèusi: El cap. XI al.ludeix a les injúries que profereix l'emfiteuta i assenyala que es procedeix de la mateixa manera que en el cas del vassall feudal; i el cap. XVIII assenyala que si el feu no consisteix en la cessió de castell o fortalesa, o té per objecte camps, vinyes, delmes o altra cosa sense fortalesa, aleshores el vassall feudatari pot donar en emfitèusi una part del feu sense consentiment del senyor. 2) I d'altra, la Compilació de Constitucions al seu Llibre IV inclou entre altres aquests Títols: el XXX sobre feus, potestats i emparees reials; i el XXXI sobre el dret emfitèutic, lluíisme i foriscapis. Però en tots dos es confonen successivament i reiteradament les expressions de "feu" i "emfiteusi". Ho constata VIVES quan afirma que si bé el Títol XXX "parece que se había destinado precisamente para los feudos, y el inmediato siguiente para los enfiteusis, no obstante en uno y otro de estos dos títulos hay leyes que tratan de los feudos y enfiteusis. Estos dos contratos se asemejan efectivamente en muchas cosas, pero en otras se diferencian bastante" (ob. cit., II, pàg. 21 nota 1). Per la seva part tots els autors citats a la nota 285 intenten establir els paral·lelismes i les diferències entre ambdues institucions; i l'element diferenciador bàsic en el que coincideixen és el següent: en el contracte feudal es presta homenatge i jurament de fidelitat; mentre que en l'emfitèutic se satisfà un cens anual i s'ha de satisfer el lluíisme. D'altra veiem com CANCER per exemple després de tractar de l'emfitèusi, se centra en els feus i en analitzar la institució es refereix indistintament a "rei feudalís" i a "rei emphyteuticarie" (ob. cit., I,

XII). Vegeu també les notes 177 i 179. I a la nostra zona ens trobem en una situació mixta: a partir de l'establiment emfitèutic en unes terres i cases s'instaura una relació purament feudal de vassallatge; s'estableixen censos anuals i regeixen els drets de fadiga i lluïisme, amb totes les altres obligacions i càrrecs que figuren en l'institució emfitèutica catalana, però a més s'exigeix la prestació d'homenatge i el jurament de fidelitat, amb tota una sèrie de serveis que s'han de prestar (són les relacions que es denominen de "solidantia": els vassalls són homes propis, fidels i sòlids del senyor) (nota 167).

293. CARRERAS, ob. cit., pàg. 3.

294. Nota 292.

295. Nota 292.

296. Notes 284 i 285.

297. Nota 88.

298. Nota 48.

299. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 15.

300. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 2.

301. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 19.

302. AHN, Batllia de Miravet, Carpetes núms.: 610, doc. núm. 75; 611, doc. núm. 109; i 612, doc. núm. 127.

303. Pinell pertany a la Batllia de Miravet, i fou donat al Temple el 1153, justament en franc alou; ara en el document poblacional de 1207 ve a confirmar allò ja indicat més amunt (nota 86) sobre el caràcter de la donació feta a l'Orde: de plena propietat.

304. A les torres i masos ens hi hem referit a les notes 57 i 198; pel que fa a les valls i deveses aquests nous termes ja se citen a la nostra zona el s. XIII i deuen ser considerats com a amplis territoris capaços de permetre que hi visquin i treballin nuclis de població més o menys grans: la Vall de Batea rep Carta de població el 1294, i la Devessa de Massaluca també el 1294 (amb un màxim d'unes 20 famílies).

305. Ja als Capbreus i en actes de presa de possessió dels s. XVII i XVIII observem que: Salvaterra s'ha incorporat al terme de Benissanet; la Devessa de Massaluca al de la Pobla de Massaluca; Gorrapte al de la Torre de l'Espanyol; el Mas de Flix ja es troba incorporat al de Flix; i

Berrús al de Riba-roja. Tots ells segueixen sent considerats com a termes o partides que gaudeixen d'una dependència directa de la Senyoria, que mantenen doncs una certa indentitat en raó del seu passat històric independent; però que segurament per la proximitat a altres termes habitats i al fet que els veïns d'aquells llocs van adquirint les terres d'aquells termes (tot o en bona part), acaben en definitiva incorporant-s'hi. No és dóna el mateix cas amb els termes de la Comanda d'Ascó com Camposines i Gorrapte, o Berrús de la Comanda de Vilalba, que segueixen considerant-se com a independents encara el s. XVIII: El Mas de Flix, l'any 1624 com consta al Capbreu tingut aquell any, és deshabitat i compta amb 2 jurats (un de Flix i altre de la Palma); i a Berrús es designa com a batlle l'any 1717 un veí de Riba-roja, per "no aver-i abitans" (SERRANO, La Pobla, pàg. 257); i finalment s'incorpora a aquell terme de Riba-roja. Al Capbreu de 1787, a Camposines es designa batlle, que serà un dels seus terratinents; i ja a mitjans s. XIX s'integra al terme de la Fatarella. Gorrapte, on el seu terme es reparteix entre terratinents de Vinebre i la Torre de l'Espanyol, però vers l'any 1845 s'incorpora al terme de Vinebre (no sense causar un llarg litigi amb l'Ajuntament de la Torre -SERRANO, La Torre, pàgs. 66 i 67-).

306. Nota 184 de la Primera Part.

307. Hi ha llocs que són sufraganis de les esglésies o Parròquies d'altres: Castelló de Vandellòs; Banyoles ho és de Darmòs; Vall del Molí ho és de Capsanes; i Coll de Balaguer és un despoblat. Però tots ells són governats "por los jurados, Consejo y demas oficiales de dicha villa de Tivissa" i gaudeixen dels mateixos privilegis (LLOBET, ob. cit., fols. 223, 225, 226, 232, 234, i 267).

308. Nota 163 de la Primera Part.

309. FONT refereix que a la penosa repoblació de marcat caràcter defensiu fronterer i militar, segueix altra de restauració massiva de territoris i de creació de nuclis urbans ja en època de pau i estabilitat (ob. cit., II, pàg. 105).

310. Almenys pel que fa a Vinebre, del que desconeixem el moment exacte de la seva creació, com diem és un dels nuclis sarraïns de la Comanda; però al llarg de la seva història es troba amb una vinculació plena o qüasi respecte d'Ascó, tot i constituir-se en Universitat i tenir els seus propis organismes de govern. Però també veurem com el lloc es regeix pel matix ordenament jurídic que Ascó, amb els mateixos drets i deures.

311. És una pràctica que ja observem en documents de la darrerria del s. XII. Un exemple: la donació d'una sínia l'any 1191 que limita "ab oriente in terra de Meçchida, a meridie in terra de Abolfachem (..) intra domus

nostre (del Temple), ab occiduo in via publica, a circio in illa cenia de Açimet, filio de Abolfachem", i unes cases que "sicut terminatur ab oriente in via publica de Açoch, a meridie in domibus de Juceph Carroper, ab occiduo in domibus Juceph Amnalcaçeç, a circio in carrera" (AHN, Comanda d'Ascó, Carpera núm. 636, doc. núm. 2).

312. BONNASIE defineix els "domenges" com a trossos de terra depenents dels grans dominis, que la Senyoria té reservades com a dominicatures ("laborancias" o "domengaduras") (ob. cit., I, pàgs. 213 i 214). I així segueix sent almenys segons un document de 1318 de la Batllia de Miravet en el que el comanador d'aquell mateix lloc estableix per 10 anys a dos sarraïns "quoddam domenge seu parellatam quam habemus et habere debemus in termino Mirabeti" (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 94). D'altra banda a Gandesa l'any 1829 hi trobem una partida del seu terme anomenada dels "Diumenges" (AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 164, fols. 39 i 40).

313. Els ferreginals segons HINOJOSA són termes més reduïts que el mas (ob. cit., pàg. 74); i segons BONNASSIE almenys els s. X i XI constitueixen closos tancats plantats d'arbres i prop dels habitatges i estables (ob. cit., I, pàg. 409). Tanmateix als Capbreus de Flix dels s. XV i XVI hi trobem per exemple un "fferreginal ab un colom" (pot ser un tancat) i "farraginal" que consisteix en un camp de sembrat "de mitga fanequada". Ja segons una escriptura d'acceptació d'herència de 1774 2 germanes de Batea prenen possessió d'una heretat en la que hi ha "torre, friginal, hera de trillar y patio o corral derruido"; segons aquell document concretament pel que fa al ferreginal les hereves per prendre'n possessió "esparcieron tierra" (és probable que sigui un tancat cultivat) (AHT, Protocols Notarials de Batea, Signatura núm. 2605, Caixa núm. 12, fols. 105 a 107).

314. L'expressió d'"heretat" és més aviat tardana, que s'usa equivalent a l'honor i possessió; es refereix a la finca en sí però distingint-la d'altres tipus de finques que mantenen una denominació particular com ara els camps de sembrat, les vinyes i els horts. L'heretat sol al·ludir a finques de major o menor extensió amb cultius d'arbres com oliveres, ametllers, figueres, etc. (normalment al secatiu).

315. Nota 38.

316. Nota 48.

317. Un any després, 1166, ja constatem que el Montcada posseeix uns drets sobre aquell castell (ens hi referim a les pàgs. 533 a 535).

318. Nota 48. També a Balaguer per un privilegi de data indeterminada (anterior a 1268) incorporat als Costums com cap. 14, es declara que seràn "salvi et securi cum omnibus rebus suis" sempre que no siguin

"proditores, bausatores, heretici vel falsatores monete vel criminem lese magestatis".

319. Ens hi hem referit a les pàgs. 435 i ss.

320. FERRO, ob. cit., pàg. 147.

321. En els actes de presa de possessió que coneixem es fa referència indistinta a "vassalls" i "súbdits", o simplement a "súbdits". El mateix FONTANELLA es refereix per igual a vassalls i súbdits i indica que estàn obligats a prestar el servei d'host (ob. cit., IV, XVI, 3). I CANCER recull bàsicament 2 diferències entre tots dos, vassall i súbdit: "Vassallus siquidem qui jurat fidelitatem et fecit obedientiam manualem et prestat homagium, strictus est obligatus; quam subditus simpliciter ratione jurisdictionis"; i "vassallus proprie est qui aliquid in feudum a domino possidet; subditi sunt qui ratione domicilii jurisdictioni alicuius subsunt". I després afirma que "habitatores etiam dicuntur subditi" (ob. cit., III, X, 28, 39, 40 i 42). D'altra banda hem d'indicar que els Costums de Barcelona del s. XIII distingeixen entre "feudatarius" per raó de feu i "rusticus" en tant que posseïdor de terra; però uns i altres són depenents del senyor. Per la seva part, CALASSO assenyala que el vassallatge o "vassaticum" consistia "nel rapporto personale che si stabiliva fra senior e vassus, e importava l'assoggetamento di questo ultimo al primo, senza però memazione alcuna di libertà, e da parte del senior la difesa e il mantenimento del vassus"; aquesta relació "ripeteva antichissime forme germaniche oli cui parlano Cesare e Tacito, dette da quest'ultimo latinamente comitatus"; afegeix que en qualsevol cas es tractava d'un veritable contracte bilateral, i que ja per a donar-li un caràcter d'estabilitat s'introduïa un element real que denomina com "il beneficium", és a dir la concessió de terra per al sosteniment del vassall i per a compensar les càrregues que lliguen aquell amb el seu senyor; finalment acaba afirmant que "il vassallaggio" és una institució típicament germànica, però ja aquell benefici "é una evidente creazione della Chiesa" (ob. cit., pàgs. 72 a 76). En el mateix sentit i distingint el vassallatge i el benefici com elements integrants de la institució feudal, podeu veure ESCUDERO, Curso, pàg. 386.

322. Nota 6.

323. HINOJOSA assenyala que la renda que se satisfieia per l'aprofitament de la terra que es cedia es denominava "census", de naturalesa i quantia determinats pel contracte establert; aquest cens era la càrrega principal que devia satisfer-se al propietari directe, normalment fixat en funció del valor econòmic de la finca, i que solia consistir en una porció dels productes de les collites, o ja d'una prestació especial en el cas de les cases que també es donaven. Segueix indicant que fins a mitjans s. XIII predominen les rendes en espècie consistents en fruits de

la terra: cereals, vi, hortalisses, lli, cànem, etc. i en caps de bestiar; al mateix temps hi havia prestacions pel gaudi dels elements comuns del territori (pastures, llenya, etc.); tots ells devien pagar-se en una data o període de l'any determinat; aquelles que s'establien en espècie també eren immutables al llarg del temps (de vegades es prohibia augmentar-les); i afegeix que quan el cens consistia en una porció de la collita rebia la denominació d'"agrarium" i "terremerita", i els més habituals eran el quart, el cinquè, sisè i el setè, i talment la "tasca" que consistia en l'onzena part (ob. cit., pàgs. 171 a 174). Per la seva part, l'obra justiniana es refereix a la càrrega de "pecunias" o dels "tributorum" imposats en raó de l'establiment emfitèutic (C., 4, 66, 2); i segueix utilitzant l'expressió de "tributo" com a impost o taxa en general, com per exemple quan es refereix als censos de població i on justament també al·ludeix a les persones que per la edat gaudeixen d'alguna exempció per raó d'una "immunitas" concedida (D., 1, 15, 3 i ss). Per la seva part, BONNASSIE es refereix al "censum" com un tribut en espècie (creals, caps de bestiar, carn de porc assecada, etc.); afegeix que la base de la seva percepció és la Parròquia i que la prestació inicialment és fixa per a passar a ser proporcional a les collites o en diners a partir del s. X (ob. cit., I, pàgs. 138 i 219). SALRACH, en la mateixa línia que BONNASSIE, manifesta que el "censum" apareix en documents comtals i episcopals dels s. X i XI definint un contribució pública que se satisfà al comte, als seus agents i a esglésies immunes (La renta, pàg. 52). De fet ja el Codi de Teodosi es refereix al cens com a canon anual a satisfer per la cessió de terres públiques (BROCA, ob. cit., I, pàg. 64). En qualsevol cas el cens és l'element fonamental de tota relació emfitèutica, fins el punt que CANCER acaba afirmant que no es pot parlar de domini directe "sine canone" (ob. cit., I, XII, 20). CARRERAS indica que el cens consisteix en una prestació feudal que el s. XI designa qualsevol classe de tribut rebedor pel senyor feudal, però que després acaba "encarnant" l'idea d'emfitèusi (citant a FONTANELLA, ob. cit., IV, XVIII), i afegeix que es converteix en una prestació en espècie just a causa de la transformació de les prestacions feudals en altres emfitèutiques i dineràries (ob. cit., pàgs. 5 i 48). Malgrat tot, FONTANELLA distingeix entre el cens "reservativo" i l'"emphyteutico": el primer s'estableix quan es transmet la cosa amb el domini directe i l'útil, reservant-se el propietari una simple pensió; i el segon ja es refereix al cas de cessió solament del domini útil amb reserva del directe; sobre el segon afirma que és autoritzat pel dret civil i el canònic, per bé que afegeix que "ab Ecclesia approbatum", i que en tot cas comporta a favor del senyor directe els drets de "dominatione, firma et fatica et aliis iuribus dominicalibus"; assenyala que l'objectiu fonamental de l'emfitèusi és la millora del bé cedit; i finalment indica que la pensió censal pot ser "modica" o "magna", però que en cap cas serà "contra natura" i normalment proporcionada al valor de la cosa (ob. cit., IV, XVIII.I, 1 a 6, 44, 63 i 64). Retornant als autors citats més amunt (nota 285), tots ells coincideixen que la nota essencial característica de l'emfitèusi és el pagament d'un cens, element que a la vegada diferencia l'institució de

l'establiment feudal: en general es concideix en afirmar que que en el contracte feudal s'ha de prestar homenatge i fidelitat, mentre que en l'emfitèusi se satisfà un cens; a això afegeixen que mentre el feu constitueix una cessió gratuïta (benèvola), la cessió emfitèutica és onerosa amb la càrrega d'un canon anual. Per últim hem de dir que les Cartes de la Devesa de Massaluca i de Berrús, de 1294, són els primers i quasi únics documents en els que es fa esment a "çensu seu tributo".

324. HINOJOSA ja es refereix a la cessió dels elements comuns d'un terme, amb la fixació normalment d'un cens (nota anterior). I FONT assenyala que els establiments agraris col·lectius comporten d'una manera més o menys explícita l'interès de restaurar i posar en actiu uns paratges erms, dehabitats o amb poca i insuficient població, i talment amb necessitats de defensa i protecció vers l'exterior; per això la concessió no es limita simplement a la terra a cultivar sinó que comprèn tot un terme i les seves pertinences: aigües, pastures, boscos, selves, pedres, etc. per al seu aprofitament comú (ob. cit., II, pàgs. 184 i 185).

325. Aquest capítol de Miravet és substancialment diferent al corresponent del projecte de Carta de 1615 que és el XII: Disposava un cens de 50 lliures; no incloïa "el guix y tierra de hazer cantaros"; com sigui que la previsió d'aprovar la Carta era per a 1616, s'assenyalava que no els pobladors no podrien tenir les tavernes de vi i oli, ni la carnisseria ni la fleca fins a l'1 de maig d'aquell any atès que la Senyoria les tenia arrendades; i mentre en el projecte s'afirma que malgrat la concessió feta la Senyoria no renuncia al seu "usso proprio como si no se hiziera la presente concession", al cap. 13 definitiu en canvi el gaudi dels emprius es limita al senyor o al seu governador i solament pel que fa a les pastures així com a establir el dret senyorial de poder limitar la caça en els mesos d'abril a juny.

326. Ens referim a allò que es declara en el document de 1205 sovint esmentat, que llista els drets del castlà (nota 112).

327. Nota 308.

328. Nota 31.

329. Veiem com l'any 1302 els cònjuges Berenguer de Montornès i la seva esposa Guillema, habitants de Tortosa, venen al comanador de Miravet una vinya de rasquera de la que en són titulars emfitèutics pel Temple (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 75); el 1303 es fa un conveni entre els cònjuges Joan Altadill i la seva esposa Elisenda i el representant de l'Orde del Temple a Miravet, arran el fet que aquells s'han traslladat a viure al lloc de Banyoles del senyor d'Entença, i a canvi del permís del seu antic senyor, ambdues parts es reparteixen els béns que aquells posseïen a Ginestar, en tot cas els cònjuges seguiràn

posseïnt una sèrie d'immobles que se relacionen amb subjecció al cens corresponent (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 74); d'altra banda podem veure que quan es convoca la celebració dels Capbreus, l'anunci es remet als batlles d'altres viles on hi viuen terratinents del lloc, i en ocasions no pertanyen ni tan sols al mateix Senyoriu (SERRANO: La Torre, pàg. 55 -a la Comanda d'Ascó en hi ha de la Fatarella que és de la Comanda de Vilalba, i de Móra que és de la Baronia d'Entença-, i La Pobla, pàgs. 80 -en aquest lloc hi ha terratinents que són del lloc aragonès de Faió-); i als Capbreus de Flix ja en el de 1400 hi trobem terratinents de la Palma (del mateix Senyoriu) al terme del Mas de Flix, i a partir del de 1511 inclusiu també hi figuren terratinents d'Ascó, de Vinebre, la Torre de l'Espanyol, Margalef i la Bisbal del Priorat. D'altra banda, recordem que els sarraïns de Benissanet, Miravet i Móra es reconeixen com obligats a residir al lloc; en canvi a Ascó no hi estarien d'acord amb la Carta concedida per Ramon Berenguer IV el s. XII, però el mateix hauriem de dir de Flix, i talment de Móra malgrat que en aquest darrer lloc en un Capbreu del s. XIV es declarava que no podien desplaçar-se sota pena de perdre els seus béns.

330. Tenim uns quants exemples d'aquests segles, però no podem dir que sigui un fenomen exclusiu dels mateixos; es tracta en tot cas de l'adquisició d'immobles diversos per part de l'Orde: 1244: S'adquireixen terres d'uns cònjuges aloers al terme d'Ascó (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 7); 1273: Es compren unes cases a Gandesa a uns cònjuges, i sembla que eren emfiteutes (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 49); 1302: Es recuperen uns béns emfiteutics (nota 329); 1330: S'adquireix un hort al terme de Ginestar a una vídua (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 109); 1517: El comanador d'Ascó adquireix varies finques (tenim constància de 9) al terme de Vinebre (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, docs. nùms. 49 i 50).

331. Els fets es produeixen a Flix entre els anys 1721 i 1771; però és un fenomen general a partir de 1720 degut a les bones condicions agrícoles que es donen des de 1720 (VILLAR, Catalunya, III, pàg. 185 i 213).

332. Aquesta prestació pot tenir el seu origen en l'antiga denominada "polls d'estor" que consistia en lliurar un pollastre o una gallina cada any per "alimentar el azor del señor" (HINOJOSA, ob. cit., pàgs. 178 i 179); dret que d'altra banda tindria caràcter feudal havent-se implantat a Sarrià vers l'any 1147 (CARRERAS, ob. cit., pàg. 12). Segons BONNASSIE un tipus de cens per l'establiment d'immobles el s. X consisteix efectivament en aviram o ous, i pel que fa a les gallines solien fixar-se censos d'1 o 2, sense distingir si es referien a terres o habitatges (ob. cit., I, pàg. 220). Malgrat tot també se satisfan gallines o pollastres per terres, però són poques les ocasions en que ho acreditem. D'altra banda, hem vist com els sarraïns satisfan en general uns censos similars als cristians: als dominis

hospitalers solen coincidir les proporcions de fruits per terres, en canvi per cases a Benissanet i Miravet es paguen 2 gallines per casa i mas, mentre que a Ascó els habitatges són exempts; a Flix paguen la desena part dels fruits (mentre els cristians solen satisfer la quinzena o vintena part) i 2 gallines per habitatge; i a la Baronia d'Entença és general la quarta part (quan els cristians paguen la tasca) i també 2 gallines per casa.

333. L'expressió de "tascha" solament la trobem a la Baronia d'Entença, un signe més segurament de l'influència rebuda del Comtat de Barcelona; es tracta d'un tribut equivalent a l'onzena part de la collita (també a Flix s'estableix un cens igual entre d'altres, però mai se li dóna aquella denominació). Segons HINOJOSA la tasca era l'onzena part dels fruits després de descomptat el delme, referint-se als Costums de Girona (ob. cit., pàg. 174); i BONNASSIE assenyala que és una prestació que abunda el s. X, però que deu ser anterior, i que entre els anys 1050 i 1060 és converteix en la imposició típica de l'aparceria, en tot cas representa l'onzena part de la collita (ob. cit., I, pàg. 220, i II, pàg. 258). A Girona les terres que "algu tendra" estan subjectes "a tascha", i estableix que el posseïdor no hi podrà edificar casa ni plantar arbres sense llicència del senyor; després assenyala que la tasca equival a l'onzena part o mesura dels fruits però efectivament: primer es farà el delme, després es fixarà la tasca, a continuació encara es treurà la primícia (que és la meitat del delme -la quinzena part-), i per últim encara es pagarà la "calcatura" que equival a la tasca; i s'acaba indicant que les tasques són "los agrers o los merits" (censos) que es paguen per la terra (I.43 i III.XXXVII). Justament FONTANELLA es refereix a la tasca com una prestació pròpia de la Diòcesis de Girona, fixada "ex consuetudine scripta" i que equival "ad undecimam mensuram" descomptat ja el delme (ob. cit., XX, 1). Per la nostra part, en un document de 1318, d'establiment temporal d'una parellada de terra a la Comanda de Miravet, s'al.ludeix a la tasca com l'onzena part dels fruits que el posseïdor pot retenir de les collites per a llavor ("quod possitis levare et recipere tasquam tantummodo de blado quod ibi seminaveritis") (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 94).

334. Efectivament tot i que ja ens hi referim més endavant, cal que distingim entre els censos com a prestacions tributàries degudes en raó de l'establiment d'unes terres o habitatges, dels delmes i primícies que són altres prestacions inicialment amb una finalitat material religiosa (atendre les necessitats del clergat), tot i que hi acaben participant els senyors inclosos els laics (encara els delmes es descomptem de les collites i dels bestiar que tributen abans de fer les proporcions senyoriales).

335. Per exemple, al Capbreu de Flix de 1400 un veí sarraí que havia estat cadí "mostra una carta publica" segons la qual el senyor l'havia enfranquit de tot tribut "de via sua tan solament", i altre vassall cristià declara que posseeix una casa i terres "franchas e quitias" (sol en un cas

es justifica); i segons un document de 1554, la Ciutat de Barcelona havia reduït els "drets, peytes assensos de diner" (per cases) a tres veïns del lloc per "los serveys avien fets (..), tenint lo carrech y regiment de aquella Baronia" (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 43). També és freqüent que els veïns declarin no estar subjectes a cap cens, o als drets de fadiga i lluíisme, i indicar que no es posseeix cap document que acrediti el benefici en qüestió; però desconeixem quin tractament posterior es deu donar a cada cas.

336. Tanmateix l'"alberg" identifica habitatge dins la vila com direm almenys a Flix i en el Capbreu de 1400; després però passa a identificar construccions equivalents però al camp.

337. Per exemple, en Capbreus dels dominis hospitalers: a Rasquera es declara satisfer una gallina per un "implivium", i a Ginestar mitja tasa d'aigua (s'indica que són construccions fora la vila).

338. AHN: Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 2; i Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 16.

339. Són termes que apareixen profusament als Capbreus de Flix dels s. XV (el primer) i XVI (el segon), indicant un habitatge dins la vila.

340. Per exemple a la Pobla de Massaluca observem que de tots els veïns, al Capbreu de 1606 únicament un paga 2 gallines per unes cases al carrer del Joc, i altre 1 gallina per un portal; però el lloc està habitat per 39 terratinents (SERRANO, La Pobla, pàgs. 81 i 232).

341. SERRANO, Notes, pàgs. 25 i ss.

342. El document es refereix als censos particulars i sembla indicar tot allò que satisfàn els particulars (la notícia ens prové del Capbreu de 1646); encara hauriem d'afegir 7 lliures "de censos" que també li donen els terratinents.

343. Així ho indica el document referit a la nota anterior, però probablement es refereixi solament a alguns terratinents.

344. Potser ens trobem en un cas com el de Gandesa (nota 342).

345. SERRANO, La Torre, pàgs. 241 a 243.

346. SERRANO, La Pobla, pàgs. 81 i 82.

347. Per exemple al Capbreu de 1732 de la Batllia de Miravet únicament es contenen declaracions de particulars a: Ginestar, Benissanet, Gandesa, Corbera, Pobla de Massaluca, Algars, Batea i Salvaterra

(annex a Benissanet); i no hi són tots els terratinents (nota 340). Manquen a llocs com Pinell, Rasquera, Miravet i Mudèfer.

348. La Carta de Benissanet en el seu cap. 3 disposa que els pobladors s'obliguen a satisfer els censos que la Senyoria fixi pel que fa a les cases i terres, i ja en el primer cas no especifica quins seràn; i ja el cap. 10 d'Ascó en canvi estableix els censos de les cases: la de "mano mayor" sous, la de "mediana" 2 i la "menuda, conforme les estara impuesto".

349. Nota 338.

350. AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 6.

351. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 54. I la mateixa prestació de pa i vi apareix com a part del preu de venda d'unes terres l'any 1244 ("pro CCCLX solidis iacchensium bone monete curribile (..), pani et vino, quos a vobis habuimus et recipimus") (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 7).

352. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 60.

353. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 72.

354. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263, annexos al doc. núm. 4.1 (i una còpia a la mateixa Caixa, talment annexos al doc. núm. 4.3).

355. Notes 332, 336, 337, 340 i 348. D'altra banda pel que fa al tribut d'una tassa d'aigua, CARRERAS s'hi refereix i assenyala que equivalia a una renda insignificant (ob. cit., pàg. 23).

356. Aquesta circumstància no es dona als dominis hospitalers, o almenys no és habitual (exceptats alguns Capbreus del s. XVIII -notes 340 i 347-).

357. Nota 333.

358. Suposem que el quart de pa es refereix a cereals.

359. Nota 213.

360. Terços, quarts i cinquenes són participacions en la producció que s'obté (nota 323). Pel que fa a les questes i toltes, BONNASSIE indica que són prestacions que el mateix senyor o els seus agents prenen directament quan els hi sembla sobre les reserves d'aliments dels habitants de la castellania, però que aviat es converteixen en anuals (ob. cit., II, pàg. 55). Per la nostra part no tenim constància posterior de que els senyors de Flix percebeixen questes ni toltes (o almenys no ens

consten aquestes denominacions); en canvi a la Baronia d'Entença se satisfan aquestes anuals i en diners però col·lectives per part de les Universitats (pàg. 669), i a més cobren els censos corresponents pels béns immobles cedits.

361. Però no s'usa la denominació de tasca, com sí ocorre a la Baronia d'Entença (nota 333).

362. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 25.

363. Així ho expressa FERRO, ob. cit., pàg. 143 i nota 31. Tanmateix per exemple FONTANELLA insisteix en la doble naturalesa dels delmes "de iure naturali et divino", exposa llargament la discussió que al respecte mantenien els teòlegs i els canonistes i que a manera de resum es basa en els extrems següents: en tant que la seva finalitat és la de conseguir els aliments necessaris per mantenir el clergat (encarregat de l'administració espiritual dels laics) es considera que tenen el seu origen en el dret natural i en el diví; i ja que els delmes i les primícies constitueixen una participació en la producció dels laics, tal proporció la fixa la llei humana i la pontifícia (el dret positiu); es remet al Concili de Letrà que disposa que aquells conceptes s'han de satisfer "ex lege divina et loci consuetudine approbata", i d'altra banda indica que se satisfan "de predialibus loquor, non de personalibus que in hoc Principatu non sunt in usu nec vix in toto orbe christiano" (ob. cit., IV, XIX.VII, 1, 2, 3, 8 i 10). CANCER per la seva part afirma que segons dret comú els (senyors) laics no poden exigir delmes, però que a Catalunya no és així, i que "per laicos licite possidentur ex concessione Summi Pontificis Urbani II et aliorum" ("seculares nobiles et alios de genere militari"); després afegeix: que a Catalunya prescriu el dret per "indulto" del papa; que també és costum del país que el laic "libere" reull els fruits per sí sol sense testimonis i després ell mateix paga els delmes; que el delme es pot reduir de la dècima part a la vigèssima o altra proporció, però que es paguen de tot allò que es cultiva i que constitueix una obligació que es transmet amb l'alienació de la finca; i per últim destaquem com malgrat l'exposat l'autor (referint-se a un litigi d'Alcanar) manifesta que els delmes s'han de pagar dels fruits afectats segons concòrdia feta al·fecte, de manera que no se satisfàn dels fruits que no consten expressament en el document o bé que són eximits (ob. cit., I, XXIII, 1, 2, 6, 9, 12, 13, 17, 18, 33 i 34). D'altra banda, veiem com a Perpinyà el mateix text dels seus Costums incorpora un total de 10 Usatges en els que s'assenyala que els veïns del lloc no estan obligats a satisfer delmes ni primícies; podem veure com l'Usatge IX disposa: "Item, est consuetudo quod homines Perpinyani consueverunt omni tempore congregare sua expleta in quibuscumque termini, ea habuerint in una area, et ibidem solvere terremerita et jura dominis, nec non decimam et primiciam". També s'hi refereixen els Furs de València (4, 24); en aquest cas Jaume I resol els conflictes existents entre el bisbe i el clergat de València i els ciutadans i fixa els delmes i primícies a

satisfereix tant pel que a fruits de la terra com per bestiar, en casos es declara que no s'ha de donar res, i talment unes vegades es dóna una proporció i en altres una suma de diners. D'altra banda, coneixem que l'any 1263 el bisbe de Tortosa reclama els delmes dels ramats dels jueus d'Ascó (nota 224 de la Tercera part).

364. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 33.

365. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 68.

366. COT, La barca, pàg. 21.

367. LLOBET, ob. cit., fol. 224. Suposem que és la norma general a tota la Baronia.

368. AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Signatura núm. 2907, Caixa núm. 1, fols. 1 a 4. D'altra banda FONTANELLA afirma: "Item, nunquid possit quicquam consuetudo solvendi decimam in grano contra dominum pretendentem eam solvendam in manipulis et in garba" (ob. cit., IV, XIX.VII, 2).

369. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, doc. núm. 56.1.

370. Nota 93 de la Primera Part.

371. Nota 94 de la Primera Part.

372. Posseïm un document de la Parròquia de Vilalba sense data, però aproximadament de la darrereria del s. XVII o de la primeria del XVIII, on el rector refereix tots els drets que percep: delmes, almoines, rendes, i allò que cobra pels diferents oficis religiosos que se celebren en festivitats, enterrament i batejos. En tot cas el document relaciona amplament allò que se li paga: Per donar l'extremaunció, segons sigui de dia o de nit; per les cerimònies funeràries i el ritual que se segueix (distingeix si el difunt és una persona adulta o un "albat", i les pregàries i ritus que inclou la tarifa, allò que es paga per si es vol celebrar vespres); pels batejos, on s'han de pagar les tarifes mínimes que s'indiquen, a càrrec dels padrins; segueix una molt llarga llista de les festivitats religioses que se celebren mes a mes al llarg de l'any, la major part "decretades" i altres de populars; aquestes cerimònies inclouen diversos ritus, càntics i processons determinats, tot a càrrec de les Confraries o de la mateixa Universitat (APV, Secció Delmes, doc. solt). D'altra banda, a Girona, els seus Costums al.ludeixen als serveis que "prenen" les esglésies parroquials als masos del Bisbat (per "manjas he obligations e sepultures") (cap. I.I).

373. El document fa referència al costum de Tortosa per a fonamentar la cessió del cinquè que li correspondria sobre allò que pugués percebre el

rei, si efectivament se reservava els drets de lleuda. Peròensem que pròpiament aquella cinquena part a la que s'al.ludeix té la seva causa en els pactes que concerten el comte de Barcelona i el Temple l'any 1143 sobre la col.laboració d'aquell Orde en la reconquesta i allò que percebria de les terres conquerides, que és justament de la cinquena part (nota 83).

374. Nota 372. El rector denuncia que molts terratinents prefereixen "deyxar (...) per los camps" les olives i la verema, sense avisar; denuncia que tals fets són contraris a "tota consiensa", i ja per a poder solventar-ho explica que el cambrer de la Seu de Tortosa havia arribat (any 1685) a un acord amb la Universitat pel que es reduïa el delme de les olives a la dotzena part i el de la verema a la tretzena, però a canvi de que els terratinents s'obliguessin a dur ells mateixos i francament els delme al molí o als trulls.

375. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 51.

376. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 55.

377. En les pàgs. 812 a 823 ens referim als drets que satisfan els vassalls dels Senyorijs a l'Església i al seu clergat, i les rendes que aquells n'obtenen (diferents als delmes i primícies -vegeu la nota 372-).

378. Quant a Horta la notícia ens prové d'una sentència de la Reial Audiència de 1690, un exemplar de la qual es troba a l'AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8289.1, doc. núm. 5.1; i pel que fa a Gandesa el seu document es troba a l'AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 46. Recordem que la fixació dels delmes i primícies era un qüestió que corresponia fer-se per llei humana i a sancionar en tot cas pel pontífex (nota 363).

379. Així ocorre a les Cartes de població de Vilalba de 1224, i de Gandesola de 1248, per exemple.

380. SERRANO, La Torre, pàgs. 35 a 37.

381. Nota 378.

382. Nota 372.

383. La notícia és de 1755 (AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8332, doc. núm. 19).

384. És una dada de 1570 (SERRANO, La Pobla, pàg. 259).

385. Tercera Part, pàg. 3055 i la seva nota 224.

386. Els casos d'Horta (1260) i Gandesa (1268) no deuen ser aïllats (nota 378), doncs les Cartes de Pinyeres (1280) i Algars (1281) fan esment a altres pactes concrets pel que fa a aquell terme d'Algars.

387. Més endavant ens referim a la figura del batlle com a representant senyorial al lloc, i en destaquem justament els seus orígens com a oficial patrimonial, funcions que manté en el decurs dels segles.

388. I quant a la Batllia de Miravet, justament vers l'any 1748 es produeix un conflicte entre el batlle i el rector de la Pobla de Masaluca sobre la recaptació dels delmes: el pàrroc vol recaptar ell els seus drets i estalviar-se els costos del batlle; l'afer s'acaba plantejant davant l'Assemblea del Gran Priorat de l'Hospital i el castellà d'Amposta informa que a la Batllia de Miravet per costum immemorial la recaptació la realitza el batlle i que per tal concepte en percep l'onzena part sempre abans de separar els drets senyorials i episcopals (SERRANO, La Pobla, pàg. 175). Sobre Vilalba el 1719 s'arrenda la Comanda amb inclusió dels delmes, però l'arrendatari ha de satisfer justament aquell onzè als batlles i sots-batlles de Vilalba i la Fatarella (ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670).

389. Aquella denominació de "tacha" ens recorda la "tasca" (nota 333).

390. Notes 372 i 388.

391. Nota 378.

392. Així ocorre almenys en el Capbreu de 1732.

393. Breus referències es troben a l'AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8477.1.

394. És probable que es tracti de l'antic lloc de la Vall de Batea, que rebia Carta de població l'any 1244 (segons el Capbreu de 1732 els límits són el camí vell de Favara, el terme del Mas de Geroni Perera, la Creu de la Vall, i la carrera de'n Rova, pujant pr la muntanya vers Massaluca i per la Vall de Boravall fins "Pucho!" i Mas de Sunyer; i la Carta de 1244 almenys al.ludeix a aquell "camino vetulo" de Favara i a la fita de Massaluca). Això no obstant, el 1765 trobem la partida de la "Val de Batea" en terme de Nonasp, i recordem que l'any 1244 s'indica que fins aleshores aquella Vall l'havien posseït veïns d'aquella població aragonesa (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2596, Caixa núm. 3, fol. 6).

395. Reiterem allò exposat a la nota 386; la disposició de 1224 devia respondre a un privilegi de l'esglèsia d'Ascó que a la vegada era centre de la Comanda, i ja quan el Bisbat posseeix esglèsia pròpia al lloc aleshores els drets del rector d'Ascó passen al de la mateixa Vilalba (desconeixem

el moment en què el Bisbat instal·la Parròquia al lloc, doncs justament a la Carta de 1224 se la reservava el mateix Temple).

396. Malgrat pertànyer a la Comanda d'Ascó, a Camposines se segueix el sistema d'Horta i el d'alguns llocs de la Batllia de Miravet com Gandesa; tampoc coincideix amb el sistema de la Fatarella, lloc al que finalment s'incorporarà aquell terme.

397. Nota 388.

398. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2598, Caixa núm. 5. D'altra banda, i almenys el 1761 trobem a Batea un "dezmero mayor" encarregat de la recaptació dels delmes en representació del Cler i Parròquia del lloc, i així mateix un arrendatari dels drets (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2605, Caixa núm. 12, fols. 76 i 77).

399. Nota 372.

400. Aquesta prestació pot tenir el seu origen en les antigues de "pernas de carn salada" o de "scanal de porc", consistents en el lliurament de pernils (HINOJOSA, ob. cit., pàg. 180), tot i que el preambul del codi de Costums de 1308 assenyala que el senyor no exigirà entre altres el dret de "perna".

401. En tot cas no és una zona que destaquï especialment per l'activitat ramadera, si tenim en compte la poca o escassa atenció que se li dedica en la documentació al nostre abast; creiem que amb algunes excepcions, normalment es tracta de ramaderia domèstica. A part, veiem com els sarraïns de Benissanet, Miravet, Flix i Móra satisfan la "çadegua" o tribut pel bestiar i les abelles (normalment una suma de diners per cap i eixam).

402. Segons HINOJOSA la institució de monopolis "no tuvo carácter tutelar, sino fiscal en su origen y en todo el curso de su duración"; en tot cas afirma que era un recurs arbitrat pel senyor i necessari per a la subsistència del senyoriu en els primers temps (ob. cit., pàg. 125). Malgrat tot, el mateix HINOJOSA i FERRO es refereixen justament a la legalitat de tal facultat: El primer es refereix a una consulta que recull SOCARRATS i que va fer el senyor de Castellet a un jurista barcelonès sobre si podia establir el monopoli de la carnisseria en el seu castell; l'autor segueix explicant que la resposta del jurista fou negativa doncs afirmava que ni que el senyor tingués la plena jurisdicció al lloc i ni que el mateix rei l'autoritzès, tals monopolis (amb el dret de forçar els vassalls a usar-los) eren contraris a les Constitucions de Catalunya que reconeixien a tots la llibertat de comprar i vendre sense cap obstacle i talment de treure llurs mercaderies del país (ob. cit., pàg. 129); i FERRO per la seva part al·ludeix a les discussions doctrinals i jurisdiccionals llargament suscidades sobre la facultat dels barons de posar molins i forns "de

destret" on els súbdits haguessin d'anar a moldre i coure el pa, així com la de concedir amb caràcter exclusiu l'explotació de fleques, tavernes i carnisseries. Continua l'autor indicant que la doctrina i la jurisprudència resolgueren la qüestió negativament atès allò que disposen les lleis contingudes en el Títol XII del Llibre IV de la Compilació catalana, segons les quals regia el principi de lliure comerç, si bé es podrà admetre el "destret" per concessió especial (per a sol·licitud de la comunitat afectada), pacte o prescripció. De la mateixa manera els barons no podrien vendre els seus productes, llevat pel que fa al vi en qual cas mantenia la seva facultat de prohibir-ne la venda als vassalls per a poder vendre el propi (i per costum general del Principat) (ob. cit., pàg. 142). FONT també es refereix als monopolis senyorials, però com a serveis que d'una manera més o menys restringida es van cedint als pobladors, citants exemples des del s. XII (sobre ferreries, hostals, teuleries, etc.) (Orígenes, pàgs. 182 i ss.). Malgrat tot, a la nostra zona, tot i que les Universitats com veurem van assumint la gestió dels diferents serveis per bé que no ocorre per igual a tots els llocs, els senyors segueixen mantenint els seus monopolis i talment la facultat d'autoritzar-ne l'instal·lació privada dels serveis en qüestió; tampoc coneixem que els vassalls s'hi rebel·lin. I d'altra banda veiem com la Ciutat de Barcelona l'any 1616 hi ven el seu blat, que l'adquireix la Universitat (354 quarteres), bé que no sabem si es tracta d'una imposició (la notícia ens la dona l'acta estesa el 1624 que acredita el pagament parcial de l'import adeutat per aquella adquisició -AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 64-). Per la seva part, FONTANELLA es refereix als serveis de molins, forns, notaria i escrivania, i a la ferreria "de districtu", indicant que són senyorials i que a ells hi han d'acudir els vassalls; afegeix que aquella obligació és general, i que si algú al·lega estar-ne exempt ho ha d'acreditar degudament (ob. cit., IV, XVII, 5 i 6). I CANCER per exemple manifesta: que el senyor pot "cogere" els seus súbdits per a anar als molins i forns senyorials; que en tot cas per costum immemorial els súbdits poden vendre lliurement el seu pa, vi i carn (afirma que és un dret irrevocable; en tot cas afegeix efectivament que no es pot prohibir el comerç entre els vassalls, i que sols per cas de pública necessitat i justa utilitat el senyor podria prohibir que es treguin del districte determinats productes per a vendre (ob. cit., III, XIII, 202, 207, 256, 259 i 261).

403. La dada l'obtenim del Capbreu d'Ascó de 1606, i considerem que la mateixa norma regeix arreu; el document també indica que si el senyor no compleix amb aquelles condicions, aleshores els vassalls podran anar "en altre forn (..) a coneguda del balle" (sota pena de 5 sous a pagar al comanador o als seus forners). En qualsevol cas el forn al que ens referim era l'antic de la Universitat dels cristians nous d'Ascó, mentre que la dels cristians vells en posseïa un altre a cens de 3 lliures l'any. A Tortosa tothom pot tenir forns a casa seva, i els forners estan obligats a coure un mínim de 30 pans cada ún (i els permet de fer altres forns de "calç a fer, (..) de rajoles, teules o algepç, axi a sos ops com a ops d'altre"

-CT., 1, 1, 8, 9, 13, 1 i 3-). A Perpinyà els veïns poden instal·lar forns, coure pa i vendre'l lliurement; però "fleccariis et panetariis" han de fer pans "bonos (..) et legitimos" d'acord la qualitat del blat i la farina (sota l'única pena de perdre el pa) (caps. 37, 38 i 46).

404. En un contracte d'establiment d'una casa a Gandesa, i l'immoble afronta "ex duabus partibus in ffurno ville" (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 54).

405. SERRANO, La Pobla, pàg. 30.

406. SERRANO, La Torre, pàgs. 67 i 68. El 1851 aquell forn passa als fons de "Bienes Nacionales", i el 1859 és subhastat i venut a uns particulars del lloc (AP de M. Veà, doc. núm. 11).

407. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 50.

408. AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8332, doc. núm. 8.

409. Nota 112.

410. Nota 203.

411. PALET, ob. cit., pàg. 57.

412. En un plec de condicions per a l'arrendament dels béns de la Baronia de 1534 i en un inventari dels seus béns es fa referència solament a un forn, però en un contracte d'arrendament de 1593 se n'inclouen 2 (AHCB, Consellers XII, Lligalls núms.: 5, doc. núm. 17; i 7 bis, docs. núms. 53 i 54).

413. El 25 d'octubre de 1618 se subhasten i adjudiquen les obres de reparació dels dos forns de pa, per un pressupost de 500 lliures; talment els posseeix els anys 1700 i 1704 (AHCB, Consellers XII, Lligalls núms.: 5, doc. núm. 7; i 7 bis, doc. núm. 56 i 69).

414. És un document sense data, però apareix en una llista de notes que rep el títol de "Memoria sie de les coses que demane lo procurador de mossen Francesch de Sent Climent al comprador de Fflix, de la Palma e del Mas de Fflix" (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 4).

415. També en aquest cas obtenim la informació del Capbreu d'Ascó de 1606 (nota 403). Com a regla general els vassalls estan obligats a anar a moldre als molins senyorials a canvi d'una prestació normalment en espècie del mateix producte que es va a moldre. HINOJOSA afirma que aquella obligació acaba sent "odiosa e insoportable para el labrador, privado de la libertad de llevar su grano donde se le moliese mejor y más

barato", i després indica que no sembla molt freqüent que els senyors explotessin pel seu compte els molins (ob. cit., pàgs. 126 i 127). Tanmateix a la nostra zona almenys en alguns dominis hospitalers veiem que la Senyoria es reserva l'explotació dels molins i dels forns encara el s. XVIII. A Tortosa es regulen també els drets del molí: els moliners han de cobrar una vintena part d'allò que molen, i han de tornar al veí la farina del seu blat (CT., 9, 13, 2 i 4). I talment s'hi refereix el codi de Lleida als caps. 75 i 76 (es prohibeix moldre els dissabtes i s'estableix com ha de ser el "caminallum molendini"). I a Girona els veïns són lliures d'anar a moldre a qualsevol molí, excepte els "forneriis, flaqueriis et iudeys" que ho han de fer als molins règis" (III.LVII). A part, i sobre els molins fariners poden veure el treball BOLÓS i NUET, que situen els seus precedents més remots a l'antiguitat, i assenyalen que els primers testimonis documentals catalans daten del s. IX; això no obstant, afirmen que es difondrien per la Península durant l'època visigòtica, i que acabarien sent un element comú en tot poble i grup de masos (Els molins, pàgs. 15 i ss.).

416. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 55.

417. Nota 16.

418. Nota 19.

419. Nota anterior.

420. SERRANO, La Pobla, pàgs. 66 i 67.

421. SERRANO, ob. cit., pàg. 159.

422. Nota 30.

423. La Universitat del lloc demana que els seus veïns siguin eximits del deure d'anar a moldre i sedassar al molí d'Ascó pels greus perjudicis que els causa haver de travessar el riu (amb perill per la gent d'ofegar-se o de que els sacs de gra hi caiguin i es perdin), i es refereixen als actes d'homenatge tinguts al lloc el 1348 on s'especifica que el molí haurà d'estar instal·lat a la vora del riu propera al lloc i no a l'altre costat; el comanador rebutja la petició dels seus vassalls; finalment la Reial Audiència de Barcelona accedeix a la sol·licitud de la Universitat i disposa el següent: que el comanador devia donar llibertat als seus vassalls d'adreçar-se a altres molins de l'Orde evitant aquells perjudicis, i en cas de que no n'hi haguessin aleshores la Senyoria en deuria edificar un conforme s'indicava en aquells actes de 1348 (SERRANO, La Torre, pàgs. 41 a 45).

424. No sabem com es resol finalment el conflicte exposat a la nota anterior, però efectivament vers el 1766 hi ha un molí d'oli que és i

gestiona la mateixa Universitat; i a la darrerria del s. XVIII s'arrenda el seu servei (SERRANO, ob. cit., pàgs. 126 a 133).

425. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 24.

426. AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm, 8332; doc. núm. 8. Els molins de sansa apareixen a la nostra zona en aquest s. XVIII, i actes com el de Riba-roja es deuen produir en relació als altres llocs.

427. Nota 112.

428. ROMERO, El señorío, pàgs. 534 i 535, i doc. núm. 9 pàg. 576.

429. Nota 366.

430. Nota 207 de la Primera Part.

431. ACA, Registre de Cancelleria núm. 3375, fols. 37 i 38.

432. La dada es deu referir a tot el que es recapta al terme; però en el Capbreu de 1732 s'informa que el servei el tenen franc.

433. SERRANO, ob. cit., pàgs. 26 i 27.

434. SERRANO, ob. cit., pàgs. 61 a 63.

435. COT, ob. cit., pàg. 16.

436. COT dedica un treball a la de Móra sovint citat en aquest nostre, titulat La barca de Móra d'Ebre i el seu entorn; concretament a la pàg. 17 es refereix a la de Garcia, i a la 20 aporta una dada de l'any 1772 sobre la de Móra.

437. COT, ob. cit., pàgs. 20 i 21.

438. S'està referint a la Universitat de cristians i sarraïns; a més i solament la comunitat sarraïna ha de pagar com veiem un tribut anual fixo de barcatge (diferent dels drets que se satisfàn pel seu ús o de passatge).

439. COT, ob. cit., pàgs. 48 i 49.

440. Justament en un memorial previ a la formalització del contracte de venda de la Baronia a la Ciutat de Barcelona (nota 414), el venedor demana entre altres coses: "Que com los homens del loch de Lardacans sien franchs de barcatge per concessio feta per mossen Ffrancesch, a tots temps que aquella gracia stigua en sa força e valor"; i "que'ls platia de fer franch perpetuament del dret de barcatge tota vegada que mossen

Ffrancesch, sos fills e lurs muyllers e ses compayes per aquella e tots los lurs successors, axi cavalliat com a peu e ab carregues e sens carregues".

441. El s. XVI solament apareix una barca senyorial, i d'ella tenim algunes notícies: s'inclou en uns contractes d'arrendament de la Baronia de 1534 i 1593 inclouen la barca de pas, i l'any 1552 figura en un inventari de béns de la Baronia; ja en altre arrendament de 1700 s'exclou (AHCB, Consellers XII, Ligall núm. 7 bis, doc. núm. 17, 54, 55 i 56).

442. Els caps. 32 de Miravet i XXXI de la Torre de l'Espanyol disposen: "Item, los dits senyors atorguen que'ls homens dels lochs puxen a lur volentat ordenar carnicies o (e) tenir carniceries e taules en qualque lochs dins la vila a ells plaura". Pel que fa a altres codis: a Lleida, de manera semblant a aquells 2 codis, segons el cap. 44 els senyors donen als veïns la "carnicerie per franchum alodium ad usum tantum macelli a celo usque in abissum", podent-ho ubicar on vulguin de la ciutat; a Perpinyà el cap. 55 disposa que el senyor no pot "mutare macellum", i ja els 47 i 48 disposen que no es deixi la carn ni el peix "fetidos" dins del lloc i que les carns "morticinas nemo debet ponere nec vendere, nisi in tabulis que adherent loco ubi venditur oleum"; a Tortosa s'hi dedica la rúb. 16 del Llib. 9, sota el títol "De carnicers e de pescadors" ordenant els llocs de venda dels diversos tipus de carn i peixos; i el codi rossellonès es refereix en el seu cap. XXVII del codi ressellonès es refereix als "carnisseres de barons" als que s'obliga a tenir els pesos ordenats i segons els preus aprovats per la Cúria de Perpinyà, i el LXXIV disposa que el veguer ha de donar llicència a aquells carnisers i altres per a poder "tallar e vendre anyells per tota la Vegueria".

443. Aquesta declaració fa dubtar de la veritable eficàcia d'aquell cap. 32 dels Costums de Miravet: es concedia la facultat de tenir carnicer i llocs de venda de carn, i de fet entenem que s'establia francament sense cap càrrega. Aquella manifestació no contradiu efectivament aquell capítol en tant que la carnisseria pot ser de titularitat municipal i el carnicer ser designat per la Universitat; però malgrat la franquesa que semblava atorgar-se, resulta que tal concessió està gravada amb la prestació indicada o que s'hagi concertat amb posterioritat, o potser l'escorxador (o carnisseria) és finalment senyorial i que per aquella raó s'establís tal tributació.

444. Aquesta norma ja es recollia en el Capbreu de 1495 pel que fa a Miravet i quan la comunitat era sarraïna; en tot cas havia estat aprovada de comú acord "per lo senyor e per los prohomens" del lloc. D'altra banda hem de dir que probablement aquesta norma també s'apliqui a Benissanet (sarraïna) i a Ginestar i Rasquera (cristians) atès que aquella disposició es recull en el llistat corresponent als drets de corredoria que

se satisfien a Miravet, i els altres llocs declaren estar subjectes a les mateixes normes.

445. De l'any 1520 ens referim als Ordenaments que publica BIARNES, Ordenaments de la vila d'Ascó del 1520, i que es refereixen a aquells establiments com veurem en tractar de les facultats de la Universitat; i pel que fa al conveni de 1562 el citem a la nota 256.

446. Els jurats afegeixen que la posseeixen des de temps immemorial i que no està obligats a imposar cap càrrec al carnicer al que s'arrendi el servei; i a aquesta afirmació el comanador recorda que en tot cas si ell precisa carn de moltó i no en hi ha, aleshores el carnicer li haurà de donar "gallines pelades".

447. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 67.

448. A Horta en ocasions s'usa la mateixa expressió de "cosa grossa", i en altres ja s'esmenta el "carnero o lechon".

449. HINOJOSA indica que un dels monopolis més habituals i que normalment es reserva el senyor era la "fragua (fabrica) en que el payés había de componer sus aperos de labor"; afegeix que com a indemnització per aquell servei els pagesos estaven obligats a un canon anual ordinàriament en espècie, que es denominava en llatí "locedum" o "locidum" i en català "llosol" o "losou". Després cita documents de 1205, 1236 i 1311, i aquell dret consisteix en una mesura d'ordi o una bota de vi (ob. cit., pàgs. 125 i 126, i nota 146). D'altra banda, veiem com els sarraïns dels dominis d'Ascó, Miravet i Flix satisfan el tribut denominat "sofra" consistent en una suma de diners a pagar segons es tingui bestiar per a llaurar o no: 12 sous qui en té i 10 qui no (notes 304, 316 i 338 de la Tercera Part).

450. Malgrat pertànyer a la Batllia de Miravet, a la Pobla se satisfà el mateix tribut que a Horta, excepte pel que fa a l'"exader" que en aquella altra Comanda paga 2 almuts i mig. D'altra banda, pel que fa als sarraïns el llòssol té una taxa equivalent que sol rebre la denominació de sofrà, que se satisfà en diners: a Benissanet, Miravet, Ascó i Flix és en funció de que es tingui bestiar de llaurar o no, i en el primer cas és paguen 12 sous mentre que en el segon donen 10 sous; però a Móra sota el mateix concepte la comunitat paga cada anys la suma de 450 sous. També els sarraïns de Benissanet i Miravet han de lliurar al senyor una certa quantitat de llenya l'any en raó del bestiar de llaurar: una càrrega si tenen bestiar "pro ferrendo", i un feix qui no en té.

451. Supoem que aquestes mesures són aquelles a les que es refereix la Carta de població de Vilalba de 1224 i que d'acord amb la mateixa també havien de satisfer-se en aquell lloc.

452. Tanmateix i malgrat allò indicat a la nota anterior, els tributs que satisfàn els de Vilalba el s. XVI són diferents als d'Horta: aquells paguen el doble.

453. Notes 112 i 450.

454. PALET, ob. cit., pàg. 50.

455. AHCB, Consellers XII Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 25 (nota 450).

456. SERRANO, La Pobla, pàg. 155.

457. Nota anterior (però justament aquell any no s'aconsegueix arrendar-la, i és probable que es desisteixi de la seva instal·lació perquè no en tenim més constància). Tanmateix, pot ser que el comerç de l'aiguardent acabi privatitzant-se, o sent-ho en la majoria dels casos; així veiem com per exemple a Vinebre el 1778, l'Ajuntament autoritza a Josep d'Ossó Català a construir un aqueducte per a abocar les "vinases" de la seva fàbrica d'aiguardent al riu Ebre (AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Sig. núm. 2908, Caixa núm. 2, fols. 147 i 148).

458. Nota 445; i les notícies sobre arrendaments a particulars ens provenen de les declaracions que recull el Capbreu de 1607 (diguem que els arrendataris són dos mercaders d'origen sarraí ja convertits: Joan Abencomeix i Jaume Aramunt Ferrer).

459. SERRANO, La Torre, pàgs. 127 a 133.

460. La referència apareix en una Sentència de la Reial Audiència de 2 de juny de 1570, dictada en un litigi sobre diverses qüestions municipals (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 61).

461. Nota 80.

462. Nota 295 de la Primera Part.

463. Malgrat tot, a Flix hi trobem mesures que coincideixen amb les d'Horta i Vilalba; i a la Palma altres de Lleida i de Prades (nota anterior).

464. Pel que fa a la influència dels pesos i mesures de Lleida, vegeu la nota 461. Quant aquella mesura de Tortosa la trobem en uns documents dels anys 1275 i 1312 i constitueixen casos excepcionals atès que s'usa per a indicar la superfície de les finques cosa no habitual en els

documents similars; podem veure'n un cas: "habet de longitudine LX canas ad mensuram Dertuse, et de amplitudine in capite inferiori XX canas et in capite posteriori XIII canas ad dictam mensuram" (apuntem que es tracta de 3 establiments fets a sarraïns -AHN, Batllia de Miravet, Carpetes núm. 609, doc. núm. 50, i núm. 610, docs. núms. 81 i 85-). Respecte a altres llocs: a Lleida són varis els capítols que es refereixen als pesos i mesures, així tenim el 66 (sobre el pes del pa i les balances a usar), el 70 (que la sal es pesi com la civada), el 72 (sobre mesures de ferro), el 85 (del pes de la llana), i el 96 (alnes); a Tortosa la rúb. 15 del Llib. 9 s'ocupa dels pesos i mesures vigents al lloc i el seu terme i fixa les equivalències (sobre Flix vegeu nota 463); segons el codi de Perpinyà, els seus veïns poden tenir mesures i pesos pel vi i el blat, l'oli i altres productes i vendre'n a casa seva, però no se'ls permet tenir "quintale" en qual cas el pes és del senyor; ja a Perpinyà i tot el Rossellò regeixen els mateixos pesos (i segurament també les mesures) (nota 442).

465. Ocorre en Capbreus posteriors com els d'Ascó de 1607 i de Miravet de 1606. En el primer cas justament els jurats d'Ascó i en referència als censos que paguen pel raïm, manifesten que s'han de satisfer amb la rova vella i no la nova vigent que estableixen aquelles Corts de Montsó de 1585 (afegeixen que han demanat aclariment per tal que no els "sia causat perjuhi algu ni se'l s diminuesca son dret").

466. Nota 445.

467. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, doc. núm. 11.

468. En aquell moment resulta que els batlles de Vilalba i la Fatarella exerceixen el dret senyorial de fadiga i retenen tots els béns que es posen a la venda; però finalment (els antics dominis del Temple encara es troben sota d'administració règia), el rei ordena al seu administrador (Bernat de Valls) que es procedeixi com en temps dels cavallers templers i les vendes es practiquin segons l'antic procediment de licitació i que s'adjudiquin al particular més donant (ACA, Registre de Cancelleria núm. 155, fol. 80).

469. AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 12.

470. Notes 104, 106 i 107 de la Segona Part.

471. El cap. 68 del codi de la Batllia disposa: "Item, que'ls sags o corredors qui vendran les coses no agen part ni puxen a si aturar neguna cosa que venen. E ço que per lur man sera venut agen II diners per lliura. E ço que sera cridat per ells e no venut, e si es la cosa de preu de C sous o menys, age IIII diners; e si es de C sous ansus quantque sie, age XII diners; e aço del sien e de moble estie segons que es acostumat". I els caps. 84 i 90 d'aquelles Cartes de Berissanet i Miravet en termes similars

estableixen: "Item, se ordena que el corredor tenga de salario en lo que vendiere dos dineros por libra; si empero no se vendiere la cosa, en tal caso si lo que queria vender vale cien sueldos o menos tenga de salario ocho dineros, y si valiere de cien sueldos arriba un dinero por libra". El 1319 es fixava un salari de 2 diners per lliura en tot allò que es venguès, i es manté en aquelles Cartes; les diferències es troben en allò que es refereix al cas de que el bé o cosa no es vengui: el codi antic fixava una taxa de 4 diners si el valor de la cosa era de 100 sous o menys, i de 12 si era de més de 100 sous; però les Cartes disposen un salari de 8 diners si la cosa val 100 o menys sous, i d'1 diner per lliura si la seva vàlua és superior. Les diferències doncs són mínimes, més aviat obeïrien a una actualització salarial. D'altra banda a Lleida, el seu cap. 94 sobre "De corredoribus" estableix que els corredors en el seu ofici han de ser fidels, i han de percebre 2 diners per lliura en tot allò que venen, exceptats els casos de "equo" (2 sous), de "mulo et roncino" (12 diners entre ambdues parts), i de "asino vel asina" (4 diners); ja el cap. 100 es refereix als saigs que no poden cobrar res "pro suo labore" als veïns de la ciutat, i si és que han de desplaçar-se fora aleshores es disposa que "componat modeste cum eis hoc qui mitit eos". A Tortosa el seu codi s'ocupa del corredor a la rúb. 10 del Llib. 9, i a grans trets: exigeix lleialtat en l'exercici de l'ofici; que ha de doanr fermances suficients per allò que reben per a vendre; han de "cridar" les coses i béns la venda dels quals se'ls confia; tot ciutadà i habitant de Tortosa i els seus termes pot exercir de corredor lliurement, havent d'acudir a la Cort i jurar l'ofici davant del veguer i dels ciutadans (prohoms); el corredor però s'obliga també a pregonar tot ban i establiment ordenat per la Senyoria conjuntament amb els prohoms sense cap càrrec; mentre s'exerceix la corrdoria no es pot actuar com a mercader; i després es recull una taula amb les tarifes del corredor ja amb el detall corresponent segons el producte i pes o mesura. I ja el "Recognoverunt" el cap. 97 disposa que el corredor no pot mercadejar almenys en els béns i productes de que s'ocupa, i igual ocorre a Girona (III.LVIII).

472. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 56.

473. Nota 437.

474. Nota 441. D'altra banda hem de dir que la llista de drets no recull ni coincideix amb la que es fixa als Costums de Tortosa (nota 471).

475. "Et ut habeatis ibi çavaçequia viccinaliter per manum vestra, tam in meo quam in vestro dominium". D'altra banda, TEIRA distingeix entre les expressions de "fonts" i "aigues": les fonts són les aigues que apareixen al mateix terme d'un lloc, i el terme d'aigues en general seria al.lusiu a aquelles que venen de fora; d'altra banda, el mateix autor en referir-se a les cèquies del Segrià i de Fontanet, a Lleida, cita a un Pere Ramon Çavacequia com a encarregat de les mateixes l'any 1190 (veiem que

aquella denominació corresponent a l'encarregat de les cèquies ha esdevingut cognom de la persona responsable) (El règimen, pàgs. 91 i ss.).

476. Nota 430.

477. Nota 441.

478. Sobre aquells requeriments de 1694 vegeu la nota 80; i pel que fa al contracte de 1768 ens hi referim més endavant, però el document es troba a l'AHLL, Protocols Notarials, Sig. núm. 1302, fols. 165 a 168.

479. BONNASSIE assenyala que fins el s. X el mercat té un marcat caràcter local; afegeix que a mitjans s. XI apareix la fira amb un àmbit més ampli (l'any 1048, a Urgell), a celebrar el 15 d'agost i el 29 de setembre, just després d'acabar la sega i la verema respectivament. Quant al mercat, el mateix autor afirma que és el lloc on el pagès pot vendre els seus productes prop de casa seva (ob. cit., I, pàg. 370). HINOJOSA indica que els primers temps la facultat d'establir mercats era privativa del rei, però que com a conseqüència de la concessió de privilegis d'immunitat, o per abandonament de la facultat o simplement per tolerància, la van assumir els senyors territorials; ja l'exercici de tal atribució suposava a aquells una de les fonts d'ingressos més sanejades fent-se pagar els llocs del mercat ("tabulae") instal·lats per a la venda, exigint drets sobre els articles de consum i imposant multes per infraccions fixades en els reglaments u ordinacions corresponents (ob. cit., pàg. 128). I FONT al·ludeix a l'aparició dels primers mercats el s. X, a què es multipliquen el s. XII fins que el XIII constitueixen un fet general a què quasi totes les poblacions com un element d'indubtable significació en el seu desenvolupament en la seva vida social; insisteix però que la seva instal·lació requereix una autorització del poder públic, i que n'existien 2 tipus: el setmanal (un dia) i que s'anomena "mercatum", i els anuals que es denominen "firas nundinas" (durant 8, 10 o 15 dies l'any (ob. cit., pàgs. 121 a 124). D'altra banda: el cap. 23 de Lleida disposa que es manté el mercat on és instal·lat segons privilegi d'Alfons I; el codi de Tortosa dedica la rúb. 21 del Llib. Quart a les fires i mercats; el cap. XXV de Tàrraga estableix que la s'hi celebrarà fira per la festa de sant Mateu (i segons FONT les viles veïnes de Vilagrassa la celebrava per Tots Sants des de 1185 i Balaguer per privilegi de Pere I de 1211 -Els usos, pàg. 88-); i els Furs de València dediquen la rúb. XXI del Llib. IV a les fires (per la festa de la Mare de Déu d'agost) i mercats (cada setmana, el dijous). També podeu veure sobre el "forum" o "mercadal" i les fires de Calella, PONS, El mercado, pàgs. 607 i ss.

480. La dada ens la donen els Ordenaments de 1520 (nota 445); pel que fa a Flix, apareix quan s'hi fa referència com a lloc d'ubicació de cases que es declaren als Capbreus tinguts aquella centúria. Plaça que ve a ser

el "forum" al que es refereix FONT com a lloc destinat al mercat (ob. cit., pàg. 125), però com a mercat menor dels llocs i diari, distingible del "mercatum" ja segurament de dimensions majors i d'àmbit superior on concorrerien comerciants d'altres llocs.

481. Aquestes disposicions serien conseqüència de la que s'anomena "pau del mercat" que garanteix el rei sancionant qualsevol infracció contra ella amb un "bannus" reial; aquella pau s'estendria també a les persones que hi assisteixen donant-los seguretat i protecció en llurs desplaçaments (FONT, ob. cit., pàgs. 192 i 193).

482. ACA, Registre de Cancelleria núm. 864, fol. 93; i AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 118. Sobre l'evident interès econòmic que deu estar al rerafons d'aquell conflicte, vegeu la nota 479. En tot cas, la regulació dels llocs i tendes del mercat era inicialment competència de l'autoritat pública, sens perjudici de que per privilegi es cedís a la Universitat (FONT, ob. cit., pàg. 126).

483. ACA, Registre de Cancelleria núm. 487, fol. 153, i COT, ob. cit., pàgs. 23 i 24.

484. ACA, Registres de Cancelleria núms.: 904, fol. 186; i 2589, fols. 124 i 125.

485. COT, ob. cit., pàg. 43.

486. COT, ob. cit., pàgs. 43 i 44.

487. Nota 441.

488. Hem de dir que no en tenim més notícies, i és probable que aquella contribució anès destinada justament a la construcció de la llotja; però és un servei senyorial (nota 488).

489. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 25.

490. Ens referim al seu treball titulat Historia del Derecho notarial español, publicat l'any 1979.

491. BONO, ob. cit., pàgs. 46 i ss.

492. CARRERAS, Desenrotllament, pàgs. 752 i ss.; i BONO, ob. cit., pàgs. 292 i ss.

493. CARRERAS, ob. cit., pàg. 765; i BONO, ob. cit., pàg. 292.

494. CARRERAS, ob. cit., pàg. 752.

495. CARRERAS, ob. cit., pàg. 753.

496. ARAGO, Concessions, pàgs. 1 a 3.

497. Nota anterior.

498. Nota 491.

499. ARAGO, ob. cit., pàg. 4.

500. CARRERAS, ob. cit., pàgs. 756 i ss.; i ARAGO, ob. cit., pàgs. 7 i ss.

501. BONO, ob. cit., pàg. 293 (CYADC, 1, 8, 1, 4). I si acudim a altres codis locals veiem que: El cap. 79 de Lleida es refereix als escrivans sota el títol "De tabellionibus" (usant doncs aquell terme romà inicial) i asenyala (com veurem a Miravet i la Torre de l'Espanyol), que cap "scriptor" (no s'usa l'expressió de notari) no pot fer cap document si abans no ha jurat l'ofici davant dels cònsols (ofici sembla ser de dependència municipal); a Tortosa el seu codi es refereix als "notaris" i a llur ofici en la rúb. 9 del Llib. 9: es refereix a l'ofici de notari públic, i assenyala que la seva missió és fer "testaments e cartes de tots contrayts, (..) e actes quehom vulla que faça e no'n deu rebujar neguna"; s'afirma que el notari és un "servuu publich"; que tot veí pot exercir l'ofici, per bé que ho ha de demanar a la Cort i ser examinat pel veguer i els ciutadans, els quals si l'accepten li donaràn "auctoritat d'usar l'offici" (per drets d'examen i el títol, l'escrivà de la Cort percebrà 12 diners); tot escrivà (s'usa l'expressió equivalent a la de notari) pot tenir escola i ensenyar els seus coneixements; en tot cas per a exercir l'ofici s'ha de ser major de 25 anys; i s'estableixen després altres disposicions referents al contingut de les escriptures i als protocols notariais; i a Girona es reconeix que els capellans d'esglésies parroquials poden rebre testaments encara que no siguin notaris i tenen plena eficàcia ("nec ipsum testamentum sit coram iudice publicatum") (I.23).

502. CYADC, 1, 8, 1, 7.

503. "Sig+num regis + Ildefonsi (..) Episcopo Petrus in Saragoza, episcopo Martinus in Tarazona, Petro de Castelacol in Calataiub, comite de Paliaris in Ricla et in Fraga". D'altra banda, tenim un document afectant a Riba-roja de data indeterminada però aproximadament de 1133, de quan el lloc està ocupat pels aragonesos i que recull l'acte del cònsol Llop i la seva esposa pel que el cedeixen amb els seus rústics a Guillem d'Estela i la seva esposa i llurs fills; dit acte es fa: davant 4 "fideiussores" que s'indiquen nominalment; amb la clàusula següent: "Et si nullus homo fecerit contraria illius villes quod vocitant Ribarويا ad dominus Guillelmus de Estella, sit anatema et vadat in inferno inferiori cum Iuda traditore et cum ceteris demoniis"; 10 cavallers citats i "omne

Curie consuli sunt testes" (segueixen els noms de 4 cavallers membres de la Cúria) i "alios alchaldes"; i finalment "tam viris quam mulieribus, quid de oculis vidimus et de aures audivimus, hic ad roborandam cartulam ipsam". Es redacta doncs el document, amb les formalitats i persones presents indicades, però sense constar l'escrivà que el deu redactar (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 15).

504. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, docs. núms. 16 i 19.

505. Es manté aquella tradició notarial dels eclesiàstics a la que es refereix CARRERAS (nota 491).

506. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 93.

507. Se l'estableix en "omnes scribaniam publicam et ecclesie loci nostri Mirabeto et aliorum locorum ipsius Baiulie Mirabeti"; ens crida l'atenció aquesta distinció entre escrivanies públiques i eclesiàstiques que no podem esbrinar a que es deu.

508. Observem doncs que es produeix un paral·lelisme entre el notari i l'escrivà al seu servei i els "tabelliones" i els "scriptores" romans (BONO, ob. cit., pàg. 46 i ss.).

509. Per exemple aquell Jaume Serra al que el febrer de 1318 es designa notari de la Batllia de Miravet ja exercia el seu ofici, suposem que a títol particular; el mateix document de concessió de les escrivanies senyoriales ho fa constar ("Jacobi Serra notari Mirabeti") (notes 505 i 506). I efectivament ho és i hi exerceix com a simple notari públic des d'anys abans: el 27 de juliol de 1312 i el 23 de desembre de 1313 autoritza uns actes d'establiment en unes terres atorgats pels aleshores administradors reials de la Batllia; l'11 de juny de 1316 intervé en un altre acte com els anteriors; el mateix notari intervé poc abans de la seva designació senyorial, el mes de desembre de 1317, donant fe de l'acte de presa de possessió de la Batllia pel castellà d'Amposta (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, docs. núms. 81, 89, 90 i 92). A part, els anys 1299 i 1300 trobem un altre notari públic de Miravet que també és prevere, Guillem de Peu, i que intervé en un acte concertat entre el lloctinent del comanador de Miravet i el batlle de Tortosa (que no és altre que Bernat de Fonollar, castlà de Tivissa) (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. nú. 71). Però en els mateixos anys en que actua Serra, ens apareix en actes similars altre notari, Mateu Ripe (1312 i 1316) com a "domini regis Aragonum auctoritate notarii publici per totam terram et dominacionem eiusdem, qui predictis interfuit et hec scripsit" (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, docs. núms. 84 i 91). I si encara anem a anys immediatament anteriors a la mateixa Batllia trobem per exemple: a Nadal Ferrer notari de Lleida el 1302, i el 1306 a Berenguer de Cortiella, de Tortosa (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, docs. núms. 73 i

79). Sembla possible pensar que el simple notari públic que no ha estat designat per la Senyoria pot exercir el seu ofici, i els veïns hi deuen poder acudir amb llibertat; altra cosa és quan es tracta de formalitzar actes senyoriais, en qual cas creiem que les escriptures hauràn de ser formalitzades pels notaris propis i a manca d'ells o per absència aleshores deuen intervenir els clergues o els notaris laics públics.

510. Així ocorre en documents senyoriais i altres privats: 1190: Establiment de varis immobles a Ascó, intervé "Guillermi, presbiteri" (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 2); 1215: Venda entre dos matrimonis de terres a Berrús, actúa "Dominicus, presbiter" (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 16); 1229: Altra compravenda a Berrús, apareix "Raimundus, presbiter" (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 19). Pel que fa a la Baronia d'Entença almenys fins 1226 els escrivans també són presbíters, i en dit any apareix un "Arnaldus Benedictus, capellanus et notarius predictae Alamande, qui hoc scripsi et sig+num meum faci" que efectivament és clergue però ja intervé i signa com a notari públic de la senyora (ROMERO, El señorío, pàg. 521).

511. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 7; i SERRANO, La Torre, pàg. 169.

512. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 48.

513. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 9; i AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, docs. núms. 52, 53, 57, 59, 71, 72 i 74.

514. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 609, doc. núm. 63.

515. Nota 508.

516. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, docs. núms. 106 i 107.

517. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 109.

518. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, docs. núms. 111, 118, 122 i 124.

519. AHN, Batllia de Miravet, Carpetes núms. 611, doc. núm. 120, i 612, doc. núm. 135.

520. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 48 (el mateix Jaume Martí era notari de Miravet el 1328 -nota 515-).

521. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 612, docs. núms. 138 i 139.

522. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 34.
523. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 49.
524. APV, Pergamí núm. 4.
525. APV, Pergamí núm. 1.
526. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 44.
527. APV, Pergamins núms. 9 i 11.
528. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, docs. núms. 49 i 50.
529. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 615, doc. núm. 184.
530. AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8332, doc. núm. 3.
531. Gabriel Font és el notari que actua al Capbreu de 1495 tingut a la Batllia de Miravet, i també intervé en la concessió del codi de Costums de la Torre de l'Espanyol el 1517; i Joan Font apareix l'any 1558 fent un trasllat d'una acta de 1506 autoritzada pel seu pare (com declara), intervé directament en actes de 1536 i d'aquell any 1558 (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 615, doc. núm. 171), i autoritzant un trasllat l'any 1570 (AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 7).
532. La Reial Provisió de 1736 que prohibeix als pàrrocs i notaris "meramente apostólicos" rebre i autoritzar contractes i escriptures "entre legos y sobre cosas profanas" la publica VIVES, ob. cit., I, pàgs. 281 a 285); i el document del castellà d'Amposta és a l'ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.
533. Nota 509.
534. ROMERO, La Cancillería, pàgs. 32 i ss.
535. ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 10 doc. núm. 894, i Lligall núm. 17, doc. núm. 812.
536. Nota anterior.
537. ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 12, doc. núm. 519 i nota 535.
538. Nota 505.
539. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 585, fols. 182 i 183.

540. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 585, fol. 186 (vegeu la nota 501).
541. Els caps. 125 de Miravet i CXX de la Torre de l'Espanyol disposen que les enquestes judicials a realitzar per causa de "alcun malefici" les han de fer els batlle amb els jurats i els prohoms "e ab l'escriva publich del loch".
542. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 32.
543. ROMERO, ob. cit., pàgs. 49 i 59 i nota 84.
544. Nota 505.
545. Com a exemples, els que trobem al Capbreu de 1607: Jaume Agramunt Ferrer declara una botiga d'oli que havia comprat el seu pare el 23 d'agost de 1559 davant del notari públic Joan Carim (que és cristià nou); i Joan Abencomeix (també convers) declara altra botiga que posseeix com a hereu del seu pare segons testament atorgat a l'Abadia (davant del rector) l'agost de 1572.
546. Ho veurem més endavant en referir-nos a la Universitat i a la seva organització.
547. Ho hem referit més amunt i és una notícia que ens donen els Capbreus del s. XVI.
548. Aquesta facultat i el cens corresponent encara es reconeix el 1662 (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 9).
549. Aquest dret ja s'estableix al contracte de 1068 que CARRERAS considera com el primer testimoni documental de l'introducció a Catalunya de l'establiment emfitèutic (Notes, pàg. 15). FONTANELLA també s'hi refereix com a dret "pro intrata seu ingresso", habitual en els contractes que ens ocupen (ob. cit., IV, XVIII.I, 83). A Tortosa tot ciutadà pot disposar del bé cedit sense estar subjecte a dret de fadiga, excepte si percep un dret d'entrada perquè aleshores l'haurà de demanar i satisfer lluíisme (ja de no fer-ho així, l'emfiteuta perdrà el bé) (CT., 4, 26, 1).
550. ROMERO, El señorío, pàg. 530 i doc. núm. 1 pàg. 575; i AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 2.
551. AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 6.
552. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 615, docs. núms. 185, 191, 192, 193 i 195.
553. Nota 135.